

Задачата на антропософията в контекста на науката и живота

GA 77a

Рудолф Щайнер

1. <u>Познание за природата и познание за ума</u>	27 юли 2020
2. <u>Заклучителни думи след лекцията на Карл Унгер на тема „Технологията като свободно изкуство“</u>	28 юли 2020
3. <u>Духовният подпис на настоящето</u>	28 юли 2020
4. <u>Сесия с въпроси и отговори на Педагогическата вечер</u>	28 юли 2020
5. <u>Въпроси след лекцията на Александър Стракош на тема „История на архитектурата и отделните технически клонове“</u>	29 юли 2020
6. <u>Задачата на антропософията във връзка с науката и живота</u>	29 юли 2020
7. <u>Заклучителни думи</u>	30 юли 2020

1. Познание за природата и познание за ума

Скъпи колеги студенти, скъпи участници! Преди всичко бих искал да се обърна към уважаемите лектори, които бяха така любезни да ме поздравят по такъв приятелски начин. Предполагам, че този поздрав се отнася и за духовната тема, която ще бъде представена тук в хода на това колежанско събитие.

В отговор на тези поздравии бих искал да кажа, че съм дълбоко благодарен за тях поради две основни причини, които ме вдъхновяват във всичко, което представлявам за това, което наричам антропософска духовна наука. Разбира се, тази антропософска духовна наука е все още много атакувана днес, но тя ще може да върви по пътя, по който е предназначена, чрез вътрешната си сила, ако, наред с други неща, две съвременни сили застанат на нейна страна. И именно от тези две съвременни сили идват вашите приятелски поздравии. Първо, от онези, които искат да се посветят на култивирането на научния живот, и второ, от младежите. Сега съм дълбоко убеден, че сред многото различни условия, които трябва да бъдат изпълнени, за да може антропософската духовна наука да върви по своя път, са необходими преди всичко две неща. Първото е хората да се научат да разпознават, че тази духовна наука, от своя страна, иска да работи, изхождайки от най-строгия научен дух. И тъй като иска да направи това, това посрещане е особено ценно за мен. И второ, аз съм дълбоко убеден, че – независимо какво мислят някои хора, които са в настоящия живот, за тази антропософска духовна наука днес – още по-важно е как младите хора мислят за нея. Защото от това, което младите хора ще внесат в човешкото развитие през следващите десетилетия, ще зависи дали ще намерим изход от многобройните сили на упадъка и ще се насочим към силите на пробуждането. Работата за постигане на тази цел също трябва да бъде цел на антропософската духовна наука. Следователно, тя трябва да бъде особено удовлетворяваща, когато бъде приветствана от младите хора. И повярвайте ми – повярвайте ми, мои уважаеми поздравители, и повярвайте ми, всички вие, седнали тук: антропософската духовна наука никога няма да се отдръпне от оправданата критика, от това, което е преди всичко напълно критична конфронтация със себе си. Напротив, тя ще извлече най-голямо удовлетворение от нея, когато тази критика произтича от истински стремеж към знание и от стремежа да се работи практически върху целите на човешкото развитие. Антропософската духовна наука е в началото на своето развитие; тя се нуждае от истинска и честна критика. Тя не се нуждае от сляпо доверие и не може наистина да използва сляпо доверие. Тя се нуждае от мислещи оценители. Нека тези мислещи съдии пораснат от младежите.

Ето защо, тъй като това е моето най-скъпо желание, бих искал от сърце да Ви благодаря за милите думи, които току-що ми бяха отправени като представител на тази антропософска духовна наука. Благодаря Ви много за това и позволете ми да изразя пожеланието си това, което ще бъде представено тук по доста импровизиран

начин в течение на тази седмица, т.е. в относително кратко време, поне до известна степен да съответства на Вашите предпоставки по вдъхновяващ начин. Тези предпоставки със сигурност са такива, че са в съответствие с току-що казаното, иначе събитието не би могло да се осъществи.

И по-специално, трябва да изразя сърдечната си благодарност за любезната покана, отправена към мен от студентското тяло като цяло. Приемам това като израз на факта, че все повече хора осъзнават, че антропософската духовна наука, както аз я представям, е противоположност на всяко сектантско начинание, че е противоположност и на всичко, което се обръща към някакво тесногърдо вярване или нещо подобно. Затова смятам за източник на дълбоко удовлетворение, че студентското тяло тук, в Дармщат, прие поканата, отправена от специалните антропософски групи. И за тази покана, позволете ми да изразя сърдечната си благодарност на всички, които взеха участие.

Сега, скъпи колеги студенти, скъпи участници, това, което днес се нарича антропософска духовна наука, често се оценява от по-широки кръгове от гледни точки, които всъщност биха могли да бъдат премахнати, като се вземе предвид отправната точка, от която е произлязла тази антропософска духовна наука. Тази отправна точка със сигурност не е била сектантска, не е било религиозно изповедание в по-тесния смисъл на думата за времето си или нещо подобно - въпреки че религиозните деноминации, от своя страна, ще имат всички основания да се ангажират с тази антропософска духовна наука. Отправната точка беше изследване на научното мислене на нашето по-непосредствено настояще, настоящето, което грубо обхваща последните десетилетия на 19-ти век и първите десетилетия на 20-ти век.

Научният начин на мислене не само се е утвърдил в самата наука, но е завладял и по-широка сфера на човешката мисъл, всъщност едва в последно време. С право е подчертано от проникателни умове, че светилата на съвременното научно мислене – да кажем Нютон, Коперник, Галилей, дори самият Кеплер – са започнали с последователите на една стара вяра в откровението, каквато са я открили в своето време. Голямата конфронтация между научния начин на мислене и големите въпроси на светогледа се е случила едва в хода на 19-ти век. И този научен начин на мислене е завладял и това, което сега се нарича „духовна наука“, не на основата на антропософията, а в днешната официална наука. Той е завладял например историята.

Ако разгледаме развитието на науката, от една страна, и развитието на историческите възгледи, от друга, тогава трябва да се каже, че всеки, който с цялата си сериозност и от вътрешните преживявания на цялото човешко същество, пълноценния човек, е преживял последния етап от развитието на нашия духовен живот в края на 19-ти и в началото на 20-ти век, се е сблъсквал, така да се каже, с два крайъгълни камъка; два крайъгълни камъка, единият от които някога е

предизвикал голямо вълнение, но сега е почти забравен, тоест забравен от гледна точка, че вече не се помни съзнателно. Но той продължава да живее в начина, по който днес се третират въпросите на светогледа. Този крайъгълен камък е някога известният „Ignorabimus“ – „Никога няма да узнаем“ – на Дю Боа-Реймон от 70-те години на 19-ти век. Дю Боа-Реймон, който е бил представителен естествоизпитател на своето време, е искал стриктно да определи границите на научната мисъл и е завършил дебатите, в които е било съдържано невежеството на естествоизпитателя, с думите: „Естествената наука никога няма да може да проумее същността на самия материал, тоест същността на това, което е в основата на външния свят, света, който може да бъде наблюдаван от сетивата ни и анализиран от умовете ни. Пред лицето на този свят човек трябва да произнесе невежеството“ – вярвал Дю Боа-Реймон – „защото всичко, което би надхвърлило посочените граници, би довело до свръхестественост. Това би довело до един вид свръхсетивно изследване – Дю Боа-Реймон вярва, представяйки изречението по монументален начин, че там, където започва свръхестествеността, науката свършва.“ И така, големият въпрос, който стоеше в отправната точка на антропософското мислене и наблюдение, беше: Наистина ли краят на цялата наука е мястото, където трябва да започнат свръхсетивните изследвания, или, както вярва Дю Боа-Реймон, свръхестествеността?

Но това е само един от крайъгълните камъни. Другият крайъгълен камък е поставен не от естествоизпитател, а от историк, известният Леополд фон Ранке. И отново това е бил Ignorabimus, един „Не можем и няма да знаем!“. Ранке, великият историк, се е опитал с цялата си обективност да намери пътя си към хода на човешкото развитие, който може да бъде проследен чрез исторически документи. И той е заявил, че това, което виждаме като най-мощното събитие в хода на развитието на земята, събитието за основаването на християнството, появата на Христос Исус в хода на човешкото развитие, достига до това историческо ставане. Ранке не отрича, че това събитие е разтърсило света в историческата еволюция; но той твърди, че историческият подход трябва да спре при причината за произхода на християнството, точно както Дю Боа-Реймон е твърдял, че науката трябва да спре при свръхсетивното. Това, което се е вляло в историческото развитие чрез основателя на християнството – казва например Ранке – принадлежи към първичните елементи на историческото ставане – така се изразява той – до които методичното историческо изследване не може да се доближи. Разбира се, биха могли да се посочат много такива първични елементи. Подчертах само най-важния за западния свят в смисъла на Леополд фон Ранке. Това е другият крайъгълен камък. Той е издигнат по причина, че в течение на 19-ти век образованието, което научното човечество е получило през последните четири до пет века, е развило своите сили и в други научни съображения. И дори ако Леополд фон Ранке е бил далеч от това да съчетава собствената си историческа перспектива с естествената

наука, трябва да се каже, че естествената наука, с нейните велики и могъщи триумфи и полагащото ѝ се място в съвременното интелектуално развитие на човечеството, е утвърдила своя авторитет и в други области. Те е трябвало, ако мога така да се изразя, да ѝ „приличат“. И така, по същество, невежеството на Леополд фон Ранке не е нищо друго освен историческият отговор на научното невежество на Дю Боа-Реймон.

Конфронтация с това, което е било живо в съвременния духовен живот и – защото духовният живот е в основата на цялото човешко културно и цивилизационно развитие – с целия съвременен човешки живот: такава конфронтация с тези два крайъгълни камъка стои в отправната точка на това, в което антропософската духовна наука искаше да се превърне: конфронтация с научния начин на мислене. И казвам изрично: с научния начин на мислене. Защото, когато се споменава тази отправна точка, не става въпрос за навлизане в отделни научни резултати – които вече бяха толкова благодарно разгледани в лекциите, изнесени досега – а по-скоро за разглеждане на начина, по който научният изследовател иска да се отнесе към реалността, и по-специално за това, което човек има като човешко същество по отношение на собственото си човешко развитие в настоящето в практиката на научните изследвания или дори само в присвояването на научни резултати.

Ще разберете, когато казвам, че естествените науки, особено в хода на 19-ти век – макар и подготвени по-рано – постепенно са развили методи на изследване, при които, по-специално, тези, които се занимават с изследвания в който и да е клон на тези естествени науки, придобиват вътрешна научна съвест и вътрешна научна дисциплина, които не могат да бъдат придобити по друг начин освен в тази естественонаучна изследователска работа. И тази вътрешна умствена дисциплина, тази вътрешна умствена съвестност, която човек може да придобие по този начин, ни е необходима в цялата съвременна цивилизация и културен живот. Единственият въпрос, който възниква, е дали науката може да вземе това, което се култивира в човечеството по отношение на съвестност и вътрешна дисциплина, и да го доведе до крайния му завършек. Без значение дали резултатите от научните изследвания са оправдани или не и дали е необходимо да бъдат модифицирани в бъдеще или не – относителната липса на оправдание наистина беше поставена в перспектива от някои лектори на тези събития – важното е, че дори в най-радикалната крайност, към която науката се е обърнала повече в посока на теория, отколкото на практика или експеримент, тази съвестност и тази вътрешна дисциплина все още са в основата ѝ.

Видяхме как научните изследвания постепенно са били тласкани да се отклоняват от качественото, все повече към количественото. Това е, както казах, спорно от гледна точка на резултатите – не говоря за това сега. Но говоря за образованието, което изследователят е успял да получи именно от крайността на тази тенденция, която е стигнала дотам, че в областта на научното наблюдение приема само това,

което може да бъде измерено, преброено или претеглено, това, което може да бъде изразено в числа, в мярка или в тегло. В определени кръгове хората изповядват мнението, че човек може да постигне определена обективност само ако приеме за обективно само това, което е подвластно на число, мярка и тегло. Както казах, от гледна точка на резултатите това ще бъде много спорно.

Сега бих искал да разгледам другата страна, страната, която може да завърши с въпроса: Какво печели самият мислител, изследовател, като работи за постигане на целта чрез тегло, мярка и число? Човек печели от факта, че е все по-принуден да изключва от научното изследване, от научния експеримент или научното наблюдение всичко, което би могло да произтича от субекта, от самата човешка личност, във формулирането на тези научни открития. Всичко, което произлиза от самия човешки субект, трябва да си отиде. Целта е да се развие напълно обективна картина на света. Но ако доведем тази тенденция до логичния ѝ край, тогава, скъпа публика, самото нещо, с което изследователят, така да се каже, се отдалечава от своето изследване, от своето наблюдение, от своя експеримент, с което се издига до предела на законите на природата, тогава това, което той отнася, което след това пази в себе си, не трябва да има никаква част, ни най-малка част, в това, което той счита за истински външен свят, за истински обективен. И ако проследим този ход на мисълта до неговия край, сме принудени да кажем: Ако в най-строгия научен смисъл всичко субективно трябва да бъде изключено, тогава това, което в крайна сметка носим в съзнанието си, което е възникнало от комбинации от природни явления, не трябва по никакъв начин да бъде част от този външен свят. Но какво тогава може да бъде от този външен свят в нас, което носим в себе си, когато изследваме, когато вече не сме в живо взаимодействие с тази обективност чрез нашата умствена сила, а когато само гледаме назад към това, което е действало субективно в нас, докато сме били отдадени на изследване? Субективното не трябва да бъде заседнало вътре, то трябва да бъде разпознато като лежащо изцяло в самия човек. Но доколкото човекът трябва да принадлежи и на обективността, то не трябва да бъде заседнало и в обективността на самия човек. Следователно ние трябва да носим в себе си нещо от резултатите от нашите изследвания, доколкото те са нашето душевно благо, което няма нищо общо с нашата собствена обективност, макар че се стреми да представи истински образ на външния свят. Като мислим за природата, никакъв вид битие, както го приписваме на собствената си обективност, не може да присъства в това мислене за природата. Следователно, в изходната точка на епистемологичното разсъждение, изречението трябва да бъде: „Мисля, следователно не съществувам.“ Едва когато се осмелим да противопоставим това изречение на голямата картезианска заблуда „Мисля, следователно съществувам“, едва тогава наистина се поставяме на почвата на научното мислене. Днес е необходимо да направим този обрат, да преминем от почитаната, може да се каже, отправна точка на съвременното мислене, от „*cogito, ergo sum*“ към „*cogito,*

ergo non sum“, „Мисля, следователно не съм“! Защото само осъзнавайки небитието на това, което получаваме от обективността, ние осъзнаваме как сега трябва да се обърнем към субективния си опит: трябва да се обърнем към него като към образ. Ако разбираме правилно душевната си природа, ние живеем в образа. Това сега е, по някакъв начин, крайъгълният камък – доколкото става въпрос за мислене – на това, което стои в отправната точка на антропософската духовна наука.

Но какво е постигнало човечеството като такова, по-специално по отношение на – ако мога да използвам израза на Лесинг – „образованието на човечеството“ чрез научно мислене, чрез характеризирания методология и вътрешна дисциплина? Бих искал да посоча специално какво всъщност е постигнато в хода на по-новото време. И ако искаме да оценим и почетем това по правилния начин, тогава трябва да погледнем назад към по-старите времена в развитието на човечеството, към онези времена, когато все още не е имало научно мислене в днешния ни смисъл, когато хората не са прокарвали такава строга, концептуална граница между това, което човек субективно е донесъл във външния свят, и това, което наистина обективно присъства във външния свят. Днес е достатъчно да вземем всяко литературно произведение, което е искало да има научен характер и което все още принадлежи на това по-старо време, което не е имало научно въздействие, и ще видим как човекът все още не е бил в състояние наистина да отдели субективното от обективното; но как той не е успял да развие и нещо, което е именно една от най-важните сили за развитие на най-новата фаза на човешката история: пълно самосъзнание, пълно човешко спокойствие, което се поставя във вселената и става все по-осъзнато за себе си като индивидуалност, като личност в тази вселена.

Развитието на личностното съзнание, растежът на чувството за себе си, растежът на спокойствието е това, което се увеличава в същата степен, в която възниква съвременното научно съзнание. Човекът се консолидира вътрешно, може да се каже, по отношение на всички сили, с които държи личността си, именно под влиянието на това почитане на принципа на обективността. Човекът става по-силен вътрешно като личност и копнежът му за свободна индивидуалност расте в същата степен, в която се е развило научното съзнание в последно време. Само от това съображение може да се заключи нещо, което ще намерите потвърдено, когато проникнете в вече донякъде разпространената литература на нашата антропософска духовна наука. И това, което може да следва от това разсъждение, е следното: колкото повече човек се занимава с наблюдение на сетивния свят и с постепенната обработка на този сетивен свят по научен начин, толкова повече той достига до вътрешно съзнание за себе си като „аз“. С тези два последни елемента в човека расте това, което сигурно го поставя като „аз“ в цялата му среда. Това трябва да се усети особено от техниците, защото човек може да развие чувство за това как се променя човешкото вътрешно съзнание, като се гледа не само на установяването на природни закони чрез наблюдение, чрез експериментиране, но и на вплитането

на природни закони в това, което човек трябва да постигне за света по отношение на инструменти, сечива и цели начинания. В това интегриране на природните закони в начинанието, в това интегриране на природните закони в реалността, човек може да усети как човешкото вътрешно самообладание расте под влиянието на научния начин на мислене.

Ако разберем това по правилния начин, скъпа публика, тогава можем да зададем въпроса от друга страна: При какви обстоятелства това самообладание намалява? При какви обстоятелства човек губи това чувство за себе си?

Забележително е: с разширяването на материалното знание, чувството за себе си става по-силно. Ако, така да се каже, сте погълнати от материалното знание, първоначално постигате максимума на обикновеното чувство за себе си. — Кога то отслабва? Е, достатъчно е да си спомните най-обикновеното, ежедневно явление, което показва кога чувството за себе си отслабва. Напомням ви за съня, за сънуването. Не е необходимо нещо да има външно реално значение, когато гледате това нещо, за да разпознаете от него как да влезете в истинската реалност. Сънуването в крайна сметка може да бъде обект на изключително интересни изследвания и Йоханес Фолкелт, много важен философ на съвременното време, публикува книгата си за фантазиите на сънищата като едно от първите си литературни произведения. Жалко е, че Фолкелт след това е изоставил пътищата, по които е поел с него и чрез които е можел да се доближи много до истинското духовно-научно познание, под силата на най-новата философия. Ако човек наистина изучава живота на сънищата, той забелязва в хода на сънищата много неща, но една от най-съществените характеристики на интересните сънища е тяхната символика. Да кажем например, че има някаква пожарна аларма отвън на улицата, но ние все още спим и не разпознаваме пожарната аларма като такава. Сънят понякога символизира някакво събитие за нас, което след това разпознаваме, когато се събудим, тъй като е символ на това, което се явява като външна пожарна аларма. Това е пример за символизация на външни събития. Но същото е и с вътрешните състояния. Сънуваме вряща фурна и когато се събудим, разпознаваме, че врящата фурна е символът на съня, който е поставен пред нас за биещото сърце, с което се събуждаме. Сънят символизира вътрешното и външното за нас по най-странен начин. Но няма да можем да го отречем: царството на сънищата представлява това, в което нашето е, така да се каже, отново се губи. Стига се дотам, че преживяваме в сънищата си това, което може да дойде само от нашето собствено е, сякаш идва от чуждо е. Сънят разтваря нашето е, така да се каже, като хаотично проявление на нашия душевен живот, нашия душевен живот, който първоначално не е свързан с външния свят. Това ни изважда от самообладанието, в което изпадаме все повече и повече, особено когато се посвещаваме на материалното познание.

И ако проследим това, което първоначално все още се появява в сънищата в здравословно състояние, ако проследим това през всички явления, които следват съновидния живот, през състоянията, подобни на прималяване, през прословутите вътрешни състояния, през много неща, които иначе водят човешкото същество от въображаемото към фантастичното и рапсодичното, ако проследим този път до неговия край, където - в известен смисъл в други метаморфози - се появява това, което характеризира съня с това, че сънят вече не е в състояние да схване реалността адекватно, а я схваща в символа, който все още се стреми да схване реалността, но вече не може да я схване, - ако погледнем всички тези явления, тези трескави явления, а също и всичко, което се очертава като патологични състояния на душата, човек вижда другия полюс, полюсът, който, когато Азът се развива според него, има такова въздействие върху този Аз, че той се разтваря, че излиза от своето спокойствие, че преминава в несъзнаваното.

Сега има забележителна връзка между тези вътрешни преживявания на човешкото същество, които първоначално се доближават до него по здравословен начин в сънищата му, а след това, в другите случаи, които изброих, се доближават все повече и повече до патологичния. Има забележителна връзка между всички тези преживявания, бих казал, между човешкото същество, което става без него, и това, което можем да наречем: душевен живот, който е свободен от тялото. Това се показва просто от обикновеното наблюдение, че действителният душевен живот става по-свободен от тялото. Така че, от една страна, имаме този душевен живот, който става все по-свободен от тялото. И ако тогава, както бихме могли да кажем, потърсим неговия научен корелат, стигаме до нещо изключително своеобразно. Сега има нещо, което искам да спомена тук, което е добре известно в днешната външна наука, но всъщност не винаги се оценява в пълната му стойност и значение. Всички вие, скъпи мои присъстващи, знаете какво голямо влияние е оказало дарвинисткото направление, дарвинисткият тип съвременна теория на развитието върху целия скорошен интелектуален и културен живот. В дарвинистката теория на развитието има един момент, който по много странен начин се докосва до това, което току-що характеризирах като вътрешен опит. Това, което имам предвид, е следното: истинският дарвинист, който, разбира се, е бил изместен от истинската наука в известен смисъл, но чийто начин на мислене все още е в рамките на днешните тенденции на мислене, казва: различните форми на живи същества са се развили една от друга, в тези малки, много незначителни промени, които нещо, което може да се нарече само случайност, е довело до това, са се натрупали все повече и повече, така че накрая едно живо същество с определени, да кажем морфологични особености, се е развило чрез трансформация в друго живо същество със съвсем различни морфологични особености. Като конкретен пример нека вземем развитието, както е замислено в дарвинизма, че дишащите с хриле по-нисши същества биха се развили в дишащи с бели дробове. Предполага се, че

органът, който постепенно се е трансформирал в белите дробове, е плувният мехур. Предполагало се е, че плувният мехур е претърпял малка промяна в резултат на някакъв инцидент и че след това, отново, в резултат на натрупването на такива промени, един орган с много специфична функция за външния свят постепенно се е развил в друг орган, така че хрилната активност е могла постепенно да отслабне, а белодробната активност да се осъществява чрез плувния мехур, който се е трансформирал в бял дроб.

Но срещу този принцип на малките промени многократно се повдигат определени възражения, и то не от най-малко изобретателни натуралисти, като се подчертава, че подобни промени всъщност са само патологични по природа поради твърдостта на органите на живото същество. Следователно, ако деформацията на плувния мехур е дори и най-малка, тя е нещо патологично, не може да се окаже целесъобразна, трябва да бъде отхвърлена отново; и именно защото такива леки деформации трябва да се разбират като патологични, никакви трансформации на животински или растителни организми не могат да се случат по този начин. Важното за това разсъждение е, че за да се обясни прогресът, човек е бил длъжен, при външното изучаване на природата, да разгледа патологичното, това, което се отклонява от строго организираното, от това, което е строго подредено от закони в обективността.

Може да се каже – и особено когато се мисли технически, човек ще може да развие чувство за това – това, което човек може да постигне технически, така че да може да разчита на него по отношение на неговата полезност, трябва да бъде толкова старателно организирано чрез цялата подредба на механичното, че да не се отклонява никъде от това, което е подредено по закон – именно за да може да се разчита на него. Дарвинизмът всъщност основава своя принцип на прогрес изцяло на такива отклонения от строгата организация на самата природа, на отклонения от това, което човек би могъл да счита – например в морфологията – за също толкова строго организирано или механизирано, колкото механизма на машина.

Следователно той е бил принуден да основава прогреса в развитието на живите същества на отклонения, на това, което мнозина с право считат за патологично. Чудно ли е, че нашето его – което се стреми да стане уравновесено същество именно от това, което е най-високо подредено във външния свят: от външните явления – че нашето его, когато тези външни явления навлязат дори и следа в патологичното, има като ментална антитеза преживяването на спускането на съзнанието, загубата на съзнание? Можем да видим забележителен паралелизъм, връзка между това, което иска да се измъкне от закономерността, това, което иска да преодолее това, което трябва да разпознаем във външната природа или в технологията, и това, което откъсва Аз-а от спокойствието, което той постига именно чрез материалното наблюдение на космоса.

Тук виждаме препратка към другия полюс. И именно към този друг полюс духовната наука се обръща с цялата си енергия. Защото духовната наука открива методи, които могат да предотвратят несъзнателността на егото, когато това егото се откъсва от обичайната организация, предписана му от тялото. Всички методи на духовно-научно изследване работят за откъсване на Аз-а от дейността на тялото, но не му позволяват да се отнесе в несъзнаваното, а съзнателно го водят в свят, в който то би навлязло несъзнателно и патологично, ако организацията се отклони, без негова намеса, от това, което трябва да се признае за негови собствени закони.

Това, което се е появило в съвременното човешко съзнание, е дълбоко значимо: това придържане към патологичното като принцип на прогреса в развитието, а след това и разглеждането на това, което се случва, когато има отклонение от фиксираната организация, на трептенето на Аза. Целта на духовно-научния метод е да предотврати трептенето на егото, да даде възможност за развитие на душата и духовната дейност по здравословен, а не по нездравословен начин. И този духовно-научен метод сега се развива по същия строг начин, по който се развива външният научен метод. Силно желателно е обаче онези, които искат да правят значителни изследвания в духовната сфера, да са придобили вътрешната дисциплина и съвестност, които в началото на моето обсъждане характеризирах като вътрешна дисциплина и съвестност, придобити чрез научни изследвания. Тези, които не са преминали обучението, предоставено от съвременната наука, могат по същество да произвеждат само мъгляви идеи в областта на духовната наука. Това, което антропософската духовна наука, за която става дума тук, не бива да се бърка с неясните и мъгляви произведения на мистици или други подобни, които действат без тази вътрешна дисциплина, понякога с откровена недисциплинираност, без тази вътрешна съвестност, дори с липса на съвест, когато представят на света своите така наречени духовни преживявания, на които за съжаление твърде лесно се вярва от неразбиращите. Истински научен метод трябва да се усвои в същия строг смисъл и на същата предпоставка, на която се основава обучението на естествения учен, както и самият естественонаучен метод.

Има две неща, които трябва да се вземат предвид първо при разработването на метода на духовната наука. Първото е това, което възниква като необходима сила в нашия ежедневен душевен живот, а също и в нашите обикновени научни изследвания, а именно способността за запомняне или паметта. Всеки, който е изучавал патологичните състояния, които обземат хората, когато паметта им не е непокътната, когато, да речем, определени периоди от време от раждането им са били изтрети от паметта им - можете да намерите достатъчно изследвания по този въпрос в психиатричната литература - всеки, който е изучавал какво преживяват хората, когато паметта им е прекъсната, ще види как тази памет формира основа за обикновен, здравословен живот. Но какво означава тази способност за запомняне? Това е именно това, което показват духовно-научните изследвания. Трябва да

имаме тази способност да запомняме както в обикновения си човешки живот, така и в обикновената наука. Но ако проведем психологическо изследване, вече с безпристрастна психология, на това какво всъщност се съдържа в тази способност за запомняне, ако изследваме развитието на тази способност за запомняне от първите години на детството, тогава ще открием, че „идеите, които се появяват като спомени, изплуващи от дълбините на душата ни, са това, което сме придобили чрез преживяванията си във външния свят, дори ако се появяват в много метаморфози, понякога също трансформирани от оправдано или неоправдано въображение. Но ако изучавате човешкото развитие като цяло, ще видите в този спомен нещо като отражение на нашия опитен живот в собствения ни организъм. Точно както виждаме в огледалото това, което е пред него – тук използвам сравнение за това, което ще намерите обилно обосновано в антропософската литература – точно както виждаме в огледало това, което е пред огледалото, а не можем да видим зад огледалото, тогава с обикновено съзнание можем, така да се каже, да виждаме само до огледална повърхност, огледална повърхност на душата, която отразява обратно образите от паметта. Как волята играе роля в това, не може да бъде разгледано днес; може би в някоя от следващите лекции. Именно нашият организъм отразява това, което преживяваме. И точно както не можем да погледнем зад огледалото, когато стоим пред него, не можем да погледнем вътре в собствения си организъм и да го опознаем като жив организъм. Трябва да го опознаем от трупа или от това, което ни показва при патологични и други отклонения. Опознаваме го отвън. Не опознаваме този организъм отвътре по същата причина, по която не можем да видим зад огледалото. Възможно е обаче, ако човек първо е развил тази способност да помни до такава степен, че да може да разчита на нея, чрез специалния метод на медитация, както е описано в моите книги „Как да познаваме висшите светове?“ и във втората част на „Окултна наука“. С други думи, ако човек не е мъгляв мистик, а разумен човек, който е равен на всяка степен на вътрешно изследване, така че да не може да бъде „изкривен“, когато отиде по-нататък, – възможно е да се „прекъсне“ паметта чрез медитация, точно както човек може да счупи огледало и след това да види какво се крие зад него. Ако това се прави с пълна сила на волята, по уравновесен начин и като същевременно се запазва самосъзнанието, това води човека да вижда отвъд паметта. Не води до патологични състояния. Когато човек, чрез духовно-научни методи – които мога да опиша тук само по принцип – развива трайни идеи, които не би трябвало да са спомени, когато се посвещава на медитативно лесно разбираеми идеи, когато оставя душата си да почива върху тях, концентрирайки се върху тях, но по такъв начин, че да се изключи всичко, което не произтича от човешкото приложение на волята, и ако изключи всякакъв мъгляв мистицизъм, тогава човешкото същество наистина успява да погледне отвъд паметта; той успява да стигне до истинско себепознание. Това себепознание, към което антропософската духовна наука трябва да се стреми със своите емпирични

методи, е много различно от поетичния, в известен смисъл възхитителен мистицизъм на Йоан от Кръста или Света Тереза. Тези, които се посвещават на писанията на тези духове, усещат високата поезия, усещат какво цари в тези прекрасни образи. Тези, които са станали духовни изследователи в антропософски смисъл, познават друг, знаят, че именно при такива духове от дълбините на човешката природа, в които обикновеното съзнание не гледа надолу, може да се каже, че особени факти избухват в съзнанието. В случая със Света Тереза или Свети Йоан от Кръста, в човешките органи, особено в така наречените физически човешки органи, в черния дроб, белите дробове и храносмилателните органи - колкото и прозаично или профанно да се смята това, не е профанско за този, който вижда през материята. В тези физически органи се случват необичайни неща, които „бълбука“ в съзнанието и се превръщат там в образи, тъй като след това се разиграват в такива личности, които са подходящи за тях. Но истинският духовен изследовател пробива огледалото на паметта. Той не стига до такова мъгляво себепознание, което се нарича мистицизъм и се идолизира, а стига до конкретно себепознание. Той стига до жива представа за това какво представляват човешките органи. Там се отваря пътят към истинско познание за човешката организация, пътят, по който духовната наука води и в медицинската област. Но това е само началото. Защото, когато човек погледне по този начин, чрез духовни и свръхсетивни сили, в действителната материална субстанция на човешкия организъм, тогава той преодолява и простото материално наблюдение на този човешки организъм. Защото в крайна сметка човек вижда как това, което се представя като материално в човека, не се ражда просто от наследствения поток, с който то само се е свързало, а как се ражда от един свят, през който човекът е преминал преди своето раждане или зачеване. Човек гледа в предсъществуващия човешки живот чрез заобиколен път чрез материалното вътрешно познание. Предсъществуващият живот става реалност чрез свръхсетивното познание. Обикновеният мистицизъм, такъв какъвто е идолизиран от некритичните умове, е по-скоро пречка за истинското духовно познание. — Това, от една страна. Друга човешка сила, която е необходима за живота в най-висшия смисъл и която не бива да бъде нарушавана за този обикновен живот, точно както силата на паметта или спомените, е силата на любовта. Всички знаете как тази сила на любовта е свързана с човешкия организъм в обикновения живот. Тя се проявява едва на определена възраст по начина, по който има своето специално значение за социалния живот, а именно когато човек достигне полова зрялост; преди това тя е само вид подготовка - но тази любов е само частен случай на това, което наричаме „любов“ като цяло. Точно както сексуалната любов е свързана с човешкия организъм, така и любовта в обикновения смисъл е свързана с организма. Но точно както знанието може да бъде освободено, когато паметта се разпадне, така и любовта може да бъде освободена от човешкия организъм, когато тя се развива

духовно и душевно чрез специална методология. Не бива обаче да наричаме в тривиален смисъл всяка проява на „платонична любов“, която не е нищо повече от някаква пара от организма, а тази любов трябва да се развива във висш смисъл чрез човешка самодисциплина, отново чрез упражнения, както са дадени в споменатите писания. Тази любов, която в обикновения живот не е сила на познанието, може да бъде развита така, че да се трансформира в силата на познанието на истинската интуиция. Когато вземем в свои ръце това, на което иначе само се отдаваме в живота, това, което всъщност ни възпитава в живота, в самодисциплината, когато ставаме, така да се каже, все повече и повече наш собствен спътник в самовъзпитанието си по строго методичен начин, тогава стигаме до това да направим любовта свободна сила в човешкото същество, в човешката организация, и тогава тя се превръща в сила на познанието. И както стигаме до себепознанието, като преодоляваме паметта, така стигаме до свръхсетивното познание, като правим любовта познавателна дейност по отношение на външния свят. Трябва да има граници на нашето познание за външния свят, иначе не бихме могли да развием любов в себе си. Ако не бяхме отделени от външния свят, не бихме могли да бъдем толкова отделени от човек на човек, че да развием любов в социалния живот. Но когато сме развили тази любов до висше познание, когато я притежаваме в достатъчно здравословна степен и след това я развием до силата на разпознаване, тогава ние постигаме познание за света, точно както постигаме себепознание по другия начин. И това познание за света ни води до познание за онзи свят, в който живеем само между заспиването и събуждането, когато нямаме съзнание, когато съзнанието отново избледнява. Ние преживяваме състояние, което в някои отношения е подобно на това между заспиването и събуждането, но преживяваме това състояние в пълно съзнание. Там ние преживяваме нов външен свят. Ние не преживяваме атомистичен свят, който е в основата на външния сетивен свят, а преживяваме духовен свят. Да се образуваме в любов означава да направим крачка към истинската реалност на външния свят, в духовната реалност; в реалността, която душата ни поглъща всяка вечер, когато заспиваме, когато обикновеното ни съзнание, което все още е свързано с тялото, става несъзнателно поради копнежа да се върнем към тялото, което лежи в леглото. Когато се издигнем до по-висше съзнание, ние се запознаваме със света, който съзнателно ни приема, когато преминем през портата на смъртта. Така двата края на човешкия ни живот първоначално се изправят пред нас научно. Много повече ще бъде характеризирано по-подробно в следваща лекция. Днес съм си поставил за задача само да покажа как това, което може да се култивира вътрешно в душата чрез естествената наука, трябва да се разшири, ако искаме да се постигне истинско духовно познание чрез истинската духовна наука. Следователно, тъй като душата иска да се образува, не по някакъв аматьорски, дилетантски начин, а по строга методология, ако иска да се издигне от природознание към духовно знание, затова

човек може да вярва и: Който е способен да прецени от пълното човечество какво ни дава материалното природно знание и който е способен да разпознае, че сме се укрепили чрез материалното знание, ще може да намери и пътя си към съзерцанието, което търси това укрепване на егото от другата, духовната страна, в което заспиваме, сънуваме или което срещаме в патологични състояния, но което можем да развием по напълно здравословен начин, за да напреднем след това към духовно познание за света. Затова вярвам, че всеки, който може да осъществи познаването на природата по правилния начин, ще се издигне и до духовно познание, достъпно за всяко човешко същество, но особено за образованите в естествените науки. Затова вярвам, че познаването на духовната наука ще дойде именно чрез укрепването на научния дух и познаването на природата.и който е способен да разпознае, че сме се укрепили чрез материалното познание, ще може да намери и пътя си към съзерцанието, което търси това укрепване на егото от другата, духовната страна, в която заспиваме, сънуваме или с която се сблъскваме в патологични състояния, но която можем да развием по напълно здравословен начин, за да напреднем след това към духовно познание за света. Затова вярвам, че всеки, който може да осъществи познаването на природата по правилния начин, ще се издигне и до духовно познаване, достъпно за всяко човешко същество, но особено за образованите в областта на естествените науки. Затова вярвам, че познаването на духовната наука ще дойде именно чрез укрепването на научния дух и познаването на природата.и който е способен да разпознае, че сме се укрепили чрез материалното познание, ще може да намери и пътя си към съзерцанието, което търси това укрепване на егото от другата, духовната страна, в която заспиваме, сънуваме или с която се сблъскваме в патологични състояния, но която можем да развием по напълно здравословен начин, за да напреднем след това към духовно познание за света. Затова вярвам, че всеки, който може да осъществи познаването на природата по правилния начин, ще се издигне и до духовно познаване, достъпно за всяко човешко същество, но особено за образованите в областта на естествените науки. Затова вярвам, че познаването на духовната наука ще дойде именно чрез укрепването на научния дух и познаването на природата.

2. Заключение бележки след лекцията на Карл Унгер на тема „Технологията като свободно изкуство“

Уважаеми колеги студенти, уважаема аудитория! Много бих искал да се придържам към темата и тъй като ще говорим за тройното разпределение по-късно, бих помолил всички въпроси, свързани с него, да бъдат отложени за по-късно. Но смятам, че е оправдано да кажа няколко думи за тройния ред тук, защото самият д-р Унгер в своите разсъждения е взел тройния ред за основа на своите възгледи за създаването на техниката като свободно изкуство.

В известен смисъл не може да се твърди – аз също изразих това в моите „Ключови моменти на социалния въпрос“ и д-р Унгер вероятно го е имал предвид по този начин – че идеята за тройното разпределение като такава, т.е. тройното разпределение на социалния организъм като идея, като концепция, е един вид ново откритие в тесния смисъл на думата. По-скоро може да има един вид ново откритие в социалните закони, за които се позовах в есета от 1905 г. Тройният социален ред всъщност е стара идея и е била споменавана многократно преди в тази форма. Същественото в начина, по който тройният социален ред е представен тук и как се появява в настоящето, не е действителният му характер като идея, а позицията, която се стреми да заеме по отношение на целия социален организъм. Идеята за структуриране на живота на човечеството като цяло в духовна част, държавно-правна част и икономическа част е трябвало да се появява отново и отново. И ако тук-там някой твърди, че това е нещо съвсем ново като идея, вярвам, че както добре знам, неминуемо ще има претенции за първенство. Ето защо посочих в „ключовите точки“, че начинът, по който идеята за тройното разгъване се появява тук, е нещо съвсем различно.

Идеята за тройно деление, както я защитавам аз например, е резултат от десетилетия наблюдение на нуждите на съвременното човечество. Ако погледнете ситуацията с отворени очи в наши дни, би трябвало да осъзнаете още в края на 19 век, че нещата вървят към катастрофа. И през пролетта на 1914 г., в поредица от лекции, които изнесох във Виена пред малък кръг (по-голям вероятно би ми се изсмял тогава заради моите забележки), посочих, че в близко бъдеще условията на цивилизования свят (тогава не казах просто „европейски условия“) се насочват към решителна катастрофа. Виждате ли, това беше във време, когато катастрофата вече беше много близо. Въпреки това, през следващите седмици, хора, натоварени с отговорности за хода на събитията, говориха по следния начин. Държавник с отговорност, да наречем изключителен – разбира се, само в смисъла на това, което нашето време толкова често нарича „изключителен“ – каза, когато ставаше дума за обсъждане на общата световна ситуация в парламент: отношенията между Централна Европа и Русия бяха по най-благоприятния начин, който можем да си представим; Човек би могъл да се убеди, че мирът ще се укрепва все повече и

повече. Той можеше да види това от приятелските съседски отношения, които съществуваха например между Санкт Петербург и Берлин. – Така беше през май 1914 г., за което говореха отговорни лица, след като беше необходимо, както беше и от мен, да се посочи с цялата енергия предварително, че обстоятелствата тласкат към катастрофа, и просто защото трите елемента на човешкото съвместно съществуване – духовният, правният и икономическият – си взаимодействаха по такъв начин в целия обществен живот, че катастрофата в дълбините си всъщност може да се види само в объркването на тези три области. Човек би могъл да види, особено ако имаше око за това, как нарастващият интелектуализъм на съвременното се отрази на целия ни обществен живот, как пълната отдаденост на хората на интелектуалния елемент, каквато се беше развила в обичайния научен начин на мислене, който е проникнал и във всичко останало – човек би могъл да види как тази отдаденост на интелектуалното е подготвила всичко за катастрофата в известен смисъл. Там се крият по-дълбоките причини и всеки, който все още не ги вижда там днес, не може смислено да участва в дискусия за конструктивните сили. Виждате ли, тогава можеше да се преживее нещо подобно – не го казвам от нескромност, а защото ми се струва симптоматично значимо като мой собствен опит – през лятото на 1914 г. изнесох в Париж лекция на немски език за нещата, за които обикновено говоря и например говорих и вчера. Тази лекция не беше изнесена за някоя немска колония там, а беше преведена дума по дума, така че беше изрично изнесена за французите, а не за немски колонисти, живеещи в Париж – те също не бяха там. Така че през май 1914 г. с това, което произтичаше от немския духовен живот в най-строгия смисъл – защото по същество всичко, което се твърди тук като антропософия, произтича от немския духовен живот – човек можеше по някакъв начин да направи определено впечатление с него по целия свят. Бяхме на този етап в духовната сфера. Но това, което работеше срещу това, беше отново икономическата сфера. И човек трябва само да го разгледа внимателно, за да види как това дисхармонично взаимодействие на духовния живот с икономическия живот е било първичното явление на всички явления, които са се подготвяли през 1880-те години и са достигнали своя връх в началото на 19-ти и 20-ти век. Разбира се, там се сливат безброй сили и течения, така че е невъзможно да се обобщи всичко с няколко думи.

Но ако някой иска да подчертае важно явление, фундаментално явление, това може да се направи по начина, по който аз го направих веднъж в лекция в Нюрнберг през 1908 г. Тогава посочих колко е характерно за съвременния социален живот, че личното всъщност е все повече елиминирано, особено в това, което се нарича капитализъм, в капитализма като цяло – без да искам да омаловажавам капитала в икономиката, разбира се, не може да се води съвременен икономически живот без капиталови инвестиции, тоест без капитализъм. А начинът, по който често се говори за капитализма днес, не е нищо повече от най-чисто лаическо или дилетантско

поведение. Става въпрос за това, че капиталистическата същност, основно от началото на 20-ти век, да кажем – тя вече беше подготвена по-рано – става все по-безлична и безлична. Обичам да разказвам един анекдот тук; анекдотите понякога са показателни за това, което се е случило. Когато международният икономически живот все още беше по-зависим от личността, веднъж се случи така, че финансовият министър на краля на Франция също трябваше да дойде при Ротшилд в Париж, защото кралят, по причини, които лесно можете да си представите, трябваше да се обърне към банкера. Той дойде точно когато Ротшилд имаше работа с търговец на кожи. Сега капитализмът води до определен инстинктивен социализъм; човек трябва да осъзнае това. Ротшилд, който беше много могъщ и който налагаше личния елемент във всичко, което управляваше по капиталистически начин, а не безличния капиталист – следователно Ротшилд имаше работа с търговец на кожи. Слугата влезе и обяви финансовия министър на краля. Той трябва да изчака, докато свърша, каза Ротшилд. Слугата не можеше наистина да разбере това, а този, който чакаше отвън, изобщо не можеше да го разбере. Той си помисли, че трябва да има някакво недоразумение. „Моля, кажете“, изпрати той отново слугата, „министърът на краля на Франция е тук.“ Ротшилд го накара да повтори, че да, просто ще трябва да изчака. Министърът изобщо не разбра това, отвори вратата и се озова вътре. Каза: Аз съм министърът на финансите на краля на Франция. - Добре, каза Ротшилд, все още имам работа, моля, вземи стол и седни. - Да, но аз съм министърът на краля на Франция! – Моля, вземете два стола – каза Ротшилд.

Разказвам тази история, за да можете да видите и от този анекдот, че при капитализма наистина е действало нещо, което се крие в личната воля и личните емоции. Този личен елемент е престанал да съществува. Казаното от мен, разбира се, не е аргументация, а само илюстрация. Аргументацията би трябвало да бъде развита в цяла поредица от лекции. Но точно в началото на 19-ти и 20-ти век този личен елемент се е обърнал към чисто фактическото. Бих искал да кажа: в действие са влезли сили, чрез които капиталовите маси са се движели сякаш сами.

Акционерният капитал е излязъл на преден план, за разлика от индивидуалния капитал, и обществото е заело мястото на влиянието на индивидуалната личност. Това е въвело безличен елемент, така че в съвременния икономически живот човекът е постепенно впрегнат сякаш в безличен елемент. И на мястото на личната инициатива е дошло това, което може да се нарече рутина. Вече не е било възможно да се развие нищо друго освен рутина в икономическия живот. Тези, които изучават икономическа история, ще открият как тези неща са вкоренени в развитието на съвременния икономически живот и как те са нещата, които са тласнали към ужасната световна катастрофа. Това вече беше налице и затова човек можеше да вярва, особено по онова време, че е дошъл подходящият момент, в който хората можеха да разберат от практическия си живот, че взаимодействието на тези три области трябва да се търси по подходящ начин. И това е същественото

нещо за тройния социален организъм: не идеята като такава, а начинът, по който във всеки детайл нещата се обмислят от конкретното, от пряката житейска практика. В този импулс на тройност, както се проявява тук, има нещо изцяло антиутопично, нещо, което отхвърля всякакъв вид утопия, което иска да работи само от практическата страна на живота.

Това е, което толкова рядко се вижда и често не се разглежда заслужено, дори от привържениците на така наречената идея за тройност. Много често се случва тройният ред да се обсъжда, дори от неговите привърженици, сякаш е утопия, сякаш не е произлязъл от това, което всички хора всъщност искат в своите области. Достатъчно е само да се обобщят индивидуалните воли. През повечето време хората не осъзнават какво искат, но го искат. Подсъзнанието играе много по-голяма роля в социалния живот, отколкото човек би си помислил. Ето защо хората многократно са ми казвали: Да, това, което е написано в „Ключовите точки“, които в крайна сметка са в основата на импулса за тройност, който се заражда днес, това е, което това или онова общество в тази или онази област също иска. Друг дойде с различна област на специализация. „Това не е нищо ново“, казаха те. - „Толкова по-добре“, казах аз. „Колкото по-малко нещо е ново, толкова по-добре. Колкото повече е вкоренено в това, което хората вече искат, толкова по-добре.“ Важното е, че между отделните специализирани области трябва да възникне известно разбирателство. И тук аз наистина вярвам, че лекцията на д-р Унгер днес може да бъде от изключително значение, защото е вдъхновена от мисълта, че в крайна сметка това, което техникът иска в своята област, не може да бъде решено като специален въпрос, без да се обърне погледът към целия социален живот. Следователно е от малко значение, когато хората казват, че специализираните идеи вече са били изразени или са се появили тук-там като ехо, или когато казват, че всичко вече се е случило преди. Нека приемем най-крайната хипотеза. Нека приемем, че д-р Унгер не е казал нищо ново, но че идеите му са били изразявани в продължение на десетилетия от най-разнообразни технически клонове и общества, заради мен. Но вярвам, че едно нещо трябва да се приеме, дори ако тази хипотеза беше вярна: те не са били внедрени, тези идеи - със сигурност никой няма да твърди това. Някои може да твърдят, че са били подхранвани, но никой не може да твърди, че са били внедрени. Днес те са въпроси, каквито са били преди десетилетия. И това е така, защото са били третираны по специализиран начин, така че техникът се е ограничил до своя кръг и е разглеждал всички специални технически въпроси от тази гледна точка. Но нещата не могат да бъдат решени по този начин днес. Ние не само имаме световна икономика, но и световно съзнание, нещо, което обхваща целия свят и което може да се разглежда само като световен проблем в икономическата и техническата област. Причината, поради която не може да се намери решение, е, че техникът е бил до известна степен изолиран. Техникът дори болезнено е осъзнавал тази изолация, защото като съвременен

техник той е най-модерният аспект на личността в съвременния живот. Това може да се каже и за най-разнообразните други аспекти на съвременния живот: те имат своите корени тук и там. Съвременният техник е това, в което се е превърнал чрез съвременните технологии. Той представлява класа в целия социален ред и неговата специфична професия поражда социален контекст, който сам по себе си е социален проблем. Това обаче може да се разглежда само в контекста на социалния живот като цяло. Следователно, това, което д-р Унгер формулира с думите „Технологията като свободно изкуство“, ще остане утопия, докато не се открие връзката между специалните желания и идеи на техниците и универсалните социални идеи. Техникът най-вече се нуждае от придобиване на универсален поглед върху социалните нужди и това е така, защото се е поставил в съвременния живот като нещо ново. Земеделският производител също се нуждае от тази социална перспектива, доколкото самото земеделие се върти от технологиите. Но като земеделски производител той е древен. Но същността на социалния въпрос трябва да се очертае най-съществено от това, което се е появило като нещо съвсем ново в съвременното социално развитие. И това е може би това, което трябва да се подчертае. Не искам да навлизам в специфични въпроси от тройствен характер, които възникват, когато се говори за специфични въпроси на техниците. Същественото е, че въпросите на техниците се третират като глава от големите общи социални въпроси. Не става въпрос например да се предположи, че антропософската страна просто иска да привлече въпроса за техниците в тройното движение отвън. Тройното движение би било просто лозунг, ако това беше намерението. Но тук не става въпрос за лозунги. Въпросът е, че движението, което би могло да се нарече и по друг начин, се стреми да приведе трите аспекта на социалния живот в правилна връзка един с друг. Това е в контраст с интелектуализма, който се стреми да хвърли всичко в един съд, дори ако след това извади от този съд например Четиринадесетте точки, които, доколкото са Четиринадесетте точки на Удроу Уилсън, наистина не оставят нищо желано по отношение на своя интелектуализъм. Идеята за тройния социален ред беше изразена за първи път от мен, точно когато в един ужасно сериозен момент решението на въпросите отново се търсеше не от практиката на живота, а от умовете, от интелектуализма, с четиринадесетте точки на Уилсън. Особено в чужбина можеше да се види как тези четиринадесет точки, когато възникнаха, се отнасяха до нещо патологично в човечеството и беше изключително жалко, че в най-сериозния момент от последното развитие на германската история, през есента на 1918 г., Централна Европа дори се съгласи с тези четиринадесет точки и не можеше да разбере как в настоящия момент сме принудени да се ангажираме директно с практическия живот, без никакви неясни теории, и да изучаваме нещата от тази основа. Четиринадесетте точки бяха утопия; по-нататъшното развитие показва това. Човечеството ще трябва да се убеди, че нищо не може да се постигне с

такива утопии.но това нещо може да се постигне само ако човек се ангажира реалистично с това, което е налице; ако е способен да мисли извън съществуващото не само логически – това е лесно днес – но и реалистично.

Антропософията се стреми към този вид мислене, което може да бъде схванато само когато, когато говорим за духа, не правим както онзи фермер, когато му е бил показан магнит: „О, глупости, това е подкова, ще я използвам, за да подкова коня си.“ Така се държи горе-долу някой, който отрича духа на тази реалност. И няма как да се избегне това: ако някой иска да мисли по реалистичен начин, той трябва да се обърне и към духовното. Ето защо антропософията е духовна наука. И това, което е общо с най-дълбоките, най-значими изисквания на нашето време, е, че тя иска да бъде реалистична, че иска да бъде практична, когато става въпрос за практически въпроси, особено в икономическата и техническата сфера. И въпреки че всеки има или вярва, че има това или онова различно мнение – например, че антропософията не се занимава достатъчно с Бог, което е напълно неоснователно мнение, или че за някои хора тя се занимава твърде много с Бог, които са противници от тази гледна точка, и същото важи и за другите споменати тук неща, те са казани отново от различни гледни точки – но всеки, дори и да има различни възгледи за едното или другото, ако е сериозен за реалистично оформяне на нашите социални условия в някаква специализирана област, основана на универсалното мислене на цялото, тогава ще намери и допирни точки с това, което се утвърждава като антропософско движение. Защото то не иска да бъде фантастично, а човешко. И ще се радва да обедини сили с всеки, който разбира човешкия елемент.

3. Духовният подпис на настоящето

Уважаеми участници, скъпи колеги студенти! Антропософията може да бъде въпрос, с който индивидът се занимава в своята малка стая, така да се каже, като нещо, което докосва най-съкровени въпроси на сърцето и душата, нещо, от което човек може да се убеди, че тя е свързана с това, което обвързва индивида, в това, че той преживява себе си в пълната си индивидуалност и личност, с вечното, с божественото. Вчера говорих повече от тази гледна точка. Днес бих искал да ви говоря за другата гледна точка, от която антропософската духовна наука може да бъде въпрос на нашата настояща епоха. Тази епоха, която е изхвърлила на повърхността огромен брой въпроси от дълбините на човешкото развитие и които сега не само засягат индивида в неговата тиха стая, но и са общо, ако може така да се каже, изцяло социално дело на цялото човечество.

Ако искаме да разгледаме антропософските стремежи от тази гледна точка, тогава първо трябва да изложим някои гледни точки относно това, което бих нарекъл „подписът на нашето време“, който по-специално характеризира определени сили и течения, определени стремежи в нашето време. Естествено, няма да имам възможност да характеризирам детайлите на нашата епоха, но бих искал да представя основните линии на тези стремежи и течения, които, разбира се, са добре познати в най-широките кръгове, макар че за съжаление пълната им тежест твърде рядко се оценява. Тези линии показват как индивидът се движи, така да се каже, в нашата епоха, без да се обръща особено внимание на индивида.

Може би някои хора са намерили за странно, дори парадоксално, когато вчера казах нещо, което всъщност противоречи на голяма част от онова, което се е появило в неотдавнашната човешка история, където светогледите са предназначени да бъдат формирани. Изрекох изречението, че човекът, когато израства в научното съзнание, което отдавна се е превърнало в общо съзнание на човечеството и което е включено и в определени религиозни възгледи, придобива понятие за битие, чувство за съществуване на себе си, за което вече не може да се държи, когато погледне назад към собственото си мислене в саморефлексията си. Казах, че човек може да стигне до твърдението „Мисля, следователно не съществувам“ само чрез съзнанието за времето – и под това имам предвид съзнанието на последните три-четири века. Човек не може да приложи понятието за съществуване, от което се нуждае, за да обоснове научния си възглед за света, към това, което открива в мисленето си, особено в интелектуалния си живот. И може би в стремежа към мироглед, започнал с Декарт и заразил почти целия мирогледен стремеж на съвременното, човек трябва да види в изречението „Мисля, следователно съществувам“ по-скоро един вид опит за спасение, търсене на някаква фиксирана точка в себе си. Човек трябва да схване появата на това изречение „Мисля, следователно съществувам“ психологически, би могло да се каже. И психологията

би могла да ни каже: философите и тези, които ги следват, се занимават с това изречение, вярват в това изречение, защото то им предлага известна илюзорна помощ срещу потъването в небитието, [което го обзема], когато човек се вгледа в собственото си вътрешно аз и е бил образован във външния научен мироглед за своето съществуване. Може дори да изглежда парадоксално за антропософите, когато това изречение е изречено от някой, който със своята „Философия на свободата“, публикувана в началото на 1890-те, се е опитал да се противопостави на доминиращата философия на времето. В моята „Философия на свободата“ аз тръгнах от чистото мислене. Следователно може да изглежда, че казаното в миналото за чистото мислене, чрез което общите сили на света се хващат сякаш за ъгъла на наметалото им, днес трябва да бъде осъдено. Но това не е така. И именно защото, започвайки от чистото мислене, човек преоткрива същността на душата, именно поради тази причина, в смисъл на въпрос на времето, то е за антропософската духовна наука. Но човек ще стигне до разбиране на току-що казаното само ако, в смисъла, който посочих, се запознае малко с белезите на нашето време, с най-важните характерни свойства на това наше време. И подобно свойство, може да се каже, хвърля светлина върху всички останали и произтича именно от начина, по който човечеството на нашата епоха подхожда към научното убеждение, с което е свикнало през последните няколко века. Скъпа публика, днес човекът е толкова горд да каже, че е отхвърлил вярата в авторитета на миналите векове, както е предписано от религиозните власти. Човекът днес е толкова горд да каже, че вярва само в това, което може да схване в собственото си лично същество. И все пак, за проникателния, изглежда сякаш старата авторитарна вяра на конфесионалните религии просто е прескочила в друга област и тази област е именно това, което се нарича „наука“ абстрактно, с голяма неяснота, но с още по-голяма убеденост. Наука. — Щом един съвременен човек чуе думата „наука“, всичко в него, което някога е вървяло в съвсем различни посоки поради старата вяра в авторитета, се раздвижва. Днес, по причини, които хората в по-широките кръгове всъщност не разбират, всичко, което се казва, че е научно установено, е авторитет с много по-голяма сила от който и да е авторитет някога. Колко често чуваме отговора на нещо, което възниква като въпрос от човешкия ум: „Науката казва това или онова.“ Тази всеобща сила, науката, днес е взела целия авторитет за себе си. Тя е взела този авторитет от онези хора, които смятат, че са на върха на своето време, включително по отношение на въпросите на светогледа.

Но какво е отношението на днешното човечество към научния авторитет? Стана така, че научно признатото е това, което се смята, че всеки разбира, предвид начина, по който се е развил до определен момент според обикновеното човешко образование, обичайното човешко образование. Науката по принцип не трябва да установява нищо друго освен това, което всеки човек, при необходимите предпоставки, може да потвърди. Науката трябва да бъде нещо много общо.

Науката трябва да живее във всеки човек по един и същи начин. Защото е известно как тя се приема от онези, които преди всичко се придържат към авторитета на науката, когато някъде една личност се разбунтува срещу тази обща валидност на научната преценка. Така че може да се каже: Идеалът на научния мироглед е той да предоставя набор от преценки за света и човешките дела, които се отнасят еднакво за всеки човек с пълна еднаквост. Може да се каже, че гигантската еднаквост е идеалът на това научно убеждение.

Когато човек изрази нещо подобно, в началото може да изглежда тривиално. В живота обаче тази тривиалност означава изключително много. Защото с голямото влияние, което науката, особено доколкото е основана на естественонаучни основи, е придобила в наше време – и както обясних вчера, с право в определени области – човек трябва да приеме, че там, където науката все повече униформизира хората, все повече се случва един човек да се превръща просто в копие на друг. И наистина, ако не приемаме науката от гледна точка на нейното съдържание, а по-скоро от гледна точка на това, което е постигнала в най-новия период на човешкото развитие, виждаме как тази униформа, основана на научно убеждение, се стреми да се превърне в общочовешка работа. Достатъчно е само да се погледнат ужасните, разрушителни сили, които бушуват днес в източна Европа – сили, чието значение тук, за съжаление, все още не е достатъчно оценено по отношение на разрушителната им мощ – за да се види как в края на краищата хората, които днес се посвещават на подобни сили на разрушение с известен фанатизъм, всъщност са тръгнали от предположението, че определени учения, които произтичат от научни основи, или може би би било по-добре да се каже определено състояние на духа, което произтича от тези научни основи, трябва да се направи и основа на социалното мислене. И това, към което се стреми това пренасяне на научното състояние на духа в социалното мислене, този голям затвор на човечеството, където един човек трябва да бъде просто копие на друг и в социалната сфера, както например в ленинизма или троцкизма, там се довежда до точката на парадокс, но всъщност до точката на най-трагичния парадокс. Накъдето и да погледнем – и аз посочих само един краен, радикален случай – виждаме, може да се каже, как научното състояние на духа се стреми да постигне това изравняване на човечеството, сякаш то произтича от тенденциите на развитие на нашето време. Това е една от основните сили, които могат да бъдат открити в характерните черти на съвременното човешко развитие: това изравняване от гледна точка на теорията, на мисленето, на изследванията. Това не означава нищо против оправданието на тези изследвания, както може да се види от моите вчерашни бележки. Защото на почвата на естествените науки тези изследвания са напълно оправдани и са довели науката и технологиите до велики, напълно оправдани триумфи, които не е необходимо да описвам тук.

Този един полюс на съвременното човешко развитие обаче е съпоставен с друг, който е не по-малко характерен за настоящата духовност на човечеството. Доколкото човечеството се стреми към това изравняване чрез интелект и интелектуално наблюдение на природата, дотолкова индивидът и личностното си откъсват от човешката природа; поляриности възникват навсякъде по света и тук също има вътрешна поляриност. И виждаме как, за разлика от току-що описаното изравняване, инстинктивните сили на човешката природа излизат на преден план. Човек е изкушен да каже, че импулсите на волята излизат от индивидуалността на човешкото същество с инстинктивна сила, чак до животинското ниво. Докато хората се стремят към известно изравняване с главите си, най-личният елемент в човешкото същество се утвърждава навсякъде, това, което отличава отделния човек от всеки друг човек в най-голяма степен. Така че в момента, когато пренебрегнем мислите, които хората биха могли да имат за света в посочения научен смисъл, и преминем към това, което хората чувстват, което хората разпознават като основа, като импулс на своята воля, можем да видим как хората напълно се разминават, как индивидът вече няма никакво разбиране за другия. Само в най-тесните кръгове все още съществува разбиране, често изкуствено култивирано, от един човек към друг. Хората не се разбират днес. Говорим толкова много за социални идеали, за изкуствени институции, които би трябвало да осъществят социален живот, и това е главно поради причината да се заблуждаваме относно елементарния факт, че всъщност сме станали ужасно антисоциални в инстинкта си, в развитието на волята и чувството си. Антисоциален елемент пронизва човечеството веднага щом човек пренебрегне живота на мисълта и погледне към това, което всъщност живее в дълбините на емоционалния живот и в дълбините на импулсите на волята. Това е големият спор на нашето време, в който е въвлечено човечеството: от една страна, той се стреми да изравни ума, а от друга, развива диференциация от самите дълбини на човешката организация, която има невероятно антисоциален ефект. Това е основно ситуацията, в която се намира човекът. И от този въпрос, който е един от най-важните компоненти в характера на съвременния интелектуален живот, произтичат основно всички останали въпроси; основно това е, което се е превърнало в такава ужасна катастрофа през второто десетилетие на 20-ти век. Ако следвате преценките, носещи се на повърхността, как нациите и хората се съдят един друг, как си приписват вина и невинност, как говорят за това, което искат да признаят за правилно или грешно, тогава имате само повърхностен поглед върху всичко, което се казва на повърхността. В дълбините отдолу бушуват антагонизмът и противоположностите, за които току-що говорих.

В известен смисъл, антропософски ориентираната духовна наука е противопоставена на това. Тя иска да стане въпрос за цялото човешко същество, за пълноценното човешко същество и иска да овладее неговите чувства и воля. От една страна, както обясних вчера, тя черпи от източници на знание, които се учат да

гледат в човешката вътрешност. Тя черпи от определени способности, които могат да бъдат развити отвъд ежедневието чрез метода, който споменах вчера. От тези латентни сили на познанието, спящи в обикновения живот и в обикновената наука, тя извлича нещо, което гледа надолу в човешката природа, в онези области, които са покрити в обикновения живот от така необходимата сила на спомена, от паметта, точно както пространството зад огледалото е покрито от огледалото. Ако пробием през това, пред което е изправена нашата сила на паметта, както предложих вчера, и развием сили на свръхсетивното прозрение, тогава наистина, както посочих вчера, ще получим преди всичко прозрение за самите човешки органи в тяхната жизненост. Стигаме до точката, където трябва да търси една жива медицина, където трябва да търси една жива антропология. Но след това ние отиваме отвъд това, което откриваме в настоящия човек като духовно-материален, към пренаталния човек, или по-скоро към човека, какъвто е бил в духовния свят, преди да влезе в този земен живот чрез зачеването. Стигаме до реално разширяване на онези сили на човешкия душевен живот, които иначе - запълвайки периода от време, който се намира между няколко години след нашето раждане и настоящия ни момент - биха се разпростирали само до този живот в рамките на нашето земно съществуване. Чрез пробив през паметта ние постигаме по-висша душевна сила, по-висша сила на познанието; постигаме способността да съзрем духовно-душевната същност на човека, каквато е била преди човекът да бъде заченат за този земен живот. И оттам тече течението, за което е толкова трудно да се мисли за днешния човек: течението на проникването от себепознанието към световното познание.

Знам много добре, уважаема публика, колко парадокс се крие в това, което описах за познанието за света в моята „Окултна наука“. Но всеки, който може да се впусне в това развитие на свръхсетивната сила на познанието, в това – предпочитам изобщо да не използвам израза, защото днес толкова често се злоупотребява с него – в това истинско, автентично ясновидство, ще открие как се разширява това, което иначе е дадено само за кратък период от време в способността за запомняне, как се разширява в сила на познанието за света.

Това, което е представено тук – разбира се, хората винаги казват, че трябва да се докаже. Но тези, които постоянно говорят за доказване при всяка възможност, никога не са се запознали със самата природа на доказването. Само това, което поне се подозира като факт, може да се докаже. Всяко друго така наречено доказване е диалектическа игра с понятия, натрупване на понятие върху понятие. И човечеството се поддава на големи илюзии само когато става въпрос за този вид доказателство, което толкова често се изисква; това, разбира се, не е възражение срещу обоснованото доказателство. Антропософският изследовател просто трябва да посочи какво възниква, когато познавателната способност се разшири по посочения начин. И бих искал да предложа какво се случва по следния начин.

Ако погледнем обикновената си, земна памет, можем да кажем, че тази памет, заедно с всички преживявания, през които сме преминали от определен момент в земното си съществуване, ни формира. Тези преживявания първоначално са най-вече в подсъзнанието на човешката организация в настоящия момент. Ние или ги извличаме доброволно, или те се издигат в съзнанието по собствена сила.

Спомените възникват от потока от преживявания, през които сме преминали. И възможността за запомняне трябва да бъде непрекъсната, за да бъде здравословен душевният ни живот, душевното ни състояние. Ние, като човешки същества, имайки тази възможност за запомняне, не само стоим вътре в себе си, но сме и свързани с всичко, с което сме свързани чрез преживявания във външния живот. Чрез здравословното си размишление вече можем да открием разликата между образа, който днес се появява като последващо преживяване в паметта ни, и онова интензивно, наситено преживяване, което някога е било там, което живее в паметта ни, споменът за което е останал с нас от това, което ни е свързвало със света. Когато сме имали преживяване, ние сме били въввлечени в него като човешки същества; ние сме били свързани с предметите; предметите са изливали своята същност в нашата личност. Всичко, което е било преживявано интензивно, през което сме преминали с външния свят, с природата или с други хора, се е трансформирало в образи и от тези образи ние отново извикваме преживяването. Защо можем да извикваме преживяното в настоящето? Защото някога сме били свързани с него като човешки същества, защото сме били едно цяло с външния свят по време на преживяването.

Ако погледнете какво е постигнала антропософската духовна наука в най-разнообразните области на познанието, ще осъзнаете как в ежедневието виждаме само част от това, което сме. Наистина трябва да разширим своите познавателни способности, ако искаме да погледнем надолу в собственото си вътрешно същество. Вземете само това, което вече казах: когато пробием през обичайните си способности за памет, първо погледнем надолу в живия контекст на нашата организация, а след това, чрез организацията, погледнем отвъд в силите, в които сме живели в чисто духовно и душевно съществуване преди земното си съществуване. Цялото същество на човека е свързано с цялото съществуване на света. И както той, като човешко същество, което е затворено между раждането и смъртта, е свързан само с това, на което се е радвал или е преживял заедно със света по характерния начин, така той е свързан с цялото човешко развитие на Земята, а също и с развитието на самата Земя, чрез това, което човек след това открива чрез по-нататъшни изследвания в себе си. Това не е нищо друго освен преодоляване, пробив на паметта и повторно появяване на силата на паметта на по-високо ниво. Преодолявайки силата на паметта в малък мащаб, която съхранява нашите земни преживявания, ние достигаме до по-високо ниво на нова сила на паметта, чрез която можем да развием образи на съдбите, през които самата земя е

преминала в други планетарни форми, както описах в моята „Окултна наука“. И както ние извикваме в картинна форма това, което сме преживели от раждането си чрез ежедневноста си памет, така и ако опознаем цялото човешко същество чрез духовната наука, можем да извикаме през какво е преминала цялата човешка организация, с какво е била свързана: цялото развитие на света. Защото човешкото същество е микрокосмос. Ние не си имаме работа с различен свят от този, с който самите ние бяхме свързани. Това е, което показах в моята „Окултна наука“. Така виждаме, скъпа публика, как антропософската духовна наука се превръща в разширение на човешкото съзнание. Виждаме как, сличайки в дълбините на човешкото същество, едновременно се издигаме в обективната еволюция на света. В същата степен, в която за момент се отричаме от обикновения вътрешен живот, ние навлизаме в този вътрешен живот, който иначе би останал обективният външен живот. В същия момент, в който човек се потапя в областите, които иначе са откъснати от съзнанието, той излиза в онези области, които са ни оформили като обективни същества, като човешки същества, от целия космос. Това е единственият начин, по който може да се осъществи световното познание, което антропософската духовна наука се стреми да предостави.

С оглед на настоящата ситуация, както я характеризирах, възражението на съвременния човек срещу подобно познание за света е: Да, но там човек навлиза в област, в която субективността може да се утвърди по всякакъв произволен начин. И винаги се посочва с известно чувство на благополучие, може да се каже, от определени хора, че най-разнообразните духовни изследователи, които вече са били там, са давали отчет по най-разнообразни начини за това, което са видели във вселената. Това разнообразие обаче се подчертава главно от онези, които не са се занимавали наистина с казаното от най-разнообразните духовни изследователи по интимен начин. Точно както изглежда разбираемо, че едно дърво изглежда различно, когато е снимано от различни страни – и че цялостна картина на дървото всъщност се формира само по външен начин, когато дървото е снимано от четири или шест страни и тези снимки след това се разглеждат заедно – също така би трябвало да е напълно разбираемо, че човек, който прилага духовно-научния метод към собствения си душевен живот, естествено започва от своята субективна гледна точка, но че с напредването на изследването си, гледната точка, от която стои, със сигурност ще стане очевидна. И както фотографирането на дърво от определена страна е обективно [правилно], така и описанието на един духовен учен може да бъде обективно [правилно] - дори и да се чете различно от това на друг, който е започнал от различна гледна точка. Ще се отбележи обаче, че Антропософската духовна наука, която аз трябва да представлявам, винаги се стреми да характеризира това, което е характеризирано от най-разнообразни страни, и че по този начин тя трябва да бъде компенсирана по определен начин за това, което може да стане едностранчиво чрез описанието само на една гледна точка, което

може да се случи, когато някой вземе моите книги и ги сравни една с друга по абстрактен начин и след това каже: Да, това казва за едно нещо и това казва за друго. Това лесно може да бъде извадено от контекста и направено да изглежда като противоречие. Но това произтича от нищо друго освен от усилието да се опишат нещата от най-разнообразни гледни точки, така че именно чрез тези специфични фрази в антропософската духовна наука може да се постигне един вид всеобхватност.

Тези, които се запознаят добре с това, което се търси и намира по вътрешния път, ще могат все по-ясно да осъзнаят как там се развива вътрешна способност, която всъщност е подобна на това, което човек има в математическото състояние на ума. Същото е и в математиката, където имаме нещо, което ни дава определено душевно съдържание, извлечено изцяло от вътрешното същество. Защото математиката е извлечена изцяло от вътрешното същество; ние знаем, че една математическа истина е истина, когато сме я схванали вътрешно, дори ако милиони хора казват друго. Това, което се случва в душата, когато знаем как да схванем една математическа истина, която е едновременно вътрешна и външна, се случва по подобен начин, когато стигнем до вътрешно обективното чрез субективното, което наистина може да ни бъде налично в антропософската духовна наука. Само началото на изследователския път е субективно, но истинският антропософ мълчи за това. Това, което след това възниква, след като субективните особености на изследователя са преодоляни, е изцяло обективно и може да се говори за него като за външно наблюдение, направено чрез сетивата или също чрез везните или с мерителната пръчка; точно както може да се говори за математически открития, само че те са формални, докато откритията, направени чрез духовната наука, са съществени.

Това обаче показва, че тази антропософска духовна наука е преди всичко загрижена за това да говори директно с човешкото същество. Това е и нейната задача. Докато съвременната наука се стреми към стандартизация, в известен смисъл се стреми да направи едно човешко същество имитация на друго, антропософската духовна наука не може да не говори с всяко човешко същество като с индивидуалност. Това, бих казал, е прякото социално доверие, което човек придобива, работейки за тази антропософска духовна наука, че не иска да предложи нещо, което, понеже го е изследвал, сега би трябвало да се отнася за всички хора, а чрез което само иска да се обърне към хората, като каже: самият човек е изследвал съдържанието на антропософската духовна наука. Но това съдържание е истинското съдържание на човешката природа. Когато говоря с отделни хора, го правя по такъв начин, че не им говоря обобщаващо, а се обръщам към всеки един като към индивидуалност. Разчитам на факта, че тъй като човекът е човек, тъй като човешките същества имат една и съща душа, дух и тяло, свързаните струни ще резонират и това, което е засегнато от един човек, ще се върне от най-

съкровено същество по индивидуален начин. Чрез антропософията не се говори с хората, както се прави в науката, сякаш се търсят последователи за нещо, което вече е установено. По-скоро чрез антропософията се говори по такъв начин, че се обръщаш към вътрешното същество на всеки индивид и казваш: Ако погледнеш в собственото си вътрешно същество, ще откриеш по този начин в собственото си същество това, което искам да ти съобщя, защото съм го изследвал. Начинът, по който се говори от човек на човек за духовната наука, за всички видове учения, приема различен тон, различно отношение, като обгръща посланията във формули на антропософската духовна наука. Това е, което е ефективно в антропософската духовна наука срещу подписа на нашето време, както го описах: това, което от своя страна се обръща към мисленето, но към мисленето от пълноценния човек, се обръща едновременно към всеки отделен човек. Противоположното на това е това, към което се стреми нивелирането. Стремят се към индивидуализация на човешкото същество чрез познание и развитие на съдържанието на един мироглед. Това съдържание на антропософската духовна наука е предназначено да бъде най-субективното и същевременно най-обективното, най-личното и същевременно най-общовалидното съдържание на човешкото научно начинание. Съвременното човечество се нуждае от този контраст с нивелирането. Това, което ви описах, което е по същество антисоциален елемент, защото се утвърждава като противоположен полюс, произтича от това нивелиране: липсата на разбиране на един човек към друг. От антропософската духовна наука трябва да произтича любящото разбиране на един човек към друг; и преди всичко, ще дойде не само общо познание за човешката природа, обща антропософия, но чрез това, което ще представлява тази обща антропософия и световно познание, ще се стимулира състояние на ума, което от своя страна включва и любящо разбиране към всяка отделна особеност на нашия ближен.

Социалният живот не може да бъде основан, ако не е основан на най-дълбоките, най-свещени корени на самото човешко съществуване; но за настоящата фаза на човешкото развитие това са индивидуалните корени, както посочих вчера.

Следователно, духовната наука по същество ще даде този друг оттенък на духовния подпис на настоящето време, от който се нуждаем толкова спешно.

Това обаче означава, че другият полюс, който трябваше да бъде характеризиран с оглед на белезите на настоящето, също ще приеме различен характер. В практическия живот ще се случи нещо, което не е антисоциален елемент, а социален елемент. Откъде всъщност идва този антисоциален елемент? Той идва от факта, че именно защото културата на ума е достигнала висока точка, инстинктите на човешката природа надделяват и завладяват чувството и волята. Това, което представлява антропософското знание, проблясва в чувството и във волята; то не притъпява елементарната сила на чувството и волята, както хората толкова лесно вярват; то не отнема изначалната наивност на хората. Не, когато нещо красиво е

осветено, то не губи своята особеност, а излиза още повече наяве. Това, което се крие в дълбините на човешката природа, не става по-тъпо, когато е осветено антропософски, а се разгръща по правилния начин, без човекът да страда от днешната болест - нервността. Мисълта, от своя страна, проблясва в чувството; Чувството го обзема и чрез проблясване в чувството с мисълта, „Мисля, следователно не съм“, „Съществувам само чрез мислене“ – мисленето се трансформира в битие. И само чрез потапяне в царството на волята, което иначе се преживява само в съня – защото в обикновеното познание какво знае човек за връзката, която съществува между мисълта, която трябва да доведе до волята, и вдигането на ръка? Чрез това мислене, което духовно се задълбочава в тази воля, се развива това, което може да се нарече път, водещ от едно човешко същество към друго в ясната светлина на духовното познание. Човечеството може да се превърне в социално цяло само ако чувствата и волевите импулси са осветени не от абстрактно, интелектуалистично познание, а от висше виждане. И именно чрез това вливане на висше виждане ще възникне истинска социална наука, социална етика. Именно такава социална етика се стреми да предостави моята книга „Философията на свободата“. Там показвах, че човек може да се чувства свободен само ако развие импулс за действие, за воля, от най-чисто мислене. Човек никога не би могъл да се чувства свободен, ако трябваше да черпи импулси на волята от каквато и да е друга основа. Ако стоим пред огледало и просто имаме образ пред себе си – сравнението е повече от просто сравнение – тогава този образ не може да ни принуди. Ако нещо ме тласка, тогава съм принуден от причинно-следствената връзка. Ако погледна образа, не мога да бъда принуден; образът сам по себе си няма сила да ме принуди. Ако схвана волевите си импулси в чистата образна мисъл, тогава тези образни мисли нямат причинно-следствена сила, нямат импулс. Като разпознаваме образното качество на мисленето, човек разпознава как в чистото мислене свободната воля е наистина абсорбирана, така че импулсите за свободно действие могат да бъдат открити само в най-индивидуалната част на човешкото същество. Но именно чрез навлизането на волята в това чисто мислене, което първоначално е образ за нас, а волята влиза в него, както е при любящото социално действие или при висшето свръхсетивно познание, както можете да видите в обясненията в моята книга „Как да познаем висшите светове“, че иначе чистото мислене е изпълнено с това, което е собственото вечно същество на човека. И първото ясновидство, дами и господа, вече е налице, когато свободното решение на волята проблясва през ума. И по същество всичко, което тогава давам като метод за издигане до най-висшите духовни светове, не е нищо друго освен метаморфозна формулировка на това, което описах в моята „Философия на свободата“ като лежащо в основата на свободната воля. Когато човек разпознае как в това чисто мислене, проникнато от волята, има нещо, в което човек може да схване световните събития сякаш в ъгъла, тогава той постепенно се научава да вижда как може да разшири това състояние на

духа, което иначе съществува само в свободното действие на човека, по начина, описан вчера, и как по този начин може да стигне до свръхсетивно познание. Ако човек иска да познае себе си като свободно същество, той трябва да започне с това истинско свръхсетивно виждане, в противен случай свободата винаги ще бъде нещо невъзможно за него. Свободата е несъвместима с естествената причинност – дори не за кантианец или за някой, който поне твърди, че е такъв. И няма друг начин да се хармонизира естествената причинност и човешката свобода, освен да се видят нещата така, както току-що ги описах.

Но след това се установява нещо друго. Това, което описах във Философията си за свободата като основа на социалната воля, е било много, много погрешно разбрано. Хората са възразявали: Как се предполага, че хората ще работят заедно в социалния организъм, ако всеки следва само вътрешните импулси на своето индивидуално същество? – Но това изобщо не е въпросът. Въпросът е, че чрез истинско, истинско, истинско духовно развитие на човешкото същество може да се култивира това, което бих нарекъл истинско социално доверие. Достойно съществуване в социалния живот е възможно само ако не сме принуждавани да действаме отвън чрез заповеди или други средства, а ако сме свободни да действаме от най-съкровения импулс на нашето същество. Но тогава трябва да можем да развием това голямо доверие в другия човек, доверието, че той постепенно ще започне да действа и от най-съкровения импулс на човешката си природа. И докато човекът напредва към най-съкровената част на своята природа и постепенно такова разбиране се развива от единия към другия, социална етика, социален организъм, ще може да възникне от индивидуалното оформяне на индивидуалната воля чрез пълно взаимно доверие. - И така, какво е съзнателното доверие зависи от това, което, в смисъла на човешкия стремеж днес, може да се разглежда само като социална воля.

Най-добре може да се види как антропософската духовна наука се свързва със съвременния белег на духовния живот, като се разгледа какво постепенно се е превърнало в религиозната концепция за човечеството от подземните движения, които току-що характеризирах. Духовната наука е многократно атакувана от тази страна с обвинението, че тя се стреми да навлезе в свръхсетивните светове чрез знание, но именно в това, както се казва, се състои същността на религиозния живот: че човек не знае това, в което има доверие като божествен световен ред, че следователно има само субективно доверие. Така че, според това, същността на религията би се състояла именно в развиването на просто вяра в нея и в изключването на сигурността на знанието. Но моя скъпа публика, тази сигурност на вярата, която е идентична с това, което бихме могли да наречем доверие, не може да бъде установена в религиозния живот от всеки, който честно размишлява върху тези въпроси, освен чрез това, което следва от едно истински свръхсетивно познание. Историческото разглеждане би могло да научи човечеството на това.

Откъде днешните хора, които се бунтуват срещу антропософията по посочения начин, черпят религиозното си доверие? Дали е нещо наистина елементарно? Това е просто илюзия. Това са остатъците от историческите религии. Те са остатъци от това, което се е развило в историята като исторически религии. В смисъл на антропософската духовна наука, тези религии имат своето пълно оправдание и крайната си висота, чрез която развитието на земята е получило истинския си смисъл, е получила най-високата си висота в християнството. Християнството съдържа това, което може да се счита за първоначалната религия, последната форма на религия, до която човечеството е успяло да се издигне и която трябва да продължи да бъде такава за останалата част от времето на човечеството. Антропософската духовна наука не само не се докосва до християнството, но е първата, която го установява в по-дълбок смисъл. Но от друга страна, трябва да се каже: откъде религиите са получили своето съдържание? Те са го получили - това може да се докаже исторически - от духовни видения, макар и от древни инстинктивни духовни видения. Религиите са придобили своето свръхсетивно съдържание от древни инстинктивни видения по никакъв друг начин, освен по този, който духовната наука в антропософска насоченост сега се стреми да покаже научно. Това съдържание е предадено и може да се намери в писанията и традициите. Религиите не биха имали съдържание, ако някога не е имало инстинктивни свръхсетивни видения на човешките същества. От това, както и от много други неща, може да се види колко погрешно е да се твърди, че антропософската страна не бива да сочи пътя към свръхсетивните светове, защото свръхсетивните светове трябва да бъдат запазени за религиите именно като далечната неизвестност, до която не може да се стигне чрез познание, а само чрез наивно доверие и вяра. Ценността на религиите ще се разкрие, когато бъде осветена от светлината на знанието. Тези, които вярват, че величието и значението на християнството могат да бъдат засегнати от всякакъв вид духовно-научно откритие, са фундаментално слаби християни. Според мен тези, които вярват, че не бива да се подхожда към християнството с каквато и да е наука, защото то може да пострада от нея, са слаби християни. Точно както в Евангелията няма нищо за Америка, но Америка трябва да се приеме като реалност, така трябва да се приемат и повтарящите се животи на земята, въпреки че Евангелията не казват нищо за тях. Това е, което прави антропософията въпрос на време, на определено състояние на духа. Представих това в моите „Загадки на философията“, където показах как отделните философски възгледи до наши дни са склонни да се сливат в антропософския възглед. Така че всъщност от подписа на духовното настояще може да се прочете как човек може да се издигне до антропософския мироглед. Сега бих искал да ви скицирам този подпис на духовното настояще с няколко шриха, от самата антропософия, за да видите, че този, който стои на почвата на антропософията, не се свени да съобщи резултатите от своите изследвания, които е

проследил по пътя, който ви описах, и които са за него толкова сигурни, колкото резултатите от астрономията, физиологията, биологията и ботаниката.

Ако погледнем назад към относително кратък период от човешкото развитие с антропософски изострено око, ще открием например, че не можем да разберем гръцката култура. В предишната лекция д-р Хайер посочи как човешкото съзнание се е променило в хода на историческото развитие. За да обосновем това чисто емпирично, е нужно само да погледнем към особената природа на гръцкото съзнание. Херман Грим, който, макар и оспорван в много отношения, е запазил острия поглед на исторически наблюдател за подобни неща, посочи нашата връзка с гърците със следните остри думи. Той каза: Това, което римляните са преживели, как е живял един Цезар, един Брут, това можем да разберем. Елементите на нашето съзнание не са се променили толкова много оттогава, че да не бихме могли да разберем това. Това, което ни казват Алкивиад, Перикъл, Платон, Софокъл, хората само си въобразяват, че разбират, ако останат на гледната точка на днешното разбиране за човечеството. Фигурите на Перикъл и Алкивиад, които се появяват само като сянка пред обикновените представи за човечеството, всъщност са като приказни герои. Херман Грим вижда приказни фигури в цялата гръцка история. Духовната наука е призвана да донесе това, което може да разшири съзнанието, така че човек наистина да може да промени вътрешното си душевно състояние, така че от своя страна да може да се застане в рамките на това специфично вътрешно преживяване на гърците. И тук трябва да кажем: това преживяване на гърците се е основавало на исторически закон, чийто пълен обхват едва сега се разпознава от антропософската духовна наука. Това е законът, който сега ще характеризирам по следния начин.

Колкото по-назад в човешкото развитие, към гръцката, египетската, персийската и индийската култура и праисторическите времена, толкова повече откриваме, че цялата човешка конституция всъщност е различна. Днес виждаме, че в детството животът се развива по такъв начин, че душевният живот е обвързан до голяма степен с телесната организация. Вземете моята малка книжка „Възпитанието на детето в светлината на антропософията“ или други неща, които съм казвал за образованието, и ще видите как със смяната на зъбите през седмата или осмата година се променя цялата душевна конституция на детето. А от обикновения живот знаем как се променя цялата душевна конституция на човешкото същество, когато достигне полова зрялост. По-малко забележимо е, че подобни промени се случват в началото и края на двадесетте години; те се случват по-вътрешно, но са съвсем ясно все още налице дори за съвременния човек. Когато стигнем до по-късните години, до тридесетте години, душата и духовният живот на човешкото същество стават силно независими от физическия. Навлизаме в етап от нашето развитие, в който променяме душата си чрез външен опит, чрез това да бъдем със света. Ние вече не променяме душата си чрез това, което се случва в нас, като например смяната на

зъбите, половата зрялост или промените след двадесетгодишна възраст. Но това, което се простира в нас повече през младостта до края на двадесетте години, в древността се е простирало до напредналата възраст на човека. Този закон е исторически закон. Той може да се наблюдава от онези, които са придобили способността да наблюдават вътрешния душевен живот, който ни показва, в остатъците, които все още се срещат днес при възрастните хора, че такова развитие някога е било налице. Ако знаем това, тогава можем да погледнем назад, например, към древните индийски времена, към времена, които водят в праисторията, където душата и духовният живот на човека са били зависими от физическото развитие до петдесетте години. Човек е ставал патриарх едновременно чрез физическо развитие и в духовното развитие, точно както днес човек става полово зрял човек както физически, така и духовно. Тази хармония на физическото с душевно-духовното се е издигала до старостта в древността. В онези древни времена човекът е преживявал и низходящата линия на физическото развитие, която започва около 35-годишна възраст. Дотогава нашият организъм расте и се развива; оттам нататък той се спуска надолу, оттам нататък има низходящо развитие. Днес ние не преминаваме през това низходящо развитие по същия начин; със сигурност сме обременени от старостта, но това е различно от това, което е било в древността. В древността, когато външното физическо тяло е ставало по-твърдо и по-сухо, е имало едновременно ярко просветление на духовността, така че в патриархалната епоха човек е израснал в определена духовност чрез естествено развитие. Това, което все още е било налице в по-стари времена за по-стари епохи, е било налице и за гърците до средата на тридесетте им години. Това, през което гърците са преминавали до около 35-годишна възраст, ние, като човешки същества на тридесет години, просто вече не преминаваме и следователно вече не го излъчваме в социалния си живот. Това внесе в целия социален живот на гърците това, което например Гьоте е чувствал, когато е бил подтикнат от копнеж в Италия да преживее отново гръцката култура и където е казал: Но когато гледам тези гръцки произведения на изкуството и виждам как гърците, създавайки своите произведения на изкуството, са следвали същите закони, които самата Природа следва, създавайки своите произведения на природата, тогава чувствам необходимост, тогава чувствам Бог. Гърците са били способни да възпроизведат законите на природата в своите произведения на изкуството само като се чувстват в хармонията на духовното и психическото и физическото и телесното, което се случва, когато човек достигне средата на живота си в пълно, физическо развитие. Те са били способни да направят това само в най-отличните си образци [...], защото са били способни да го преживеят сами. От тази организация на тялото и душата е възникнал гръцкият начин на художествено творчество, гръцкият начин на религиозно чувство, а също и гръцкият начин на мислене в медицината. Това беше белегът на духовния живот в човечеството, който просто произтичаше от факта, че

през тридесетте години беше преживяно това, което описах. Може да се каже: Точно както равновесието на гредата се преживява в средата на гредата, така и гърците са преживявали равновесието на човешкия живот, тъй като са схващали взаимодействието на душата и духа до средата на тридесетте си години. Ние вече не го схващаме. Ако трябва да продължа в същия дух, ние постигаме само физическо развитие, което все още има влияние върху душата до края на двадесетте ни години в днешната епоха. В резултат на това в по-късните ни години това, което произтича от дълбините на човешката природа и прониква в светогледа, престава. Но това е довело и до необходимостта това, което вече не се развива естествено в човечеството след 28-годишна възраст, да бъде постигнато съзнателно чрез антропософско духовно образование, това, което преди е произтичало от самата човешка природа, сега трябва действително да бъде постигнато вътрешно от душата. Това се е превърнало в белег на нашето време: ние живеем във физическия свят само в по-младите си години. Това е, което сега също, и всъщност - сега мога да го кажа, без да бъда погрешно разбран - е законно довело до материализъм. Защото детето, гледайки себе си, трябва да бъде материалистично, защото духовността първо се откъсва от материята. Ние сме станали материалистични като човечество през по-новите векове дотолкова, доколкото сме обвързани с епохата, която е във възходящото материално, органично развитие, и толкова по-малко все още получаваме от природата в низходящото развитие след 35-годишна възраст. Гьоте е почувствал това, когато е бил подтикнат от копнеж в Италия да преживее отново гръцката култура и където е казал: Но когато гледам тези гръцки произведения на изкуството и виждам как гърците, създавайки своите произведения на изкуството, са следвали същите закони, които самата Природа следва, създавайки своите произведения на природата, тогава чувствам необходимост, тогава чувствам Бог. Гърците са били способни да възпроизведат законите на природата в своите произведения на изкуството само като се чувстват в хармонията на духовното и психическото, на физическото и телесното, което се случва, когато човек достигне средата на живота си в пълно физическо развитие. Те са били способни да направят това само в най-отличните си образци [...], защото са били способни сами да го изпитат. От тази организация на тялото и душата е възникнал гръцкият начин на художествено творчество, гръцкият начин на религиозно чувство, а също и гръцкият начин на мислене в медицината. Това е бил белегът на духовния живот в човечеството, който просто е възникнал от факта, че през тридесетте години на миналия век е било преживяно това, което описах. Може да се каже: Точно както равновесието на гредата се преживява в средата ѝ, така и гърците са преживявали равновесието на човешкия живот, тъй като са схващали взаимодействието на душата и духа до средата на тридесетте си години. Ние вече не го разбираме. Ако трябва да продължа в същия дух, ние постигаме само физическо развитие, което все още има влияние върху душата до края на

двадесетте ни години в днешната епоха. В резултат на това, в по-късните ни години, това, което произтича от дълбините на човешката природа и прониква в светогледа, престава. Но това е довело и до необходимостта това, което вече не се развива естествено в човечеството след 28-годишна възраст, да бъде съзнателно постигнато чрез антропософско духовно образование, това, което преди е произтичало от самата човешка природа, сега трябва действително да бъде постигнато вътрешно от душата. Това се е превърнало в отличителен белег на нашето време: ние живеем само във физическия свят в по-младите си години. Това е, което сега също, и всъщност - сега мога да го кажа, без да бъда неразбран - е довело до материализъм. Защото детето, гледайки себе си, трябва да бъде материалистично, защото духовността първо се откъсва от материята. Ние сме станали материалистични като човечество през по-новите векове дотолкова, доколкото сме обвързани с епохата, която е във възходящото материално, органично развитие, и дотолкова по-малко все още получаваме от природата в низходящото развитие след 35-годишна възраст. Гьоте е почувствал това, когато е бил подтикнат от копнеж в Италия да преживее отново гръцката култура и където е казал: Но когато гледам тези гръцки произведения на изкуството и виждам как гръците, създавайки своите произведения на изкуството, са следвали същите закони, които самата Природа следва, създавайки своите произведения на природата, тогава чувствам необходимост, тогава чувствам Бог. Гръците са били способни да възпроизведат законите на природата в своите произведения на изкуството само като се чувстват в хармонията на духовното и психическото, на физическото и телесното, което се случва, когато човек достигне средата на живота си в пълно физическо развитие. Те са били способни да направят това само в най-отличните си образци [...], защото са били способни сами да го изпитат. От тази организация на тялото и душата е възникнал гръцкият начин на художествено творчество, гръцкият начин на религиозно чувство, а също и гръцкият начин на мислене в медицината. Това е бил белегът на духовния живот в човечеството, който просто е възникнал от факта, че през тридесетте години на миналия век е било преживяно това, което описах. Може да се каже: Точно както равновесието на гредата се преживява в средата ѝ, така и гръците са преживявали равновесието на човешкия живот, тъй като са схващали взаимодействието на душата и духа до средата на тридесетте си години. Ние вече не го разбираме. Ако трябва да продължа в същия дух, ние постигаме само физическо развитие, което все още има влияние върху душата до края на двадесетте ни години в днешната епоха. В резултат на това, в по-късните ни години, това, което произтича от дълбините на човешката природа и прониква в светогледа, престава. Но това е довело и до необходимостта това, което вече не се развива естествено в човечеството след 28-годишна възраст, да бъде съзнателно постигнато чрез антропософско духовно образование, това, което преди е произтичало от самата човешка природа, сега трябва действително да бъде постигнато вътрешно от

душата. Това се е превърнало в отличителен белег на нашето време: ние живеем само във физическия свят в по-младите си години. Това е, което сега също, и всъщност - сега мога да го кажа, без да бъда неразбран - е довело до материализъм. Защото детето, гледайки себе си, трябва да бъде материалистично, защото духовността първо се откъсва от материята. Ние сме станали материалистични като човечество през по-новите векове дотолкова, доколкото сме обвързани с епохата, която е във възходящото материално, органично развитие, и дотолкова по-малко все още получаваме от природата в низходящото развитие след 35-годишна възраст.физическо развитие. Те са били способни да направят това само в най-отличните си образци [...], защото са били способни да го преживеят сами. От тази организация на тялото и душата е възникнал гръцкият начин на художествено творчество, гръцкият начин на религиозно чувство, а също и гръцкият начин на мислене в медицината. Това е бил белегът на духовния живот в човечеството, който просто е възникнал от факта, че през тридесетте години е било преживяно това, което описах. Може да се каже: Точно както равновесието на гредата се преживява в средата на гредата, така и гърците са преживели равновесието на човешкия живот, тъй като са схващали взаимодействието на душата и духа до средата на тридесетте си години. Ние вече не го схващаме. Ако трябва да продължи в същия дух, ние постигаме само физическо развитие, което все още има влияние върху душата до края на двадесетте ни години в днешната епоха. В резултат на това в по-късните ни години това, което възниква от дълбините на човешката природа и прониква в светогледа, престава. Но това доведе и до необходимостта онова, което вече не се развива естествено в човечеството след 28-годишна възраст, да бъде съзнателно постигнато чрез антропософско духовно образование, онова, което преди е произтичало от самата човешка природа, сега действително да бъде постигнато вътрешно от душата. Това се превърна в белег на нашето време: ние живеем само във физическия свят в по-младите си години. Това е, което сега също, и всъщност - сега мога да го кажа, без да бъда разбран погрешно - законно е довело до материализъм. Защото детето, гледайки себе си, трябва да бъде материалистично, защото духовността първо се откъсва от материята. Ние станаме материалистични като човечество в по-новите векове дотолкова, доколкото сме обвързани с възрастта, която е във възходящото материално, органично развитие, и толкова по-малко все още получаваме от природата в низходящото развитие след 35-годишна възраст.физическо развитие. Те са били способни да направят това само в най-отличните си образци [...], защото са били способни да го преживеят сами. От тази организация на тялото и душата е възникнал гръцкият начин на художествено творчество, гръцкият начин на религиозно чувство, а също и гръцкият начин на мислене в медицината. Това е бил белегът на духовния живот в човечеството, който просто е възникнал от факта, че през тридесетте години е било преживяно това, което описах. Може да се каже: Точно както равновесието на

гредата се преживява в средата на гредата, така и гърците са преживели равновесието на човешкия живот, тъй като са схващали взаимодействието на душата и духа до средата на тридесетте си години. Ние вече не го схващаме. Ако трябва да продължи в същия дух, ние постигаме само физическо развитие, което все още има влияние върху душата до края на двадесетте ни години в днешната епоха. В резултат на това в по-късните ни години това, което възниква от дълбините на човешката природа и прониква в светогледа, престава. Но това доведе и до необходимостта онова, което вече не се развива естествено в човечеството след 28-годишна възраст, да бъде съзнателно постигнато чрез антропософско духовно образование, онова, което преди е произтичало от самата човешка природа, сега действително да бъде постигнато вътрешно от душата. Това се превърна в белег на нашето време: ние живеем само във физическия свят в по-младите си години. Това е, което сега също, и всъщност - сега мога да го кажа, без да бъда разбран погрешно - законно е довело до материализъм. Защото детето, гледайки себе си, трябва да бъде материалистично, защото духовността първо се откъсва от материята. Ние станаме материалистични като човечество в по-новите векове дотолкова, доколкото сме обвързани с възрастта, която е във възходящото материално, органично развитие, и толкова по-малко все още получаваме от природата в низходящото развитие след 35-годишна възраст. Но това доведе и до необходимостта онова, което вече не се развива естествено в човечеството след 28-годишна възраст, да бъде съзнателно постигнато чрез антропософско духовно образование, онова, което преди е произтичало от самата човешка природа, сега действително да бъде постигнато вътрешно от душата. Това се превърна в белег на нашето време: ние живеем само във физическия свят в по-младите си години. Това е, което сега също, и всъщност - сега мога да го кажа, без да бъда разбран погрешно - законно е довело до материализъм. Защото детето, гледайки себе си, трябва да бъде материалистично, защото духовността първо се откъсва от материята. Ние станаме материалистични като човечество в по-новите векове дотолкова,

доколкото сме обвързани с възрастта, която е във възходящото материално, органично развитие, и толкова по-малко все още получаваме от природата в низходящото развитие след 35-годишна възраст.

Това е белегът на нашето време. То ни е довело до материализъм, тъй като ние, като човечество, сме се изоставили на несъзнателни сили през последните няколко века.

Това, което антропософската духовна наука иска, е да получим от духа това, което природата вече не ни дава, също толкова наивно, както сме го получавали от природата, да развием смелостта да получим от духовния свят това, което вече не можем да получим от естествения свят. Духовният подпис на нашето време ни посочва необходимостта да развием пълната си човечност, която вече не можем да получим от природата, чрез духовна, свободна волева дейност. Това не установява упадък. Не, упадъкът се установява именно от факта, че във време, което изисква духа, човек иска само да се остави на природата. Материализмът се е появил като необходимо явление. Преодоляването на материализма също трябва да се случи като необходимо явление. Антропософската духовна наука вярва, че може да разчете това от знаците на времето, от подписа на времето. От това съзнание за света и човечеството тя иска да има ефект.

Хора, които са се задълбочили малко по-дълбоко в белезите на нашето време и които са се изказвали напоследък, по същество са посочвали само негативно какви сили на упадък действат в наше време и какво по същество трябва да бъде така, ако вземем предвид развитието на човешката раса, което току-що характеризирахме. Няма нужда да се позоваваме на Шпенглер, когото днес многократно споменават, но можем да се позовем на един от най-добрите ни философи, Гидеон Спикър, който е написал труда си с широко скроено съзнание и който многократно е посочвал как човекът в наше време вече не може да създаде свързващия мост към това, което в пълно съзнание му дава истинската му човечност, това, което от своя страна го свързва с вечното, това, което му позволява да бъде проникнат от божествено-вечното. И Гидеон Спикър е казал думи, които си струва да се вслушат през 1909 г., в които е описал белезите на нашето време по свой начин. Той е казал: Стигнахме до метафизика без свръхсетивно убеждение; теория на познанието без обективен смисъл; логика без съдържание, психология без душа, етика без обвързване и религия без разум. —

Сега, скъпи мои участници, скъпи колеги студенти. Антропософията иска да даде на хората отново теория на познанието, която води до реалността, защото реалността е едновременно материална и духовна. Антропософската духовна наука иска да даде на хората истинско убеждение за свръхсетивния свят, като им покаже начина да видят този свят. Антропософската духовна наука иска да установи логика, която от своя страна се задълбочава в реалността на нещата. Антропософската духовна наука иска да говори за душевния живот като реалност, а не само за душевния

живот, който ние интерпретираме образно от научните резултати на антропологията. Антропософската духовна наука се стреми да създаде обвързваща социална етика от основите на човечеството. А антропософската духовна наука се стреми да осигури религиозно убеждение, основано на знанието, на визията за това, което трябва да съществува в религиозния живот като божествено съществуване.

По този начин антропософската духовна наука се стреми да окаже влияние върху белега на нашето време, но не защото това произтича от някакъв утопичен смисъл или произволно решение, а защото изглежда необходимо в най-същественния смисъл за нашата епоха за онези, които сега са способни да наблюдават най-голямата нужда и най-дълбокия копнеж на нашето време.

4. Сесия с въпроси и отговори на Педагогическата вечер

Въпрос: Принципът на прякото наблюдение [в преподаването] е преоткрит напоследък. Сега се оказва, че когато детето напусне училище, то е безпомощно, когато става въпрос за размисъл за живота. То е толкова обсебено от прякото наблюдение, че може да вижда само картината.

Рудолф Щайнер: Това е изключително важен педагогически въпрос на съвременното, въпросът за конкретността или изключителната конкретност на преподаването.

Може би този въпрос не е толкова специализиран, а може да бъде разгледан изчерпателно само чрез разглеждане на педагогическото мислене като цяло. Бих искал да спомена преди всичко, че преподаването във Валдорфското училище се основава на нашите познания за човешкото развитие. Със сигурност не е така, че Валдорфското училище е училище за мироглед, но образователните умения, образователната методология, образователното боравене с нещата, които могат да бъдат постигнати от антропософско състояние на духа, трябва да бъдат приложени на практика в полза на Валдорфското училище. В това практическо отношение прозрението, че децата до около шест или седемгодишна възраст имитират всичко, играе основна роля. Децата продължават да имитират до тази възраст. Това означава, че на тази възраст, в детската градина, човек всъщност не трябва да преподава в обичайния смисъл, а трябва да разчита на способността на детето да имитира. Виждате ли, когато се занимавате с такива неща от десетилетия, както аз трябваше да направя, натрупвате всякакъв опит. Хората идват при вас и питат за всякакви неща. Веднъж един баща дойде при мен, много нещастен, и каза: Какво да правим, нашето момче, което винаги е било добро момче, е откраднало. — Попитах бащата: На колко години е момчето? — На четири до пет години. — Тогава, казах, първо трябва да проверим дали наистина е крал. — Прегледът показа, че той изобщо не е крал, малкото момче, въпреки че е вземало пари от чекмедже. Той само е виждал всеки ден как майка му дава пари на доставчиците от чекмеджето си. Той си помисли: щом така прави майка ми, значи трябва да е правилно — и просто е взел пари и от чекмеджето. Купуваше сладкиши, но не ги ядеше сам, а ги раздаваше. Детето беше просто имитатор, според възрастта си. Това, което правеше, беше просто акт на имитация. Въпросът е, че всъщност не карате децата на тази възраст да вярват в нещо, което не им е позволено да имитират. След това започва възрастта на живота, която започва със смяната на зъбите и завършва с полова зрялост, която е действителната начална училищна възраст. Тази начална училищна възраст просто изисква – това, което се изисква днес от някои партийни линии, трябва да бъде оставено настрана, фактите трябва да бъдат поставени на преден план – тази възраст изисква детето да се научи да разбира и да действа въз основа на авторитет. От най-голямо значение за целия по-късен живот, особено за

образованието на младите за по-късни трудни времена и за всичко, което може да се случи в живота, е детето на тази възраст, от около седем до четиринадесет години, да приема нещо въз основа на авторитет. Това отношение на естествен авторитет на учителя и възпитателя към детето е нещо, което не може да бъде заменено с нищо друго за човешкото същество през целия му по-късен живот. Лесно би било да се намерят доказателства за това, което не може да бъде заменено по-късно в живота, ако човек не е имал щастието да има естествен авторитет в живота си.

И така, именно на тази възраст възниква въпросът за нагледните уроци. Нагледните уроци, които са необходими днес, са израснали от материализма в крайната му форма. Всичко просто е поставено пред очите. Те вярват в нищо друго освен в това, което е пред очите им; така че всичко трябва да бъде поставено пред детето. Но възникват не само трудностите, които подчертахте, но и други, които възникват от страна на учителите. Вземете помощните книги, написани за учители, в които са дадени инструкции за нагледно обучение. Баналностите и тривиалностите, които се сервират там, са просто чудовища. Съществува инстинктивен постоянен стремеж да се изтласка всичко до възможно най-ниското ниво. Това е видът нагледно обучение, при което не учите детето на нищо повече от това, което то вече знае. Това е най-лошото възможно обучение, което дава прозрение по този начин. Най-доброто обучение е това, което не само се грижи за детството, но и за целия живот на човек. Ако животът не е такъв, че човек все още има какво да спечели от времето си, прекарано в училище, дори и на четиридесет или петдесет години, тогава обучението е било лошо. Човек трябва да може да си спомня за училищните си уроци по такъв начин, че в това припомняне да има живи сили. Разбира се, ние също растем, тъй като крайниците ни стават по-големи и много други неща в нас също се трансформират; всичко около нас расте. Когато учим децата на понятия, идеи и възгледи, които не растат, които остават и на които наблягаме много, ние нарушаваме принципа на растежа. Трябва да представяме нещата на детето по такъв начин, че те да бъдат поставени в контекста на живия растеж. Не можем да правим това с банални, предметни уроци, а по-скоро, когато ние, като преподаватели, се изправяме пред детето, се появяват непредсказуеми неща. Много често използвам пример като този: нека предположим, че искаме да научим детето на понятие - такова, което може да се разбере единствено от познанията за психологията на детето на определена възраст -: понятието за безсмъртие. Човек може да направи това осезаемо чрез естествени процеси, например чрез трансформацията на пеперуда от какавида. Може да се каже: безсмъртната душа в човека се съдържа в него, подобно на пеперудата в какавидата, само че се развива в духовен свят, точно както пеперудата се развива от какавидата. Това е образ. Човек може да преподава този образ на детето по два различни начина. Първият е следният: човек си представя: „Аз съм учителят, аз съм изключително умен; детето е

малко и ужасно глупаво.“ Така че аз създадох този символ за детето, за да представи тази концепция. Разбира се, отдавна съм го надраснал, но по този начин детето трябва да схване безсмъртието на душата. Сега обяснявам това по интелектуалистичен начин. Това не е начинът да се учи дете; не защото казаното от мен е грешно, а защото не съм настроен правилно към детето. Когато се потопя в антропософската духовна наука, Това не е образ, който ме кара да се чувствам по-умен от детето, а истина. Самата природа е създала пеперудата, която излиза от какавидата на по-ниско ниво, и преминаването през портата на смъртта на по-високо ниво. Ако донеса това, което е толкова живо в мен, на детето, тогава детето ще се възползва от това. Не може просто да се каже, че нещо трябва да се направи по определен начин; вместо това зависи от непредвидими неща, от определено състояние на ума, което самият ти имаш като учител – това е важното. Трудности възникват, когато човек се спре на плоското илюстративно преподаване, което става все по-безлично; във възрастта, когато учителят трябва да играе важната роля на самоочевиден авторитет, той се отдръпва. Има например определени неща, които просто трябва да се предадат на детето въз основа на авторитета на възрастен. Не всичко може да се научи на детето въз основа на пряк опит – например морални понятия: тук не може да се започне от пряк опит, нито от просто заповеди; те могат да бъдат предадени на детето само чрез авторитета на възрастен. И това е едно от най-значимите преживявания, които човек може да има в по-късен етап от живота си, когато е усвоил нещо на осмата, деветата или дванадесетата година, защото почитана личност го смята за правилно. Тази връзка с почитана личност е една от непретенциозните на... Достигате тридесетгодишна възраст и с определен опит то изплува от дълбините на човешкото съзнание; сега разбирате нещо, което всъщност сте усвоили преди двадесет или тридесет години, по това време от авторитет. Това означава нещо огромно в живота. Това всъщност е жив растеж на това, което човек е усвоил през детството. Ето защо цялата тази дискусия за повече или по-малко интуиция не е толкова важна. Тези неща трябва да произтичат от самия обект. Дори дискусията за повече или по-малко мислене и т.н. не е много важна. Важното е учителите да бъдат поставени на полагащото им се място, човешкият елемент да бъде обединен по правилния начин в училищната организация. Това е основната цел. Не можете да направите нищо с учебните програми или с нещо, което може да се формулира в параграфи в реалния живот - а преподавателският и образователният живот е истински живот. Защото, ако трима, шестима или дванадесет души седнат заедно, независимо от техния произход, от кой кръг, от какво образование идват, те ще могат да изработят идеално красива учебна програма. Ако по някакъв начин съберете нещо в параграфи, чрез размисъл, то може да стане идеално красиво, най-прекрасните неща могат да бъдат в него. Не се подигравам, не е нужно да е лошо, може да бъде изключително красиво и великолепно, но не това е въпросът. Въпросът е, че в училището, което има редица

учители, се случва истинският живот; всеки от тези учители има свои собствени специални способности, това е истинското нещо и с това трябва да се работи. Каква е ползата, ако учителят може да види: това и това е целта на обучението? - Това е просто абстракция. Важното е какво може да бъде той за децата като личност, чрез факта, че заема определено място в света.

Въпросът за училищното образование в наше време е по същество въпрос на учителя и от тази гледна точка трябва да се разглеждат всички по-подробни въпроси, като например въпросът за практическото обучение и други подобни. Могат ли децата например да бъдат обучавани по много краен начин чрез нагледно обучение? Трябва да кажа, че изпитвам лек ужас, когато виждам тези мъчения с изчислителните машини в клас, където дори искат да превърнат неща, които би трябвало да се култивират по съвсем различен начин, в нагледно обучение. Ако искате просто да продължите с чисто нагледно обучение, разбира се, ще се окажете с тромави деца. Това е резултат от безпристрастно наблюдение. Няма нищо общо с феноменологията, с феноменализма: за да се развие правилният феноменализъм, първо трябва да се умее правилно да се мисли. В училище се занимават с педагогическа методология, а не с научна методология. Но човек трябва да знае колко тясно е свързано правилното мислене не само с мозъка и ума на човека, но и с целия човек. Зависи от начина, по който някой се е научил да мисли, от уменията в пръстите. Защото в действителност човек мисли с цялото си тяло. Днес се смята, че мисли с нервната система; в действителност той мисли с целия организъм. И обратното също е вярно: ако човек може да научи детето на бързо мислене по правилния начин и дори на присъствие на духа до известна степен по естествен начин, той работи за физическа сръчност; и ако човек доведе тази бързина на мислене до степен на физичност, тогава сръчността на децата също идва на помощ. Това, което сега сме установили във Валдорфското училище, е много по-важно: вместо обичайното визуално обучение по ръчни умения, децата преминават към самообразуване, чрез което получават представа за художествения дизайн на повърхността. Това от своя страна води до математическото схващане за повърхността в по-късните години. Това вживяване в предмета, не чрез просто визуално обучение за сетивата, а чрез съжителство с цялата среда, което се постига за цялото човешко същество, е това, към което трябва да работим.

Просто исках да отбележа, че подобни въпроси трябва да се поставят в контекста на педагогическото мислене като цяло и че днес прекарваме твърде много време в обсъждане на конкретни аспекти.

Рудолф Щайнер (в отговор на други въпроси): Трябва да се отбележи казаното и често подчертаваното: Валдорфското училище не иска да бъде училище за светоглед като такова. Фактът, че то се основава на антропософското състояние на душата, е такъв само доколкото се прилага в образователната практика.

Следователно, въпросът във Валдорфското училище е развитието на това, което

може да се постигне чрез антропософското движение чрез чисто педагогически средства. Валдорфското училище не иска и не може да бъде училище за светоглед в никакъв смисъл. Ето защо Валдорфското училище никога не е претендирало за правото да предоставя религиозно обучение на децата, за които се грижи. Не е въпросът какво вярват отделните антропософи за светогледа. Важното е, че антропософията в училищата и всичко, което е свързано с нея, е предназначено да има ефект само в педагогическата практика. Поради тази причина религиозното образование на католическите деца е било предадено на католическия свещеник, а това на протестантските деца - на протестантския пастор. Сега се оказа – това просто се дължи на настоящите обстоятелства – че има доста деца дисиденти, които всъщност биха израснали без религия. За тези деца сега се осигурява религиозно образование, но то не се счита за част от училището, а по-скоро се представя като безплатно религиозно образование, наред с протестантското и католическото религиозно образование. Поне постигнахме успеха, че деца, които иначе не биха били допуснати до никакво религиозно образование, сега израстват с религиозен живот в резултат на това. Това е безплатно религиозно образование, което се преподава от някой, който го разбира и е призван да го прави, както другите, които преподават католическа и протестантска религия. Трябва обаче стриктно да се поддържа, че намеренията на Валдорфското училище не са да промотира някакъв конкретен светоглед. Целта не е да се индоктринират децата с антропософия, а да се прилага антропософията на практика. Така че въпросите по тази тема са неуместни. В началото трябваше да намерим подходящ подход към това, което следва от практиката. Имаме своите виждания за това как трябва да се обучава едно седем-, осем- или деветгодишно дете и те са подходящи. Вярвахме, че трябва да решаваме тези неща въз основа на чисто обективни принципи. Разбира се, Валдорфското училище не е институция за отшелници или секти, а институция, която иска да се ангажира пълноценно с живота, която иска да създаде от децата способни хора в името на съвременния, много практичен живот. Затова е важно уроците да се организират по такъв начин, че от една страна да се спазват строгите педагогически изисквания, а от друга страна, е важно Валдорфското училище да не е просто някаква институция за ексцентрици. След това разработих въпроса по такъв начин, че от момента на постъпване в училище до завършване на трети клас да имате абсолютно свобода на действие през отделните години, но докато завършат трети клас, децата са готови да се прехвърлят във всяко училище. От деветата до дванадесетата година отново имате свобода на действие и след това детето трябва да е готово да се прехвърля във всяко друго училище, а същото важи и когато е завършило начално училище. В момента създаваме по един клас всяка година; какво ще се случи по-нататък, предстои да видим. Както виждате, не става въпрос за работа, основана на партийно-политически възгледи, мироглед или нещо подобно, а чисто за прилагане на антропософията в

педагогическата практика. Идеалният вариант би бил децата първоначално – тъй като антропософията е разработена само за възрастни, ние нямаме детско обучение и все още не сме били в позиция да искаме да имаме такова – да не знаят, че има антропософия, а да бъдат обективни и по този начин да бъдат поставени в живота. Тези неща не могат да бъдат постигнати в идеала: колкото и да се старее учителят да остане обективен, едното дете ще живее в кръга на тези родители, другото в кръга на тези родители; има и антропософски фанатици, а децата им внасят антропософски пакости в училището, както и всякакви други неща. Трябва да се изясни напълно, че никога не може да става въпрос за това Валдорфското училище по някакъв начин да бъде училище за мироглед или нещо подобно. Съвсем не е това, а иска да превърне децата в способни хора в непосредственото настояще, тоест в живота, в който сме поставени в рамките на държавата и всичко останало, така че те да бъдат способни в него. Самоочевидно е, че Валдорфското училище не внася идеите за тройственост в училището. Това не може да се случи чрез усилията на Валдорфското образование. От антропософска страна във Валдорфското училище не се внася никаква партийна политика.

Въпрос: Не е ли методологията, която пасторът използва, донякъде в противоречие с останалата част от учението? Няма ли тук противоречие?

Рудолф Щайнер: Не можеш да постигнеш нищо напълно в живота. Би било много хубаво, ако можехме да намерим не само протестантски пастор, но и католически, който да преподава по нашата методология. Както казах, нашето училище иска само да приложи на практика педагогическата практика, а не мироглед. Другото може да върви ръка за ръка с това. Сега е очевидно, че в безплатното религиозно образование - защото след такова, което се провежда само от антропософи, беше поискано - също и след като нашата методология се продължи. Би било много скъпо за нас, ако протестантските и католическите уроци също се провеждаха по този начин, но все още не сме постигнали това.

Въпрос: Какво е съдържанието на материала, преподаван на антропософски деца?

Рудолф Щайнер: Материалът е определен по такъв начин, че се прави опит да се вземе предвид възрастта на детето. Това е, което винаги е в психологическата основа. Ето защо е важно във всички неща те да бъдат най-ефективно представени на детето, когато бъдат въведени в точно правилната възраст, когато вътрешното същество на детето резонира най-силно с него. Факт е, че в седмата или осмата година от живота малко се постига с обективни евангелски или библийски познания и нищо с катехизисни познания. Те не се усвояват от детето. Това е антропологичен закон. От друга страна, всичко религиозно, което може да се формира директно от определено оформяне на природни процеси, се усвоява много добре от детето на тази възраст; всички етични и истински религиозни понятия, които могат да се формират от природни процеси. Преди всичко, човек може да доведе детето до религиозно чувство косвено чрез образи на природата. Човек може да доведе

детето до действително християнско чувство едва от осемгодишна възраст, или дори от деветгодишна възраст. Едва тогава то започва да схваща какво се крие зад фигурата на Христос Исус, например. Това са понятията, на които човек трябва да научи детето, за да схване съдържанието на Евангелията. Добре е, ако то има основа и се запознава със съдържанието на Евангелията едва около деветгодишна възраст, а след това постепенно се води към по-дълбоките мистерии на християнството. Трябва да се подчертае, че това безплатно религиозно образование е в най-висшия смисъл на думата изцяло християнско, тъй като различните деноминации, които участват в него, се запознават с истинско християнство. В случая, ако сте учител във Валдорфското училище, вие сами сте стигнали до това [християнско] убеждение от антропософска гледна точка. Вие сте навлезли в християнството от тази страна. Може да го формулирате по различен начин, но децата се запознават с истинско християнство. Точно както оставяме протестантското и католическото религиозно образование на произвола на съдбата, ние също оставяме на произвола на съдбата и безплатното религиозно образование, основано на антропософията. Никога не съм имал намерение да гарантирам, че децата ще дойдат на това безплатно религиозно образование. Те дойдоха в голям брой, но всъщност целта не е да се урони външната репутация на училището, като се направи така, че да може да се каже, че е училище за светоглед. Човек не иска да бъде такъв в началото. Ето защо ние сме внимателни относно безплатното религиозно образование и го даваме само когато е поискано.

5. Въпроси след лекцията на Александър Стракош на тема „История на архитектурата и отделните технически клонове“

Не искам да изнасям лекция в отговор на забележките на уважаемия г-н Стракош, но моля, приемоте това, което ще кажа, само като допълнителен коментар. Нито пък бива да се приема като нещо окончателно в какъвто и да е смисъл.

Когато наскоро ми възложиха задачата да ръководя строителството на сградата в Дорнах, в ушите ми не спираше да звучи една поговорка, която бях чувал, когато учех в Техническия университет във Виена и по това време строителят на Вотивната църква във Виена, известният архитект Ферстел, зае поста ректор в този университет. Той произнесе встъпителното си слово за историята на архитектурата. Ферстел каза нещо подобно по време на речта си: архитектурните стилове не могат да бъдат изобретени, те трябва да излязат от основите на националността. Въз основа на тази гледна точка Ферстел обясни факта, че модерният период може да бъде по-малко продуктивен по отношение на архитектурните стилове, защото народната душа, така да се каже, не е извадила нищо подобно на стилове на повърхността и че тя може да бъде само по-репродуктивна, поради което хората са прибегвали до древни, до позофски приказки, от тези мистични основи може да се направи всичко. Можете да правите най-шурите неща. Но на антропософията не е позволено да прави това. Не е позволено да прави най-шурите неща. Така че, както казах, вие сте в позиция да имате, от една страна, най-шурите неща на съвременните мистици, а от друга страна, трябва да изпълните антропософска сграда, която трябва да бъде оправдана пред строгата наука, и имате най-модерния материал, бетон, с който можете да правите най-шурите неща, но не можете да го направите с чувство за стил.

Сега искам да поясня: когато работите практически върху реализирането на даден стил, историята изобщо не е от полза. Историческото наблюдение изобщо не е от полза. Всичко, което трябва да се направи, трябва да произлиза от място на наивност, трябва наистина да произлиза от творческо място. В противен случай не може да се направи и това, което трябва да възникне по определен начин, трябва практически да възникне в противоречие с такъв възглед, какъвто Ферстел изразява по онова време: „Архитектурните стилове не могат да бъдат измислени, те трябва да възникнат от основите на фолклора.“ Човек просто трябва да подходи към възгледа с определена стилистична съвест: архитектурният стил трябва да бъде създаден от определена реалност, от истина. Той не може да бъде измислен от нищото, той трябва да бъде създаден от реалността.

Сега бих искал да обърна внимание на трети момент, който г-н Стракош също спомена. Той посочи готическия стил, който с пълно основание трябва да бъде изграден от бетон поради обстоятелствата, а бетонната подконструкция, която се

издига до определена височина, трябваше да бъде увенчана от самата конструкция, дървена конструкция. Ще признаете също, че формите на дървената конструкция всъщност са продиктувани от самия материал с известна строгост. Дървената конструкция осигурява точно това, което трябва да възникне от взаимодействието на нужда, цел и чувство за материал. Така че в Дорнах имаше много специфичен стил, който трябваше да се комбинира с нещо, което г-н Стракош е казал: можеш да направиш всичко с него; можеш да построиш най-щурите неща от бетон.

Сега, ако човек не е предразположен да строи най-щурите неща, тогава всъщност има различно чувство към бетона, отколкото към дървото. И тук трябва да кажа, въз основа на практически опит, обратното на току-що казаното. Ако вземете всички предшественици на архитектурните стилове, днес не можете да постройте нищо от бетон. Не всичко, но абсолютно нищо. Ако имате чувство за стил, не можете просто да възприемете подхода „можеш да направиш всичко“. Можете да започнете само ако можете да използвате бетона като материал, основавайки се на определена стилистична съвест. В известен смисъл се намирате в паралелна ситуация с това, което понякога се случва на антропософската почва в момента. Виждате ли, от неразбраните фонове на мистичното съзерцание и т.н., които много хора имат предвид, когато говорят за мистицизъм, теософия, антропософия днес, можете да направите всичко от тези мистични фонове. Можете да направите най-щурите неща. Но антропософията не е позволено да прави това. Не е позволено да прави най-щурите неща. Така че, както казах, вие сте в позиция да имате, от една страна, най-щурите неща на съвременните мистици, а от друга страна, трябва да изпълните антропософска сграда, която трябва да бъде оправдана пред строгата наука, и имате най-модерния материал, бетон, с който можете да правите най-щурите неща, но не можете да го направите с чувство за стил.

Сега бих искал да поясня: когато работите върху практическата реализация на един стил, историята изобщо не е от полза. Историческото размишление изобщо не е от полза. Всичко, което трябва да се направи, трябва да произлиза от сферата на наива, наистина трябва да произлиза от сферата на творчеството. Няма друг начин да се направи, който по някакъв начин трябва да се разбунтува, практически да се разбунтува срещу такъв възглед, какъвто Ферстел изразява по онова време:

„Архитектурните стилове не могат да бъдат измислени, те трябва да произлизат от основите на фолклора.“ - Човек просто трябва да подходи към възгледа с определена стилистична съвест: Архитектурният стил трябва да бъде създаден от конкретна реалност, от реалност. Той не може да бъде измислен от нищото, той трябва да бъде създаден от реалността.

Сега бих искал да насоча вниманието към трети момент, който г-н Стракош също спомена. Той посочи готическия стил и показа, с пълно основание, как готическият стил всъщност черпи много от занаятчийството. И наистина в готическия стил има обратна отдаденост на занаятчийски умения. В една посока въпросът за стила е

решен чрез комбинацията от кръстосан свод, заострени арки и летящи контрафорси, които готическият стил след това развива. Но ако разгледаме другия аспект, който беше подчертан, въпросът придобива различна перспектива. Казано е също, че простото механично съчетаване на компонентите не би довело до готически стил, че определени форми и определени възгледи живеят в готическия стил, които могат да бъдат открити в готическия стил и за които е била пазена известна тайна, дори в „строителните колиби“, която е била строго пазена и която сега надхвърля занаятчийството. По този начин откриваме елемент, който е вграден в него, който може да се намери в стила, но който – ще бъде възможно да се признае това в най-широк смисъл – всъщност е изгубен за по-новия период по отношение на действителната си същност или поне по отношение на приложението си. Днес вече не правим това, което се правеше в онези дни, от тайните на архитектурата, която произтичаше от съвсем различни предпоставки, без необходимостта от строги изчисления и други подобни. Именно тези условия биха могли, засега го поставям хипотетично, да бъдат свързани с други неща. Те биха могли да бъдат свързани с факта, че днес управлява репродуктивният елемент: не всъщност продуктивното създаване на стилови правила, а репродуктивното оформяне на стиловите правила. Може би именно от тези душевни същности, които са били много стриктно запазени, произтичат онези сили, които са в основата на продуктивността и от които произтича продуктивността на стила. И може би това недоумение относно стила в последно време произтича от факта, че сме загубили определен елемент в строителството. На този елемент трябва да се обърне специално внимание в архитектурата, защото той трябва да отговаря на строгите закони, по които трябва да се строи една сграда, трябва да отговаря на статичните и други условия, които г-н Стракош е обсъждал. В архитектурата, в най-широк смисъл, ние се занимаваме с това, което научно обоснованата технология прави възможно, а от друга страна сме задължени да включим определен стилистичен елемент в това, което строим.

Сега възниква въпросът: Не е ли може би в по-стари времена технологията била много по-тясно свързана със стила, отколкото е днес? Не е ли може би строителните правила, които са съществували по онова време, са били формулирани по такъв начин, че да включват технологията, така че човек да може да строи безопасно, така да се каже, просто следвайки резултатите от тези пазени правила? Не са ли те, въпреки че са художествено стилни, може би и технически правилни от край до край?

Такова чувство изпитваш, когато преживееш нещо подобно на това, което можеше да се преживее в Дорнах. Хрумна ми – както казах, основните неща винаги произтичат от наивност – да ограда аудиторията с купол и да прикрепя този купол към по-малък купол, който да увенчава сценичната площ. Въпросът сега беше как да се намери техниката за свързването и това беше важен въпрос в Дорнах от доста

време. Чувствах необходимостта да го направя по този начин; от друга страна, трябваше да е технически осъществимо. Докато не намерим решението, можех само да кажа, че трябва да се намери правилното техническо решение за това, което произтича от необходимостта от стил, и че то трябва да показва и известно съвършенство по отношение на техниката. Тези неща трябва да съвпадат. Разбира се, ако нещо е замислено по интелектуалистичен или нехудожествен начин и някой по някакъв начин иска да построи сграда без стил, за него няма да възникне технически проблем. Но ако нещо наистина се намери в основите, където трябва да лежи стилът, тогава трябва да се намери и подходящата техника за него.

Както казах, историческото не е от полза, ако човек - ако мога така да се изразя - трябва да създаде нещо като стил от наивна гледна точка. Но след това човек все още може да се ориентира към това, до което може да доведе развитието. И тук бих искал да добавя нещо към току-що казаното, което първоначално може да изглежда донякъде парадоксално в настоящето, както толкова много неща, които трябва да се кажат от антропософската духовна наука, но които вероятно ще се окажат напълно практични с течение на времето, колкото и фантастично да изглежда на някои хора днес.

Не искам да се връщам към ориенталската или египетската архитектура, които току-що бяха достатъчно разгледани, а искам първо да се спра на това, което вече е върху основите на ориенталско-египетската архитектура, искам да се спра на гръцката архитектура и там отново - първо без да се вземат предвид всички останали - на гръцкото храмово строителство. Но сега не искам да се спирам на техническата страна на нещата, а по-скоро на стила.

Вярвам, че всеки, който изучава по-внимателно гръцката архитектура, ще открие, че формите не могат да бъдат наистина схванати, ако човек се концентрира твърде много върху статичния елемент. Гръцката архитектура определено взема предвид статичните елементи – това е ясно. Те са там, но по изключително свободен начин. Те са навсякъде по такъв начин, че човек вижда: по определен начин това, което днес наричаме статика, се обработва съвсем свободно. Носенето и натоварването са там. Но те не са попаднали в капана да разглеждат това, което е поставено там, като декорация, нито пък, от друга страна, са попаднали в капана на едностранчивостта, да го разглеждат просто като статично. Там е скрит елемент, който може би е бил пазен дори по-ревностно от тайните на по-късните зидарски ложи, който е произлязъл от първоначалните, инстинктивни възгледи на човечеството и който от своя страна може да бъде открит само чрез антропософско, духовно научно изследване. В известен смисъл тези гръцки храмове са и функционални сгради. Гръцкият храм, разглеждан сам по себе си като просто структура, никога не е завършен. Ако извадите статуята на бога от гръцкия храм и я погледнете, ще получите усещането, че най-същественото липсва. То е било разбирано само като жилище на бога и само ако се приеме, че хората всъщност

имат нещо общо с храма само отвън, че всъщност само богът трябва да има своето жилище в него. Но сега следва, че храмът е жилище на бога, не чак толкова за онези интуиции, които са се вливали в изграждането на храма. Човек трябва да се върне към нещо друго, особено по отношение на целта на построяването на храм; ако мога сега да го нарека така в преносен смисъл: по отношение на въпроса за нуждата. В тази връзка може да се каже, че чисто външният аспект на предназначението на храма е ясен за всеки, който иска да опише тези неща по характерен начин; фактът, че храмът е обиталище на бога. Но това не е достатъчно за онези, които искат да отидат отвъд характерното описание и наистина да разберат вътрешната форма на храма. За това е необходимо да се добави още един елемент: че гръцкият храм трябва да се разглежда като трансформация на оригиналния гроб, погребалната сграда. Гръцкият храм не може да бъде разбран по друг начин, освен като се види в него метаморфоза на погребална сграда. Но това ни връща към времена, когато душата на починалия е била търсена в близост до погребания труп. Сградата всъщност е била издигната в своите форми за душата, която все още трябва да е там, дори когато човек е преминал от култ към предците към култа към боговете. Култът към боговете в по-старите религии не е бил нищо друго освен метаморфозен култ към предците; старите богове са по същество предци, смятат се за предци, и начинът, по който управлението на духовната душа е било и трансформация на начина, по който са били възприемани действията на душата след смъртта у починалия – по отношение на формите на възприемане, имаше нещо, което беше тясно свързано с това. Сега ставаше въпрос за възстановяване на душата и за това човек трябваше да намери правилния баланс на силите, правилната статика, което беше възможно като външна статика, но в същото време служеше на тази цел, да бъде реконструкция на душата, така че душата да може да обитава вътре; защото душата на бога трябваше да обитава точно в такава структура.

Откъде са дошли тези силови отношения? Това е големият въпрос. Те изобщо не са били изчислени по такъв начин, както с право научаваме днес в нашата епоха. Това не е било разбирано в онези по-стари времена. Малкото литература, която все още съществува, ясно показва, че подобна структура не е била построена от строга статика, математика и механика. Но онези по-стари времена са имали нещо друго и тук стигам до това, което, разбира се, днес се счита за фантастично и може да се счита за такова, колкото и практично да е всъщност: въпросът е да се разбере по какъв начин, да речем например, е било намерено положението на центъра на тежестта, центърът на тежестта, който просто е трябвало да бъде поставен по такъв начин, че като погледне сградата, човек да знае къде се намира. Но не с интелекта, а с чувството, по-специално с чувството за стил, е било необходимо да се разбере как да се разпределят силите, как да се разпредели материалът, за да се получи правилното усещане. Вътре е живяла душа. В онези древни времена човек не е

имал абстрактните представи за душата, които се срещат днес, например сред нашите психолози, където душата е нещо много неясно – за някои тя е точка, която се търси в някакъв момент от физическата организация, и какви други глупости са – ; тези абстрактни възгледи за душата не са имали старите времена. Те са имали много определени възгледи за душата. Би било интересно да се обяснят тези възгледи, но няма време за това. Би било още по-интересно, защото възгледите, които тези древни са имали за душата, до известна степен са съдържали това, което описанията на старите представи за душата, например във философията на Вундт, не съдържат, но не са съдържали всичко, което Вундт описва от старите представи за душата. Тези неща са такива, че не могат да бъдат схванати от материалистичен начин на мислене. Но те са живели в древни времена и са живели толкова конкретно, че човек е могъл да свърже с тях и конкретни идеи по отношение на формирането на материала. Но как е било направено това? Виждате ли, всичко, което е било построено, всичко, което е било проектирано от гледна точка на статични взаимоотношения, е възникнало за по-стари времена, колкото и странно да изглежда днес, от човешката организация и нейната статика. И това, което все още се е смятало в гръцката епоха за архитектура, е възникнало от статиката на човешкия крайник. Нямам предвид човешкия крайник само като комбинация от ръце и крака, но също така например долната челюст и много в средната част на човека, гръдния кош на човека и т.н. Но всичко, което се намира в човешкото същество с крайници, може да бъде изучавано. Например, бихте могли да изпробвате как работи определена връзка от сили, когато клякате, да речем, със свити колене. Бихте могли да видите как центърът на тежестта се отнася към определена система от сили и бихте могли да видите как центърът на тежестта се отнася към определена система от сили, когато опитате най-добрия начин да държите устата си отворена, за да намерите идеалния център на тежестта на главата, което правите на долната челюст. Интересно е да се изучава странното оформяне, което присъства в гръцките скулптури с тази леко отворена уста; то е възникнало от много специфично изследване на позицията на долната челюст, която човек преживява вътрешно в нейните статични и динамични аспекти. И по същия начин вие сте преживели статичните и динамичните взаимоотношения, които възникват, когато клякате и опирате ръце на коленете си, например. Вие сте изучавали тази динамика при хората, а в по-стари времена особено в човешките крайници. Те са наблюдавали динамиката, каквато се изразява в човека при ходене – защото за това ходене е необходимо разгръщане на много специални вътрешни статично-динамични условия – и от това са формирали идеи за много специфични статични условия; и това, което може да се изучава в самия човешки организъм, откриваме отново във формирането на храмовите сгради. Казано е, че това, което човекът има като глава, наистина е красив външен израз на физическото човешко същество, но е просто израз за физическото човешко същество. В крайна сметка

човекът е рационално същество именно за да бъде ефикасен във физическия свят. По подобен начин за торса и дихателната система на човека се е мислило по определен начин. Казано е, че това е нещо, което е в основата на връзката между човека и земната среда. Главата и гърдите са били, така да се каже, пропуснати, когато в древността хората са мислили за човека като за духовен съд. Те мислеха по-специално за това, което не може да бъде директно оживено в човешката форма; мислеха за баланса на силите, който възниква при използването на човека с крайници. Този човек с крайници беше средството, чрез което човекът пренесе душата си в земята тук. Системите от сили, които човекът разкри, навлязоха в душата; те бяха изучавани; и хората искаха да видят душата, обградена от тях, дори след смъртта. Това, което човек можеше да преживее, носейки душата си през живота, това най-много се скриваше в това, което искаше като обвивка на душата, но не по абстрактен начин, а с цялата конкретност и практичност на стария възглед. Такива неща могат да бъдат изучавани само външно, като се наблюдават определени качества на чувствата. Възможно е също така – духовната наука дава пълна сигурност в това, което току-що обясних – да се получи известна представа за такива неща от външни симптоми. Помислете какво е искал да покаже гръцкият скулптор, когато е изобразил човешкото същество като физическа фигура: високи крака и изключително голяма глава по по-късни стандарти; в гръцката скулптура дължината на главата се съдържа осем пъти в общата дължина на човешкото същество. Той е разглеждал по-специално главата, тъй като главата има определена дължина, следователно има организъм от крайници. Гръцкият скулптор е изучавал по-специално системата от крайници на главата и от своя страна е изучавал системата от крайници на цялото човешко същество. Всичко, съдържащо се в едната система на човешкото същество, се съдържа и в другата. Цялото човешко същество от своя страна се съдържа в главата, конструкцията на ръцете и краката – в челюстите, само че тогава трябва да се погледне главата от другата страна. Така че може да се каже: При гърците основният фокус на внимание у човека е бил върху организацията на крайниците – чак до главата. Системата от крайници е най-слабо изразена в гърдите и торса на човешкото същество; В гръцката скулптура тя напълно изчезва. Същност това е най-късата и най-слаба част в гръцката скулптура. Високи долни крайници, голяма глава спрямо останалите – точно това е фокусът на вниманието върху онова, от което произтича вътрешната статика у човека. И тази вътрешна статика е била внимателно изучавана и грижливо пазена. Следователно, в онези дни, да бъдеш архитект е означавало да притежаваш знанията, които са били изучавани върху най-благородното от това, което може да се изучава – върху човека.

Сега приближава Средновековието. Г-н Стракош е описал отлично как нещо друго се влива в свода, в заострената арка, как нещо живее в него. Можете да изучавате какво живее в него, като обърнете внимание на това как е бил възприеман човекът

през Средновековието. Ако погледнете средновековното изображение на човека, ще видите, че главата не се съдържа осем пъти в цялата човешка фигура, а около десет пъти. Краката са къси. Хората имат малки глави, което означава, че крайният организъм на главата се отдръпва и че се обръща малко внимание на останалите крайници. Оттук и огромният, дълъг ствол; той е основното в средновековната скулптура, цялото внимание се обръща на него. Ако изучавате тази статика – трябва да се изразя парадигматично поради ограниченото време – ако изучавате какво се е съдържало в правилата на зидарските ложи, можете да откриете тайните на онази част от човешкото тяло, която днес наричаме ритмична част от човешкото тяло, това, което се изразява в ритъма, в статиката на ритмите, в онзи елемент, който е бил добавен към чисто майсторството на готическия период. В известен смисъл – не бива да се става фантастично, когато се говори за този въпрос – това е доверието в Бог – г-н Стракош правилно го е проследил до истинското му значение – то идва от сърцето, идва от средния човек, а не от главния човек. Така откриваме, че в същия период, в който, в резултат на изучаването на външната природа и изучаването на чистата математика и механика, които трябва да се приложат към природата, вниманието към човека се губи, а също и онези елементи, които водят до стил. Защото човек може да постигне стил само ако може да оформи във външното настояще това, което може да изучи в микрокосмоса.

И ако човек е изправен пред задачата да намери нов архитектурен стил, тогава естествено става въпрос за създаване отново от подобни основи. Става въпрос за връщане към това, което следва от самата човешка същност. Сега, в нашето време на научно развитие, това не може да бъде намерено така, както го очертах за две епохи на човечеството, а само чрез възход от човека-крайник към човека-глава чрез ритмичния човек. Но не може да се започне с това, защото той вече е развил способностите си в най-висока степен. Човекът-глава е, в края на краищата, този, в който индивидуалността на човешкото същество е най-силно изразена във форма. Не може да се използва по същия начин, както например в гръцката статика, където в пространствената рисунка имаше точно това, което не можеш да видиш в човек, когато той просто стои пред теб. По същия начин и в по-късни времена: в пространствената рисунка имаше това, което не може да се види, а което е резултат само от усещане през онези арки, които изграждат ритмичния човек.

Сега, в настоящето, единственото, което може да се направи, е да се намери духовно видимата основа, която е в основата на действителната духовност на човека. Следователно, в сградата в Дорнах трябваше да се направи нещо, което да не е просто зала за срещи, а и стая, която кани индивида да се чувства в нея по такъв начин, че едновременно да стигне до себепознание. Гръцката сграда беше рамката за душата. Готическата сграда, чрез всичко, което току-що споменах, е мястото на събранието; то не е пълноценно, освен ако общността, събранието, не присъства в него. „Събранието“ е нещо, което съответства на „Думата“ и е

етимологично свързано с „катедралата“. Събранието принадлежи там. Сега се нуждаем от сграда, която е толкова отзивчива към човешките същества, че те да могат да виждат формите не във външната им човешка форма, а във въображението си. Ако човек искаше да строи по същия начин, както преди, щеше да се върне към интелектуализирано строителство, което би било невъзможно, защото вече нямаше да е изкуство. В изкуството човек трябва да остане в интуицията, но също така трябва да намери стила за това, което сега е мозъчна работа, а именно нашата съвременна статика. Докато статиката на гърците е била изцяло интуиция, нашата статика днес е продукт на работа, мозъчна работа, и ние трябва да намерим това, което е било скрито от гърците. Те са изградили това, което са виждали като статика. За нас това идва от интелекта. Интуицията трябва да добави това, което може да бъде дадено само в интуицията. Сградата Дорнах, която изобщо не е символична, е построена по този начин. Клевета е да се каже това, защото това би означавало, че сградата е построена по нехудожествен начин. Абсолютно вярно е, че всичко в тази сграда е само художествено замислено, но по такъв начин, че художественото е оформено директно от прякото възприятие. Това е отново достигане до стил, но по такъв начин, че този стил е бил намерен по също толкова наивен начин, както е бил създаден по-рано, от необходимостта от пряко възприятие. Следователно, всеки, който дойде в Дорнах, ще може да се почувства като у дома си в тази сграда, защото е изпълнена по такъв начин, че човек се намира в нея, както винаги се е намирал в истински архитектурни произведения. В сградата в Дорнах наистина няма нищо фантастично; всичко е възникнало от стилистичната съвест, която просто е конкретно характеризирана. Следователно това, което иначе би се случило, не би могло да се случи. — Не е ли така?

Антропософията е съществувала, съществувала е от много години, преди да се нуждае от сграда като сградата в Дорнах. След това редица хора, които по това време са се смятали за убедени в основните истини на антропософията, са имали идеята — не беше моя идея — да построят структура от този вид за специалния вид живот, който произтича от антропософията по артистичен и практичен начин. На мен ми беше възложена само задачата да намеря формите, стила, за тази сграда. Бях, така да се каже, поръчан от антропософите. Сградата не възникна като факт от моята идея.

Днес не се случват такива неща по начин, по който човек казва: Има някакъв вид асоциация, общество с тази или онази цел. Такъв е редът на деня: навсякъде се основават общества и асоциации и след това се създават програмите, които трябва да се изпълняват за това или онова асоцииране. Тези програми обикновено са много хитри, защото когато хората се съберат, те могат да измислят най-умните неща интелектуално, но с всичко това не биха стигнали по-далеч от теория; с всичко това не биха стигнали по-далеч от, да речем, „Четиринадесетте точки“ на Уилсън в посока на световната история. Това също е програма от този вид, хитра, но

по отношение на реалните дела на света, нещо непрактично, нещо съвсем абстрактно глупаво, може почти да се каже. И тогава, когато има такова асоцииране, което се нуждае от собствен дом, тогава то избира някакъв стил от наличните, според който строи сградата си. Антропософията, ако е честна със себе си, не може да продължи по този начин. Това не е възможно с антропософията. Като е напълно честно със себе си, то знае, че внася нещо в съвременната цивилизация, в съвременното културно развитие, което не е било там преди. Всеки, който има чувство за стил и други художествени усещания, знае, че всички форми на изкуство, включително архитектурата, произлизат от начина на мислене на определено време и че те изобщо не могат да бъдат разбрани, без да се живее с целия човек в начина на мислене на това време. Ето защо старите архитектурни стилове са само спомени за нас. Можем да ги разберем само дотолкова, доколкото можем да се поставим в тези древни времена. Следователно за повечето хора, които не могат да направят това, много е неразбираемо.

Антропософията е нещо съвсем ново, не в смисъл на теория, а в смисъл на живот. Тя е нещо, което може да се превърне едновременно в изкуство, защото не притъпява чувствата, както прави обикновеният интелектуализъм. Художниците често се страхуват от антропософията, защото я мислят като теория, подобна на всяка друга теория. Теорията притъпява всичко художествено, но не и антропософията. Там се стимулират импулсите на чувството и волята. Стимулира се цялото човешко същество. Антропософията прави хората по-сръчни в ръцете си – това трябва да се има предвид днес, когато повечето хора са толкова несръчни, че дори не могат да зашият скъсано копче на панталон. Следователно, ние наистина трябва да признаем, че всичко, което е антропософско, е включено в умението, в ръчната сръчност, в човешката мобилност. Това не са просто мисли, но в същото време са и световни сили, в които човек живее. Следователно, те могат да бъдат изградени, извайвани и рисувани по същия начин, както се изгражда, извайва и рисува това, което е извлечено от човека по описания начин.

Тъй като антропософията е нещо ново в нашата култура, трябваше да се намери среда за нея, която може да съществува само за нея. Тоест, трябваше да се намери стил, който произлиза от нейните духовни импулси. Сградата в Дорнах е разположена по такъв начин, че това, което може да се каже от трибуната, словото, което е там, за да провъзгласи съдържанието на духовния свят, е един начин на говорене; друг е начинът, който се вижда в обстановката на сградата. Всяка колона и всеки капител говорят точно като думите, изречени от трибуната. Има хармония, точно както е имало хармония в гръцката душа между видението за Бога и строежа на храмове. Човек трябва да твори от импулсите на произхода на изкуството. Тогава се появява нещо, което не може да се обсъжда: стилът – стилът, който трябва да се схване от целия човек, откъдето човек преживява мислите, които са повече от

просто мисли, като сили, които се намират в човек и пулсират през кръвта му, така че човек може да ги оформи и външно.

Исках само да направя няколко забележки, скъпи мои колеги студенти, уважаеми гости. Исках само да посоча как човек наистина може да стигне до това да открие отново стиловете. Колкото и несъвършено да е постигнато това в Дорнах - аз самият съм най-строгий критик на тази сграда, което е само първата стъпка - направен е опит да се открие характерният стил на периода, да се открие отново това, което принадлежи на стила. И затова тук в стила се влага нещо, което е истинска духовност, може също така да се победи материалът, който се оказва толкова крехък, както го описа г-н Стракош, бетонът, така че човек след това да си каже: Разбира се, човек не може да направи нищо от бетон, ако не иска да направи най-щурите неща, но най-щурите неща са именно най-безстилните. Можете да направите нещо с бетон само ако имате другите предпоставки - независимо дали са практически предпоставки за функционална сграда или духовни предпоставки за сграда като Училището за духовна наука в Дорнах - ако имате това, което е живо вътре, във вас; тогава можете да кажете, дори ако имате бетон пред себе си: Не е така, че бетонът ви позволява да направите каквото и да било от него, а по-скоро можете да поставите само едно нещо на едно място. Където човек има ушна мида, не може да има палец на крака, природата не би го позволила; когато е на лице определена маса от сили на организма, само едно нещо може да се оформи на едно място – ако човек живее в съзерцание. Това се има предвид, когато се говори за чувство за стил, за твърдо установено чувство за стил и за абсолютно пластичен бетонен материал.

Така че може би ще можете да изпитате в Дорнах, че въпреки истинността на казаното от г-н Стракош за конкретния материал от определени гледни точки, конкретният материал в Дорнах е бил третиран по такъв начин - дори и не всичко да е било успешно - че това, което е разположено на дадено място, се усеща като необходимо именно там и че човек си казва от прякото възприятие: както само ушна мида може да бъде на определено място на главата, така и тук може да бъде само много определена форма. Но преди това, просто симетричното, просто умерено-метричното трябва да се пренесе в органичното, вътрешно преживяваното умерено, вътрешно преживяваното симетрично, както човек го преживява, когато преминава от просто механичното към организма. За да се стигне отново до стил, трябваше да се направи крачка от геометрично-симетричния, метричния стил и така нататък към органичния стил. Колкото и несъвършено да е било постигнато това, несъмнено в тази посока трябва да търсим какво трябва да бъде по-нататъшното стилово развитие на архитектурата. И вярвам, че ще открием [стила за] стопанска сграда, както и [за] сграда като Гьотеанума в Дорнах, само ако следваме такива пътища; в противен случай ще стигнем само до репродуктивното. Ще стигнем до продуктивното само като следваме този път. Тогава няма да има нужда от

песимистични наблюдения относно факта, че архитектурните стилове не се изобретяват, но тогава стремежът към нова стилизация, нова стилистика, ще възникне от пълния, артистичен живот.

Въпрос: Бих искал да попитам дали д-р Щайнер е открил връзката между днешния човек и новата стилистична форма на сградата Дорнах по пътя на висшето познание, както беше предложено по-рано за духовно-научните неща, и ако е така, дали този път може да се приложи там, където е интуитивно и артистично. сътворението е замесено.

Рудолф Щайнер: Това е въпрос, който не може да бъде разгледан толкова общо. Струва ми се, че описах процеса, доколкото беше възможно, в схематичното представяне. Въпросът е, че интуицията е налице и тази интуиция идва с известна неизбежност. Така че не може да се каже, че биха могли да се направят подготовки за нещо конкретно или нещо подобно, така че тези неща да дойдат. По-скоро в антропософското – независимо дали човек вярва в това днес или не – има нещо, което, за разлика от чисто абстрактното, теоретичното, е елемент, свързан с организацията, с растежа и т.н. Случаят е, че човек може да каже: Дори това, което разпознавам като идея, като някаква същност в духовния свят, е там, то се вижда, но сега човек няма възможност да се държи за него по същия начин, както се държи за сетивно преживяване, което се вкопчава в спомена; човек може само да реконструира пътищата, по които е стигнал до такова по-висше преживяване, тоест това, което е преди преживяването, и след това да чака да види дали преживяването е там отново. Преживяването е прякото възприятие; И както нямам тази зала, ако имам само спомена за нея, така нямам и висшето духовно преживяване, ако го имам само в паметта. То изобщо не се представя в паметта. Това е особеното на висшите духовни преживявания: те не могат да бъдат запомнени по обичайния начин. В лекцията си обясних, че висшите духовни преживявания се дължат на трансформация на силата на паметта, поради което не са подвластни на паметта, а трябва да бъдат преживявани отново и отново по нов начин. Написах четири мистериозни драми и всяка отделна дума беше там, беше там. Не мога да кажа, че човек може да се подготви специално, но чрез антропософията човек навлиза в жив процес. Бих могъл да намекна какво стои в основата му с нещо, което може да ви се стори тривиално. Ако сте научили нещо и имате съответен спомен, тогава го имате, винаги го имате налично; но ако сте яли нещо, не можете да кажете: Не е нужно да ям днес, защото ядох онзи ден. — Това, което научих вчера, ми е достъпно днес; това е абстрактен процес, който стои в основата на паметта. Това, което е реален процес, не е обект на паметта, то се обработва. Така е и с опита на преживяванията в свръхсетивните светове. Това е реален опит. Следователно може да се каже: като цяло осъзнаването на това, което антропософията може да даде, е вече пътят към тези неща и естествено ще бъде открито в детайли, когато са налице предпоставките за това. Но е очевидно, че не

може да се каже, че сега човек трябва да култивира едно или друго нещо чрез антропософията или че антропософията е средство за осъществяване на идеала на романтика Фридрих фон Шлегел, който се състои само в това: човек трябва да реши да стане гений. Антропософията не е начинът да се направи това. Но тя е нещо живо, За това става въпрос. Казах, че нещо като нов стил възниква от наивното; историческите съображения не биха били полезни при оформянето на нов стил. Той не е насочен към интелектуализиране на художественото производство, а към това, което просто произтича от развитието на човечеството, както го представих вчера, че силите, които преди са били физически ефективни, сега трябва да се търсят духовно. Това е, което има значение. Но бих искал да предупредя да не се опитваме да регулираме по какъвто и да е начин нещата, които всъщност би трябвало да доведат до най-пълна свобода, а следователно и до художествена свобода, по посочения начин. Не искам да подмина тези неща, без да ви напомня, че художествената свобода трябва да надделее в тях и че много се опасявам, че ако от самото начало приложите към тези неща правило, дори златното сечение, накрая там не се крие свободното творчество, а чувството да си натикан в онези испански ботуши, които един немски поет някога, да речем, е „прославил“ в едно стихотворение. Прилагането на стандарти за това, което може да се постигне в свободното творчество, и преценката: „Това не е красиво“ - ако не отговаря на определен стандарт, това води до нехудожествено. И се опасявам, че сградата в Дорнах би станала нехудожествена, ако се приложи само златното сечение [празнината] - златното сечение, разбира се, е абстрахирано от построеното досега; то се съдържа в безброй произведения на изкуството и е оправдано, защото се съдържа в човешката форма; но ако го приложите като предварително замислено правило, не стигате до това, което е приятно облекло, а до това, което се е носило в испанския двор, а по-късно и в австрийския двор. абстрахирано от това, което е построено досега; то се съдържа в безброй произведения на изкуството и е оправдано, защото се съдържа в човешката форма; но ако го приложите като предварително замислено правило, не стигате до това кое е приятно облекло, а до това, което се е носило в испанския двор, а по-късно и в австрийския двор. абстрахирано от това, което е построено досега; то се съдържа в безброй произведения на изкуството и е оправдано, защото се съдържа в човешката форма; но ако го приложите като предварително замислено правило, не стигате до това кое е приятно облекло, а до това, което се е носило в испанския двор, а по-късно и в австрийския двор.

Въпрос: Как може да се обясни, че често можем да решим проблеми в полузаспало състояние, които не можем да решим посред бял ден? ... [пауза]

Рудолф Щайнер: Ако разгледаме съвременните идеи на физиологичната наука или дори на психологическата наука, което е почти същото в днешно време, не можем да обясним този факт, който несъмнено е факт. Но ако човек се е обучил без

предразсъдъци да наблюдава човешкия живот в реалността, тогава такива факти стават доказателство за този основен възглед. Трябва да сме наясно със следното и по същия начин, по който човек може да бъде наясно по материалистично-физиологичен начин с други неща, които могат да бъдат постигнати чрез такава наука. Трябва да осъзнаем, че човек всъщност е буден само за определена част от своето същество от будност до сън, а именно само за живота си на мислене. Животът на мислене може да се види ясно, когато е буден. От друга страна, няма възможност да бъдеш в същия нюанс на съзнанието в живота на чувствата, както в живота на мисленето. Когато анализираме емоционалния живот, той има същия нюанс на съзнанието като съня. Сънищата са просто образи, които се нанизват. Но последователностите на съня, особено в интересните сънища, не съответстват на логиката на въображението, а всъщност на логиката на емоциите, на асоциацията на чувствата. Чувствата са по същество само буден паралел на това, което се случва в сънищата в образи, в инстинктивното въображение. Дори когато сме будни, ние сме напълно заспали по отношение на нашата воля. Без значение как искаме, ние се събуждаме само в нашия въображаем живот. Как функционира волята, какво се случва, когато движим само едната си ръка, ние нямаме това [в съзнанието]; имаме намерението, вдигаме ръката си във въображението, но имаме само въображаемия образ на акта на волята. Но сега, например, математическите идеи не идват от онази част от нашето съзнание, която се изчерпва в обикновеното будно въображение. Ако бяхме само будни човешки същества, тоест само мислещи същества - Дилтей описва това интересно в трактат на Берлинската академия - нямаше да стигнем до никаква математика, още по-малко до механика. Математиката и механиката са основани на човешкото същество, а човекът стига до математиката само чрез движенията на собствените си крайници. Нещо подобно има в основата на гръцката статика, само че го имаме в отражение. Имаме механика, особено форономия, всичко, което схващаме с мярка и число, само отразено във въображението. Следователно, ние сме много по-близо до математическото, до това, което може да се изчисли, до това, което човек трябва да открие. И ако човекът го изпита само веднъж – трябва да се изразя парадоксално – ако наистина изпита колко е умен и изобретателен само насън, би могъл да стане мегаломан. Всъщност е много добре, че тази мъгла на съня се разпростира върху тази незаслужена умност и че тя се появява само понякога в сънищата. Но е абсолютно правилно, че когато се събудим, можем горе-долу да осъзнаем какво правим, ако подготвяме някакъв проблем насън. Решаваме много проблеми насън. И ако искате да продължите експериментално, можете да направите следния експеримент. Той трябва да се опита да се справи с трудна задача от следобед до вечерта. Ще види дали ще успее да формулира ясно въпроса към вечерта – въпросът е труден проблем – и ако след това има самообладанието да се справи с него правилно на следващата сутрин, ще види върху какво е работил

междувременно. Това може да изглежда като вдъхновение. Така че можете дори да подходите към тези неща експериментално. Такива неща на практика потвърждават това, което антропософската духовна наука – по методичен и старателно обучен начин, разбира се – иска да извади наяве. Не вярвам, че все още сме стигнали до точката, в която „тежестта на изпитанията на техниците“, която д-р Унгер представи толкова брилянтно вчера, може да бъде разрешена по този начин; все още не сме развили достатъчно житейска педагогика и дидактика за това. Но проблемът със сигурност може да бъде обяснен по начините, които току-що предложих.

6. Задачата на антропософията във връзка с науката и живота

Уважаеми присъстващи! Антропософията, за която, разбира се, мога да скицирам само оскъдна и неадекватна картина в контекста на кратка лекция тази вечер, не иска да говори за мирогледи единствено от теоретични съображения или емоционални импулси, а тази антропософия иска да проникне в най-разнообразните клонове на научния и друг живот по плодотворен начин. В момента антропософията не само се обсъжда, но в Дорнах, близо до Базел, вече имаме Училище за духовни науки, където миналата есен и тази пролет редица експерти изнесоха лекции и лекционни курсове по широк кръг от научни теми. В Щутгарт се основава терапевтичен институт, който постепенно да въведе в медицинската практика медицинските приложения на антропософската духовна наука. И бих могъл да спомена още много примери от този род, които показват, че антропософията не възниква от някакъв вид сектантско чувство или емоционален импулс, а че иска да се постави в живота като житейски факт. Тъй като се основава на такива предпоставки, тя се чувства дълбоко проникната от задължението да се оправдава пред най-строгите изисквания, които постепенно са се появили в научния живот на човечеството. И може да се каже, че антропософията се стреми да засегне именно онези точки, където най-разнообразните клонове на науката в момента показват, че изискват продължение от собствената си структура. Бих искал да премина директно към същината.

Великите триумфи на съвременната наука, които, както многократно съм споменавал, са напълно признати и оценени от антропософията, тези големи триумфи на съвременната наука се дължат отчасти на факта, че сме разбрали как да превърнем простото наблюдение на външния сетивен свят в научен систематичен експеримент. И не само резултатите от науките на съвременното време произтичат от експериментирането, от методологията на експеримента, от експерименталния план, но едновременно с това от експерименталния план, от начина, по който се провежда експериментът, произтича това, което бих искал да нарека съвременна научна нагласа, която човек трябва да има, ако иска да има някаква дума в съвременния научен живот.

Антропософията сега се стреми да отговори напълно на тези изисквания в област, различна от тази на признатите природни науки.

Каква е тогава действителната основа на сигурността, която получаваме от експериментирането по отношение на външния свят? Тя се основава на факта, че ние сме способни да съставим условията на експеримента от нашите съображения, от нашите прозрения, по такъв начин, че да можем да имаме ясна представа за това, което сега се очертава като поредица от факти от тези условия, които самите ние сме съставили. Това, което следва от тази особена характеристика на

експеримента, сега е разработено в съвременния научен мироглед, така че до известна степен наистина е постигнато познание за определени условия, особено за неорганичните условия на външния свят. Специалното уважение, с което са се отнасяли експериментите, обаче е довело до това, което може да се нарече научен материализъм. Но този научен материализъм е оправдан в известен смисъл. Защото, доколкото човек се стреми методично да опознае законите на протичането на материалните явления, всъщност става въпрос за опознаване на това, което срещаме в материалното съществуване като обективно материално, като действително и в неговата закономерност. По този начин е постигнат голям, огромен напредък.

Но в по-новия научен живот се сблъскваме с друг факт, факт, който не стои сам по себе си, но който бих искал да подчертая като особено симптоматичен: това беше през първата половина на 19-ти век, в епохата, в която се появи точно този начин на мислене, за който току-що дадох много кратко описание; това беше в епохата, когато човек се сбогуваше с говоренето за определена сила, която винаги е била предполагана в миналото и без която човек не мислеше, че може да се справи. Това, което по-ранните натуралисти или естествоизпитатели наричаха „жизнена сила“, беше изоставено. През 19-ти век тази жизнена сила вече се разбираше като нещо много неясно. Идеята беше, че съединенията на химичните елементи и химичните процеси като цяло трябва да протичат в организма под влиянието на тази жизнена сила по начин, който беше само смътно разбран. И доколкото се появи по-новата експериментална наука, дотолкова хората вече не намираха удовлетворение в спекулациите за такава жизнена сила. Защото постепенно всички разговори за такава жизнена сила се бяха превърнали в спекулации. Така около средата на деветнадесети век научното разглеждане на този разговор за специална жизнена сила изчезва и с право – поне ако човек е способен да схване нещата исторически и научно.

Но в по-ново време отново се сблъскваме с различен факт. Сигурността, която е постигната в експерименталната наука, и това, което е постигнато там по отношение на познанията за материалните връзки – постепенно става очевидно, че това не е достатъчно. Материалните връзки, доколкото те могат да бъдат проследени в органичното, дори в живота на душата, тези връзки не могат да бъдат схванати с това, което може да се получи от експерименталната наука, която е била обичайна досега. И това не е всичко: човек постепенно получава усещането, че е невъзможно да се подходи към това, което вече е проявено в живия организъм, камо ли в одушевления организъм, с понятията и идеите, с обобщенията на явленията, които се получават като природни закони. И така се появи това, което се нарича неовитализъм, който от своя страна се обръща към нещо подобно на старата жизнена сила, която е била изоставена.

Всеки, който погледне безпристрастно всичко, което се опитва в тази област на проникване или, както се нарича още, преодоляване на науката, израснала през втората половина на 19 век, ще я види като хибрид, половинчата мярка, защото същият вид мислене, който е развит за външната експериментална наука, се използва, за да проникне повече или по-малко хипотетично в живия организъм. И като наблюдава безпристрастно всичко, което се представя в това отношение като вид хибрид, човек всъщност трябва да стигне до заключението, че същото мислене, което човек е развил в обичайната експериментална наука, всъщност не е подходящо за проникване в законите, в същността на това, което живее в органичното, в одушевеното и в одухотвореното. Можем ли да се справим с обновяване на концепцията за жизнената сила, когато искаме да схванем органичното, одушевеното и одухотвореното със същите мисли, които сме свикнали правилно да прилагаме към външната чувствена природа?

Тези, които правилно са схванали антропософската духовна наука, за която става дума тук, са фундаментално убедени, че с това не можем да се справим. Те са убедени, че е напълно оправдано да се предположи, че житейските явления изискват, именно когато се наблюдават с най-строгата наука на 19-ти и 20-ти век, надхвърляне на тази наука; но същевременно те изискват трансформация на самото познание, трансформация на цялостното душевно разположение, трансформация на цялостната позиция на човешкия наблюдател към това, което трябва да се наблюдава. Следователно, антропософската духовна наука, за която става дума тук, не изхожда от същото познание, което с право трябва да се приеме във външната естествена наука, а се стреми да схване това, което очевидно лежи отвъд тази естественонаучна област, чрез други сили на познанието. И тези други сили на познанието – това за нея е изцяло емпиричен, опитен факт – тези други сили на познанието не присъстват в обикновения живот, в обикновеното научно изследване; те лежат, така да се каже, спят в душата, те първо трябва да бъдат извадени от тази душа. И докато човек не осъзнае, че всяка спекулативна реконструкция на нещо като старата жизнена сила е безполезна, докато не осъзнае, че само преходът към особен вид знание, развитието на особен вид знание, което спи в душата в обикновения живот и в обикновената наука, е необходим. В противен случай човек няма да се придвижи от разбирането на неорганичното към разбирането на органичното, на одушевеното, на одухотвореното.

Как би трябвало да си представим развитието на подобни сили, спящи в душата? Това, което сега ще трябва да характеризирам с няколко думи като принципен въпрос – пътят към свръхсетивното познание – може да бъде намерено подробно описано в моята книга „Как да познаваме висшите светове“ и във втората част на моята „Тайна наука“, както и в други мои книги. Тук ще подчертая само това, което е от основно значение по въпроса.

Първо трябва да се стремят към две неща. До известна степен, човешкият душевен живот трябва да се развива систематично и съзнателно в два полюса, ако искаме да се появи такова висше знание у човека. Едната страна е тази, която се разбира най-добре чрез изграждане на човешката способност за памет. Тази памет ни е необходима за обикновения живот и ни е необходима, за да установим научен живот. Ако способността на човек да помни, ако паметта му е нарушена, той губи нормалното си психично здраве. Трябва само да се запознаете с това, което патологът ви казва за хора, чийто спомен за житейските им събития е по някакъв начин прекъснат, така че те вече не могат да видят миналия си живот. Това, което ни прави цялостен човек вътрешно, в душата ни, е всъщност способността да помним. Но тази способност да помним е едновременно това, което сега трябва да бъде преодоляно в определено отношение към висшето знание. Човек трябва да се свърже с това, което излиза наяве в паметта. В паметта, така да се каже, нашите идеи се превръщат в нещо постоянно. Отново и отново спомените могат да възникват произволно или неволно от потока на нашите преживявания и точно така е устроен нашият душевен живот. Това, което възниква там, превръщането на идеите в трайни, може да бъде пресъздадено по определен начин посредством метода, който в споменатите книги нарекох медитативен метод на познание. Имам предвид това в технически смисъл, а не в мъглявия, мистичен смисъл, в който често се разбира днес. След това, с пълна и свободна воля, човек трябва да имитира това, което възниква в паметта, а именно факта, че определени образи навлизат в съзнанието. Човек трябва да си представи такива лесно разбираеми идеи, които може да не са спомени, които самите те може да не са образи от паметта, които следователно човек може или да му бъде препоръчан от друг, или които трябва да събере по такъв начин, че да са напълно разбираеми, така че нищо от подсъзнанието да не може да възникне и да се смеси; и на тези идеи тогава трябва да се даде продължителност по желание. До известна степен човек трябва да може да почива с целия си живот на душата върху такива образи. Това не зависи от действителното съдържание на такива образи, а от този акт на душата. Зависи от обединяването на целия живот на душата в гледането, вътрешното гледане на такива образи. По този начин човек въздейства върху този душевен живот по подобен начин, както например върху мускул, който извършва работа и по този начин изпитва укрепване. Важното е това засилване на душевния живот. Следователно, това, което сега накратко описах, на практика е едно много обширно упражнение, нещо, на което човек трябва да се посвети дълго време и по много подреден начин. Тогава се развиват сили, които иначе не биха били извлечени от душевния живот. Под влияние на съвременния научен дух ние всъщност все повече се стремим да не предизвикваме подобни образи в полето на нашето съзнание и да се спираме на тях, а по-скоро сме оживели или чрез наблюдение, така че тази душевна сила, за което говорих специално и което трябва да се подчертае, всъщност

е било малко практикувано в съвременния научен и житейски подход. Но именно тази душевна сила е важна.

Сега бих искал да добавя нещо тук, така да се каже в скоби: Тези, които чуват, че се развиват такива душевни сили, които иначе спят в душата, ще бъдат склонни, изхождайки от определени основи на днешното мислене, да кажат с леко сърце: Е, да, развива се определена патология на душата; създават се халюцинации или илюзии, или друго неоправдано душевно съдържание. И онези хора, които не са изучавали сериозно какво всъщност се има предвид тук, са представили своите недоразумения на света по най-неточния начин [например, като са твърдели], че до известна степен подобни упражнения провокират патологични състояния на съзнанието. Ако сте истински наблюдател на душата и разбирате как се получават самовнушението, илюзиите и халюцинациите – ще трябва да изнесе много лекции, за да го опише подробно – ако познавате тези патологични явления – защото всички те са патологични – ако познавате тези патологични явления на душевния живот и силите, които водят до тях, тогава знаете също, че това, което се развива в душевния живот чрез антропософията, чрез антропософската методология, сочи точно в обратната посока. Всичко, което води до илюзия, до внушение, сочи към болест. Това, което се култивира в душата чрез антропософския метод, сочи в обратната посока. Всички сили, които лекуват и възстановяват здравето в живота на душата и чрез нея в органичния живот, се извикват от упражненията, за които говоря тук.

Това, което описав тук, води до известно пробуждане на душевни сили, които стават все по-силни. Това води до първия етап на свръхсетивното познание, който наричам имажинерен етап. Не защото човек се занимава с „въображение“ в смисъла, в който думата често се използва, а защото чрез такива упражнения човек постепенно стига до образи, без да бъде принуждаван да го прави от външни сетивни възприятия. Тези образи са чисто ментални образи, които не могат да се сравняват с халюцинации, а само с образи от паметта. Човек стига до такива образи постепенно, но в преживяването на образа знае едновременно, че този образ, за разлика от спомен, не се отнася до нищо, което сме преживели в живота между раждането и смъртта, а че тези образи идват от дълбините на душата, когато човек постепенно си присвоява тези образи. Тези образи не възникват от болезнени източници, защото в такъв случай човек би бил подложен на вътрешен подтик, а на напълно свободно творчество, но те възникват по такъв начин, че човек знае: те сочат към духовна реалност. Това е най-важното - човек да се издигне до осъзнаването: точно както спомените ни сочат към обикновени преживявания, през които сме преминали по здравословен, уравновесен начин, така и тези въображения, тези образи сочат към духовен свят. Духовният свят навлиза в нашето съзнание, като изважда тази душевна сила от неговите дълбини.

Важното е да не се спираме до това упражнение, а да продължим да извикваме такива образи по желание, по същия начин, по който сме ги формирали. Бих искал да кажа: както човек развива един вид по-висш, един вид изкуствена памет в себе си, така и човек трябва да развие по по-висш начин силата, която иначе би се заключавала в забравянето. Още по-трудно е да се постави тази сила на забравяне под контрола на волята, но това трябва да се практикува. В това човек едва е започнал и както иначе би свързал впечатление с обект чрез външен сетивен орган, сега се учи да свързва преживяването във въображението с духовен обект. Само чрез това човек достига следващото по-високо ниво на свръхсетивно познание, дори и само частично в началото. Човек достига нивото, което аз - моля, не се обиждайте на този термин, той често се използва неправилно, аз го използвам само в смисъла, в който често съм го характеризирал - което наричам вдъхновен етап; вдъхновен, защото сега човек започва да свързва това, което преди това е било само субективно преживявано, само субективно въображение, с обективен, духовен външен свят.

Сега, скъпа публика, възниква нещо, което е ново вътрешно преживяване. Възниква, че преценката, одобрението или отричането на всеки факт, който човек преживява по този начин в духовното, приема формата на вътрешен факт. Сега човек знае: Човек вече не живее в такъв абстрактен вътрешен душевен живот, с какъвто е бил свикнал и какъвто трябва да бъде за външния свят, който просто трябва да бъде изобразен, който не може да бъде преживян, а сега живее във вътрешен свят от факти, който обаче е чисто душевно-духовен свят от факти. Човек преживява съгласие с преценката по такъв начин, че това, което иначе в душевния му живот се явява като примитивно наричана сила на симпатията, ясно се проявява. Човек преживява отхвърлянето като антипатия; само че тези преживявания не са нещо, което се случва толкова субективно по отношение на обектите, както в обикновения живот, а като нещо, което е включено в този духовен свят, който човек сега започва да преживява.

Към тези упражнения, които описах, сега трябва да се добавят и други, които по принцип могат да бъдат описани – подробностите могат да бъдат намерени в споменатите книги – като принадлежащи към вътрешната самодисциплина на човека. Ние се предаваме на външния живот в обикновеното си съществуване. Ние се предаваме на нашите възпитатели като деца, ние се предаваме на живеенето на наследени черти, а в по-късен етап от живота се предаваме повече или по-малко на самия този живот. Човек трябва само да бъде честен със себе си и да каже колко вътрешна самодисциплина всъщност има за човек в обикновения живот. Тази самодисциплина е това, с което духовният изследовател трябва да се справи систематично, методично. Тук мога да подчертая само няколко отделни точки; в книгите си съм представил много такива упражнения, всички от които трябва да се

прилагат в по-голяма или по-малка степен, ако човек иска да достигне до определена степен на знанието, за което говоря тук.

Става въпрос например за ясно и спокойно изследване на това какво е определена идиосинкразия на собственото „аз“, какво е навик, който се е развил и т.н. Сега, от чисто вътрешен импулс, човек се заема с пълното овладяване на този навик, тоест не го изоставя по начин, който го води, така да се каже, до това да бъде подложен на неговата принуда, а по такъв начин, че да може да каже: Аз следвам този навик или не го следвам. Има всякакви упражнения, които могат да се правят, които от своя страна са изцяло в компулсията на човека, който се възстановява – също и защото те въвеждат човека в определена сфера на свобода, в начин на свободно движение в живота, а също и по отношение на себе си. Човек може да изпълнява такива упражнения по такъв начин, че например, ако е роб на почерка си, да реши да промени изцяло почерка си. Това също е промяна на навика. По този начин човек наистина взема вътрешното си същество в свои ръце, така да се каже. Когато подобни упражнения се изпълняват систематично – но не както в описаните по-рано упражнения, където душевният живот се преобразува повече от интелектуална страна, а сега повече от волева страна – тогава се случва, че вътрешно ни става много по-трудно, да речем, да стигнем до решение или да се освободим от нещо, отколкото е иначе в живота. В ежедневието импулсите на волята се намират в дълбините на нашата природа; ние ги следваме директно; ние сме водени от тях. Духовният изследовател трябва, за моментите, когато иска да се посвети на духовно изследване – естествено само за тези моменти – да може да се отдръпне от ограниченията на душевния си живот.

И ако трябваше да опиша целия път, накрая бих стигнал до това да кажа: духовният изследовател стига до точното разграничение между почивка и преход от почивка към активност във връзка с неговия волеви живот. Това е, което човек сега узнава: това призоваване на себе си към действие, това напълно съзнателно предаване на волята, която тогава вече не може да бъде ръководена от инстинктите, което е напълно различно от органичния живот, което става независимо, такова усилие на волята, каквото иначе е налице само при външно действие, където мускулите трябва да бъдат напрегнати, това укрепване на вътрешния живот на волята чрез издигането му от телесното: в душата. И когато опознаем това, тогава възниква възможността да развием напълно вдъхновеното знание, за което говорих по-рано, тоест, сега наистина да придобием способността да свързваме въображенията с духовни факти, с духовни същности, точно както иначе свързваме външните си сетивни впечатления с външни физически обекти или физически факти. И тогава се научаваме да разпознаваме природата на духовното; ние стоим лице в лице с него, когато по този начин придобием вътрешна култура, също и от страна на волята. Дотук ви описах, скъпа публика, какво се появява – по-скоро на нивото на душата – в човешкия опит в резултат на подобни упражнения. Но не е нужно да се спираме

дотук. И колкото и парадоксално да изглежда това на някои хора днес, то е просто факт от емпирично развиващия се душевен живот, който може систематично да бъде трениран, за да се превърне в свръхсетивно изследване.

Това, което печелим, като трансформираме интелектуалното повече, както го описах, е, че не само се проправяме към действително преживяване на душата, но и достигахме до прехода - и не чрез външно наблюдение, а чрез вътрешен опит - към това, което сега сме схванали чисто в духа. Защото сме преминали през въображение, вдъхновение и интуиция и сме схванали духовното. И сега сме способни да проследим това, което наистина схващаме въображаемо - ако добавим другите видове знания - във връзка с физическите процеси, които протичат в човешкия организъм чрез този душевно-духовен живот. Накратко, чрез действително изследване, чрез наблюдение или, ако не съм разбрал погрешно, мога да се изразя и като кажа: чрез вътрешен експеримент, сега сме способни да видим в действителност това, към което психолозите и учените, изучаващи душата, се стремят чрез спекулации. Въпросът винаги е: Да, как външният свят влияе на човешкия организъм? Действа ли индиректно чрез наблюдение, чрез мислене? Как, от друга страна, човешкото същество работи чрез волята в дейността, в мобилността на организма и т.н.? -

Тези неща – наречете ги взаимодействие или паралелизъм, или както и да се наричат всички думи, но те си остават думи – тези неща, които човек търси по спекулативен начин, но за които никога не може да стигне до резултат чрез спекулация, човек просто прониква до тях чрез вътрешно виждане, когато е достигнал до въображението. Тогава човек осъзнава, че това въображение не е нищо друго освен по-висш етап на развитие на това, което нарекох в моята „Философия на свободата“, появила се в началото на 90-те години на миналия век, „чисто мислене“, онова чисто мислене, което използвах като основа за концепцията за човешката свобода. Това чисто мислене, в което действително живее и чистата воля, е мисленето, от което трябва да произтича импулсът за свободно действие. В обикновения живот то често остава незабелязано, когато се случва, и се случва, когато има свобода в някоя част от иначе определеното ни действие. Не можем да се запитаме дали сме свободни или не; ние винаги сме свободни само в някаква част, но свободата живее в нашите действия. Развитието на това мислене нагоре към реална реалност, която сега е от духовен характер, води до възможността да се открие, във вътрешното виждане, връзката на мисленето не само с душата, както току-що я описах, но и с физическия организъм. Както казах, колкото и парадоксално да изглежда за съвременния човек, въпреки това е така, че този, който преживява мисленето по този начин, знае, че в развитието на мисленето има нещо, което е в човешкия организъм – съвсем различно е при животните – в консолидиране на материала, то представлява процес, който по същество е нервен процес и който във връзка с мисленето може да се види точно във физическия му

аспект. Това е процес, който може да се сравни с консолидирането на материята, с това, което се случва, когато някое вещество, което е разтворено в друго, се утаи. Това материално консолидиране, това уплътняване на материала, това отделяне на материала от среда, това е, което сега действително се преживява.

Другата страна, развитието на волята, се преживява по различен начин, когато опитът се разшири във физическо-органичното. Сега човек преживява: всеки реален акт на волята, всичко, което съответства на волята, има ефект в органичното, който може да се сравни с един вид разтваряне, един вид атомизиране на материала. Може да се каже също, че това е нещо, което се реализира в един вид материален процес, който започва със затопляне и води до процес, който започва със затопляне и след това постепенно води до това, което в обикновения живот нашето волево развитие също повече или по-малко съзнателно представлява. Докато в обикновения живот пълното съзнание е свързано с факта, че навътре се случват много фини консолидации на материята, разтварянията на материала се случват, когато в обикновения живот се случват повече или по-малко несъзнателни волеви актове; не е така в духовния живот, където те се разгръщат прозрачно.

В антропософски ориентираната духовна наука, както е разбираана тук, не става въпрос за онези мъгляви неща, за които се говори в обикновения мистицизъм, а тук става въпрос за също толкова строго развитие на едно вътрешно душевно състояние, както се случва например при развитието на математическата методология. Там става въпрос за това да се научим да се освобождаваме от лутане около храста, от мистифициране, ако мога да използвам израза, с цел свръхсетивно изследване; там става въпрос за това да се действа с вътрешна систематична строгост по отношение на развитието на душата, както човек е свикнал да прави от научната съвест и научната дисциплина на съвремието. Следователно, в духовната наука, онези, които за първи път наистина са придобили научна съвест и научна дисциплина във външните изследвания, ще бъдат призовани да кажат нещо преди всичко.

За да не бъде разбран погрешно, трябва да кажа следното: Това, което описвам тук, са състоянията на душата, които духовният изследовател достига, но това не са неговите обикновени състояния. Не, духовният изследовател трябва да бъде основан на обикновения живот с цялото си самообладание, с цялата си разумност, с цялата си склонност към обикновено научно мислене и изследване. И това, което ви описах като висша познавателна сила, така да се каже, се случва само в момента, когато духовният изследовател се посвети на тези висши познания. Това не е нещо, което го пленява или го прави мистичен ентузиаст, който винаги живее извън живота, а е нещо, с което той може да се справи, към което съзнателно отива, точно както човек отива на външен научен експеримент и след това отново отива в обикновения живот, в който човек е разумен човек с цялата трезвост, която е необходима в този живот. Именно този, който в обикновения живот е склонен към

някои патологични състояния на ума, който в обикновения живот не може да използва пълната си личност като всеки друг човек, не може да бъде духовен изследовател в истинския смисъл на думата.

Но сега, когато обмислите тази строга вътрешна методология, какво получавате от нея? За съжаление, поради ограниченото време, мога само да загатна какво е по-нататъшното продължение на това изследване.

От една страна, получавате възможността, казах аз, да видите връзката между мисълта, която първоначално се схваща като чисто духовна, и материалното съществуване. Човек започва да вижда как мисълта се разгръща в материалния вътрешен живот. Това е примитивният факт, от който се тръгва, опитната аксиома, която в по-нататъшното си преследване сега дава това, което позволява на човек да разпознае - с развитието на все повече и повече на въображаемото и вдъхновено разпознаване - какъв е нашият душевен живот преди раждането или преди зачеването в духовно-душевния свят. Това, което живее в нас в духовно-душевния свят, което се свързва с това, което ни идва от нашите предци чрез материала на наследствеността, сега се научаваме да разпознаваме в неговия контекст като по-нататъшно продължение на примитивната връзка между мисленето и материалните процеси в нас. В известен смисъл човек се учи да експериментира вътрешно. Човек се учи да прониква в живия експериментален процес, макар и в едно по-висше, метаморфозирано изкуство на експериментирането. Точно както създаваме условията в експеримента, при които се развиват резултатите, така и ние опознаваме техните последици в материално-вътрешния живот чрез произволни мисловни процеси. И като се научи да развива това, човек разпознава как духовният и душевен живот, свръхсетивният живот на човешкото същество, който продължава от живот в живот, е живял в духовен и душевен свят преди раждането, или по-скоро преди зачеването на настоящия живот. Това не може да се постигне чрез никакви спекулации, нито чрез тъмен мистицизъм, а само чрез систематично вътрешно развитие на първоначално латентни душевни сили, както го описах.

И другата страна: човек научава как работи волята, как волята, така да се каже, води до дисоциация на материята, как волята инициира процес на затопляне, който след това преминава в нещо друго. От това човек се научава да разпознава как духовното се отделя от материалното, как духовното като волево се отделя от материалното. А това, от своя страна, може да се сравни с процеса, пред който сме изправени, когато човек умре, когато волевото духовно се отделя от физическото тяло. Човек стига до разпознаването на този цялостен процес на преминаване през смъртта, на безсмъртната част на човека, преминаваща в духовен свят.

Те виждат, че смисълът е да се следва духовна наука по такъв начин, че човек да не иска да навлиза в абстрактното, в мъглявото духовно и само да говори за него, а да следва живата дейност и сътворението на това духовно, прехода на духовното в материалния живот, изтръгването на духовното от материалното. Така се представя

духовна наука, която не бръщолеви и не бръщолеви за някакво абстрактно духовно, а която хваща живия дух, който намира своя преход към материална дейност. Ето защо истинската духовна наука изобщо не е враг на материализма, защото разпознава материята като това, което се вписва в общата духовност. Тя позволява на материализма да остане в собствената си област, както казах по-рано, и се научава да разпознава нейното оправдание. Това ще ви даде и възможността да видите, ако мога само накратко да го намекна, как фактът, че човек се научава да вижда душевно-духовните функции в техния израз в детайлите на целия човешки организъм, предоставя възможност да проследи ефекта на самата материя в този човешки организъм. Бих искал да кажа: Който знае как мисълта и волята действат в човешкия организъм, той се научава да разпознава и как дадено вещество или лекарство действа в цялото човешко същество, което се състои от тяло, душа и дух. Човек се научава да вижда през, да вижда през човешкия организъм навътре. Това обаче е входът към антропософски ориентирана терапия, към истински рационална терапия, която започва от познание за човека, придобито чрез виждане през цялото човешко същество.

По същия начин това би могло да се покаже и за другите науки, както наистина е било посочено, поне на участниците в този курс, от различни експерти от нашия кръг за отделните науки.

Ето за това искам да дам поне бегла подсказка, макар и оскъдна и недостатъчна: как антропософията може да окаже обогатяващо въздействие върху отделните специализирани науки. Но обърнете внимание какво всъщност възниква в познанието, което се формира по този начин. Ще представя само едно свойство на това познание.

Преди всичко, когато сме се издигнали до нивото на въображението и виждаме през нещо въображаемо, когато виждаме през сферата на фактите, сферата на същностите в духовния свят, както човек вижда през род, вид растения, животни или кристали, тогава се сблъскваме с реално възприятие за външната духовна реалност, с която е свързан човекът; когато разбираме нещо във външния сетивен свят, ние също така знаем как човекът като цяло е интегриран в този външен свят. Но живеейки в тази външна духовна реалност, ние започваме да виждаме през взаимовръзките на света като такива. И тук бих искал само да намекна за нещо. Трябва да се подчертае само като пример.

Науката, която характеризирах в началото, ни води до така наречената топлинна смърт, в която един ден ще завършат събитията на Земята. Да, скъпа публика, със сигурност можем да дадем известно оправдание на всичко, което външната наука може да ни каже за тази топлинна смърт. Но на тази външна наука липсва това, което самият човек внася в събитията, които ни описва външната наука. И като се научим да разпознаваме как човешката воля действа в топлинното същество – описах как тя се намесва в процеса на затопляне – можем да усетим, и това

подозрение става сигурност чрез духовната наука, че в този процес към ентропията може да се смеси това, което произтича от човешкия морал, от човешката идеалност, от човешките волеви импулси; можем да предположим, че това тогава играе съществена роля, когато се разглежда във връзка с въздействието му върху външната физическа природа. И тогава човек си казва: Точно както отделният човек се издига като душа от физическото си тяло и навлиза в духовен свят, така и съвкупността от човешки души и човешки духове ще живее отвъд топлинната смърт, всъщност отвъд края на земята, в други космически условия; те ще преживеят това, което вече не е земно, а принадлежи на метаморфозата на самото земно развитие. Всички тези неща водят до известна промяна, метаморфоза на самото ни познание. И ето един поразителен факт, който сега трябва да засегна.

Когато човек вече е видял нещо във външния духовен свят, тогава забелязва какво всъщност означава това: той е метаморфозирал собствената си способност да запомня, той го е трансформирал в нещо друго. Защото странното е, че първоначално духовните наблюдения не навлизат в обичайната сфера на паметта. Ако човек иска да разпознае това, което някога е видял в духовния свят, той не може да го запомни в обикновения смисъл. Това показва именно, че става въпрос за наблюдение, а не за обикновена концепция или фантазия. Ако човек иска да се върне към това, което е наблюдавал и за което има само образ, той и тук трябва да поеме по същия духовен път. Човек може да си спомни само начина, по който е осъществил това духовно наблюдение, но то не преминава в непосредственото духовно наблюдение. Това е изненадващо за начинаещите, които се посвещават на духовната наука, които идват да видят и след това забравят видяното, защото това е наблюдение, а не просто концепция. Човек трябва да си спомни всички детайли, чрез които е осъществил видението, тогава, ако има необходимата сила и ако медитативното упражнение е било достатъчно, може да го осъществи отново. Така обаче духовният изследовател е длъжен да се издига в духовния свят отново и отново. Това, което виждаме в духовния свят, не се превръща в спомен; ако мога да се изразя така, то може да бъде само причината да се предизвикват отново и отново същите процеси, чрез които човек се е издигнал до духовно виждане. Бих искал също да спомена: Човек може дори - и това не е най-лошото в тази духовна наука, защото тя предпазва от илюзии - човек може, когато вече е постигнал много за себе си в това отношение, да стигне до скептицизъм и може да бъде многократно принуден да преодолее този скептицизъм. Човек винаги трябва да работи вътрешно, във вътрешна дейност. И тази вътрешна дейност произтича и от това, което се съобщава, което е записано от духовния изследовател и което другият човек може да приеме въз основа на здравия си разум. Защото духовната наука може да бъде приета от всеки мирянин със здрав разум, без да е необходимо да бъде духовен изследовател, точно както астрономическите истини могат да бъдат приети от мирянина, който може да ги прозре, дори без да е астроном. Но чрез

това, което се развива в духовната наука като понятие, като идея, като ментален образ, върху човека се предава вътрешна дейност, която се предава на целия човек. С други думи, това, което се предава на човека, е това, което би могло да се нарече изпълнено с дух съзерцание на света. Това присъствие на духа, това разбиране на конкретното, това оставяне зад гърба си чисто абстрактното, е това, което човек особено култивира в духовната наука. Но чрез това човек се подготвя за живот в жива реализация.

Трябва да се повтаря отново и отново: в днешно време е трудно за хората да излязат от вътрешната си индивидуалност към социален живот, какъвто описях в моята „Философия на свободата“, която вече споменах, защото това начало трябва да се постави чрез разглеждане на духовността, дори и по примитивен начин, но все пак чрез разглеждане на самата духовност. Но когато човек намери път към нея, като изучава духовната наука, като живее в духовната наука, тогава той бива отведен до конкретното. Но това конкретно трябва да бъде схванато, ако човек иска да разбере този живот, който можем да наречем социален живот в смисъла на модерното време. Трябва само да погледнем няколко века назад, за да разпознаем трансформацията, която се е случила в социалния живот на човешката култура. В по-ранни времена социалните асоциации и социалните връзки са възниквали от определени инстинктивни основи, които са живели в човешките същества. И от тези социални връзки, може да се каже, от това, което едно човешко същество е преживяло в друго, е възникнала и онази особена степен на любов, която вече не е подходяща в днешния свят, разбира се, но която в по-ранни векове, дори в тези, които не искаме да извикаме, е съществувала от човек на човек. Тази степен на любов трябва да се разбира от инстинктивните взаимоотношения между хора. По-новият период, с напредъка си в естествените науки, с оправданите приложения на естествените науки в областта на технологиите, с това, което от своя страна технологията изисква по отношение на световната търговия и световната икономика, във всичко, което можем да наречем съвременна технология на живота, и във всичко, което човек вижда себе си в този съвременен живот, - всичко това се е появило едновременно с това, когато човекът се е намерил в съвременния дух на науката. Но този съвременен научен дух е насочен първо към теорията. Духовната наука, каквато може да се появи днес в антропософска ориентация, се отдалечава от теорията, тя се движи към наблюдение, към конкретното, към схващане на моментно даденото. Но чрез това тази духовна наука не само ще може да служи на науките, на които успях да дам груби очертания, но и ще може да предоставя съществени услуги на съвременния живот. Този съвременен живот наистина е приел форми, които ясно показват как силите на упадък и разрушение са навлезли в съвременния свят. Достатъчно е само да се изучи тяхната разрушителна ярост на Изток. Твърде малко се проучват в Центъра и Запада относно разрушителните сили, които са навлезли в човечеството. Как тези сили са навлезли в човечеството? Ще

видим как не самата наука – която има пълното си оправдание – а как това, което се е утвърдило като научен начин на мислене, е искало да се разшири и до мисленето за социалния живот. Виждате как хора като лидерите на радикалните социалистически партии, ленинците, троцкистите, казват, че това, което сега искат да развият в социалния живот, са си присвоили от научния дух. – Теории, приложени към социалния живот – това е, което виждаме днес да се приближава като нещо много по-разрушително от това, което вече е било в сила: тази воля да се прилагат теории към живота, да се теоретизира за живота, да се измислят всякакви утопии в живота. Но това, което ни е дадено в социалния човешки живот, са навсякъде живите човешки същества. И е само илюзия, социологическа илюзия, да не се види как днес, от известна склонност към теоретичното, човекът се стреми и към теоретично оформяне на реалността. Дори и да иска да бъде практичен човек, той оформя според теоретичните предразсъдъци. Днес това правят най-лошите практики, тоест тези, които се смятат за практики; тяхната практика се превръща в рутина. Може да се види как човечеството е в опасност да се превърне в социална машина, в механизъм. Това, което е добре пригодно за външното изкуство на експериментирането, не може да се пренесе върху начина, по който хората живеят заедно. Утвърждавайки себе си днес, човешкото същество иска да бъде индивид. Това е причината за горчивите борби на настоящето, които човек само трябва да разбере. Може да ги разбере като бунт на човешкото същество срещу това, което иска да обгърне човечеството като нещо обективно външно, като социална лудница. Именно там човешкото същество се бунтува. Важно е човешкото същество. Но човекът, който има значение, е човекът, който действа чрез своите волеви импулси и който може да бъде разбран само ако се започне от любов и чувство, вдъхновени от духовно познание. Защото духът е този, който действа чрез хората в социалния живот. Това, което действа в социалния живот, не може да бъде схванато от антропологията, а само от антропософията, защото антропологията започва от общото, докато антропософията започва от неговата индивидуална свобода; защото антропософията знае как да гледа навсякъде, чак до отделния човек, и да вижда как този човек е този, който се поставя в социалния живот. В този смисъл антропософската духовна наука иска да служи и на най-практичните аспекти на живота. Тази тенденция е породила това, което за първи път беше опитано в моята „Философия на свободата“, например, като основа на субективното в човека за съвременен социален живот, адаптиран към настоящия исторически период на човечеството, което след това беше представено в моите „Ключови моменти на социалния въпрос“ не като утопия, а като най-пълния израз на живота, от емпирично наблюдение на живота, но такъв, който е понесен от духа. Това, което се влива в живота, което напълно отчита човешкото същество, което има разбиране за индивида, което показва как отделният човек не може да бъде втиснат в общата човешка форма, как националните произходи са просто

национални произходи, как други малки асоциации са малки асоциации със своите особености - всичко това произтича от духа. И само образование, което произтича от идеите и концепциите на истинската антропософия, може да погледне в социалния човешки живот по такъв начин, че да може да възникне жива, жизнена, трайна и вътрешно плодотворна социология, която след това може да оформи и социалните асоциации. В моите „Ключови моменти“ се опитах да развия такава социология, като елиминирам всяка утопия.

И във Валдорфското училище в Щутгарт, основано от Емил Молт и сега под мое ръководство, се опитахме да разширим този антропософски поглед върху човешкото същество до развитието на детето, да разглеждаме детето наистина като цялостно човешко същество в тяло, душа и дух и да позволим на детето да диктува каква трябва да бъде учебната програма и методите на преподаване. Мога само накратко да спомена, че знанието, тъй като самото то се превръща в нещо живо, трябва да се придобива отново и отново, че ако трябва да бъде висше знание, то трябва да се придобива наново всеки момент - точно както човек трябва да яде наново всеки ден, въпреки че е ял вчера, трябва да го направи отново днес - докато човек помни това, което е придобил чрез обикновената, абстрактна или естествена наука. Това, което се запомня, преминава в образа, става нереално. Това, което се печели чрез духовната наука, е наистина живо; следователно то винаги трябва да се печели наново. Следователно е необходима вътрешна дейност и душевна работа на човешкото същество. Следователно това, което се печели чрез духовната наука, е свързано не само със знанието, но и с живота.

И на такива основи, тази антропософска духовна наука може да вярва, че може да работи в посоката, посочена в днешната лекция; в посоката, в която може да бъде плодотворна - не като говори за мироглед от теоретични или сантиментални съображения - а че може да има плодороден ефект, от една страна, за науката, която в края на краищата е в основата на нашия живот все повече и повече, и че има плодороден ефект, от друга страна, за самия живот, в неговото социално оформяне в частност; че антропософската духовна наука може не само да създава знание, но и действителна духовно-душевна реалност, която е плодотворна за науката и за живота.

7. Заключение думи

Уважаеми участници, скъпи колеги студенти! Стигнахме до края на това събитие и аз също бих искал да изразя едно пожелание, което вече беше изразено от уважаемите организатори: някои удовлетворяващи неща да са докоснали душите на нашата много желана публика през тези дни и някои удовлетворяващи неща да останат и в техните последващи чувства. Естествено е, че в хода на такова кратко събитие можем да дадем само няколко примера за това, което антропософската духовна наука иска да бъде и какво иска да бъде в нашето време на наука и живот. Фактът, че редица личности, особено от научните среди, са се обединили, за да се занимават с антропософия, водени от младежки ентусиазъм, е едно от най-удовлетворяващите неща за някой, който би искал да посвети живота си на всичко, което се крие в тази антропософска духовна наука. Затова ще ми повярвате, когато го изразявам от дъното на сърцето си, когато изказвам искрената си благодарност на уважаемите ми състуденти, които са посветили силите, усилията и добрата си воля на това събитие.

Убеден съм, че всички, които са участвали тук и са активни на едно или друго място в нашето антропософско движение, също така благодарят най-сърдечно и в същия дух на организаторите на тези колежански курсове. Тези благодарности са насочени предимно към работните групи на Федерацията за антропософско училище по духовна наука в Дармщат, Франкфурт, Гийсен, Марбург, Хайделберг и Вюрцбург, които положили толкова много усилия, за да направят това събитие достойно. Но тези благодарности са насочени и към всички участници в този антропософски експеримент.

А сега, дами и господа, скъпи колеги студенти, ако желаете да кажа няколко заключителни думи, моля, не ме молете да казвам това, което имам да кажа, това, което бих искал да ви кажа сега, накрая, но нека кажа няколко неща, които ми се струват необходими отчасти и които са ми много близки до сърцето отчасти, именно с оглед на това, което имах привилегията да преживея тук, сред вас, през тези дни.

Фактът, че Училището по духовни науки в Дорнах, където по време на войната е трябвало да се покаже как немският духовен живот може да бъде представен на света, е наречено Гьотеанум, е бил силно оспорван от много страни. Аз самият често съм използвал името, но желанието да нарека тази образователна институция Гьотеанум дойде от други. Но може би може да се каже, че в това име има нещо, което е свързано с моето собствено израстване в Антропософското движение в този живот. И така, мога да започна, като облека това, което искам да ви кажа, в образи от някои спомени от моя живот.

Когато аз самият дойдох в университета във Виена, това беше все още в онези дни, когато това, което сега придобива такова огромно световно значение, едва се

утвърждаваше в техническите университети: електротехниката. Във Валтенхофен виенският „Техник“ имаше първия представител на електротехниката, но той беше израснал от общата физика. И оттогава човек можеше да следи всичко, което идваше от тази конкретна посока и което, както видяхме, стана толкова ефективно, че третирането на светлината и много други природни явления вече доведе до мироглед от научен характер, може да се каже, че той се основава изцяло на наблюдението на електрическите явления. Простите еластични атоми, с които все още трябваше да се справяме с нашите сложни диференциални уравнения, бяха заменени от съвременната картина на електроните. И през тези десетилетия беше включено нещо важно в развитието на съвременното човечество. Но то включва и това, за което се опитах да намекна във вчерашната публична лекция: стремежът да се премине отвъд все по-широко разпространения материалистически поглед върху света, който всъщност празнува своите триумфи в електронната теория, и да се върне към духовно разбиране на света. В рамките на това, което можем да извлечем от електронната теория, ние просто не откриваме човека. Но трябва да открием човека отново. И може би от стремежите, които са в основата на нашите лекции, ви е станало ясно, че преди всичко се стремим към познание за човека, но такова познание за човека, което е свързано с всички останали научни знания и с всички стремежи към света, чак до индивидуалното социално ниво, е това, което трябва да се оживи в антропософията.

Лично за мен, когато все още ми беше позволено да се чувствам така, както много от вас се чувстват днес, нещо ми дойде сред това, което ме заобикаляше в младостта ми от научно-технически начин на мислене, скоро след като постъпих във Виенския технически университет. В допълнение към другите предмети, на които се посветих, станах и ученик на моя стар учител и приятел, покойния Карл Юлиус Шрьоер. И това е едно от най-дълбоките преживявания, които изпитах по времето, когато Карл Юлиус Шрьоер, в първата си лекция по немска литература, произнесе дума, която толкова ясно показва как обновлението на духовния живот на съвременното човечество може да се роди от немското, германското битие. Може би тази дума вече не ви се струва толкова значима днес, колкото ми звучеше тогава. Карл Юлиус Шрьоер искаше да характеризира как Гьоте, Шилер, Хердер, Лесинг, немските романтици, немските философи са се поставили в контекста на целия духовен живот на човечеството. За тази цел той искаше да покаже, че изкуството, това естетическо преживяване, се е превърнало в свещено нещо за човечеството през онова време за немца, а не просто в луксозно допълнение към живота. Нещо, което е фундаментално човешко, трябва да се влее в изкуството. И това е, което Карл Юлиус Шрьоер изрази по свой начин в изречението, което произнесе в първия час на лекцията си: „Германецът има естетическа съвест“. Това беше и основата за неговото тълкуване на „Фауст“ на Гьоте, където се опита да представи Фауст като герой на непобедимия идеализъм, който по това време трябваше да изплува от

дълбините на германския интелектуален живот в развитието на света и човечеството.

След това участвах в това, което Карл Юлиус Шрьоер наричаше „Deutsche Gesellschaft“ (Немско дружество), като пресъздадох нещо, което Уланд и Грим бяха развили в своето преподаване. Младите хора изнасяха лекции; те можеха да се изразяват както желаят. Първата лекция, която трябваше да изнесе в рамките на това Немско дружество, беше посветена на отхвърлянето на Кант и кантианството, по моя тогава неловък, младежки незрял начин, онази бариера, която беше издигната срещу същността на света чрез специфичното тълкуване, което феномените са намерили в съвременната наука.

И тогава имах щастието да говоря за Йохан Готлиб Фихте пред кръг виенски студенти в „Дойче Лезехале“ на Виенския университет. Опитвах се да включа в това, което исках да кажа за Фихте, всичко, което ми се струваше, по един незрял по онова време начин, необходимо за оплодяване на интелектуалния живот от един много специфичен ъгъл.

И едно от есетата, които написах, докато за кратко редактирах „Deutsche Wochenschrift“ във Виена, имаше същото заглавие като втората ми лекция тук, макар и в различна форма: „Духовният подпис на настоящето“. Но това есе се стреми да посочи истинските източници на немския интелектуален живот, които биха могли да доведат до одухотворяване на съвременната култура.

Не казвам това, за да се хваля по някакъв начин, но бих искал да представя такива образи, така че може би единият или другият да получи по-вярна представа за това, което лично съм допринесъл за духовно-научно-антропософското движение, отколкото образът, който сега се разпространява широко от неистински страни.

Сега, скъпи мои участници, скъпи колеги студенти, имах много възможности да се запозная със силите на упадък в съвременния научен живот по онова време. И затова за мен беше голямо удовлетворение, че по време на престоя ми във Ваймар, работейки в архива „Гьоте-Шилер“, успях да се посветя на гьотеизма, ако мога така да се изразя, в продължение на години чрез изучаването си на Гьоте. Човек се чувстваше в центъра на немския интелектуален живот. Ваймар през 80-те години на миналия век все още беше много различен от това, което е днес. Все още имаше един полъх над целия Ваймар, който днес вече го няма, и от този полъх се усещаше точно кое е специфично гьотеанско. По това време се опитах да посоча пътя към това, което предстои, като изнесох лекция във Ваймар на тема „Въображението като културен творец“.

Това, което се опитах да дам от научно-философска гледна точка, ви показва, още в първите си опити, че става въпрос за извличане на духовния поток от това, което е било основата на мисленето и чувстването на Гьоте във всички области на познанието и живота. Със сигурност не съм започнал от Хекел; всеки, който следи главата, която написах в първото въведение към естественонаучните трудове на

Гьоте в началото на 80-те години на 19-ти век, може да види това. Но всеки, който иска да бъде част от духовния научен живот, трябва да приема всичко сериозно и действително да изпълнява това, което защитава в своите идеи. Следователно, онези течения на съвременния духовен живот, които са навлезли в този живот с цялата си мощ и сила, също трябва да бъдат преживени с любов; и това потапяне в нищезанството и хекелизма е било възприемано като следване [от моя страна]. Но ако някой иска, може да намери източниците на антропософската духовна наука в моите писания, които предшестваха тези дискусии с Хекел или Ницше. В моята „Философия на свободата“ първо се опитах да покажа по практичен начин как духовните елементи трябва да се влеят в морално и социално действие.

И когато днес се подчертава, че моята работа е включена в тази на Теософското общество, тогава, скъпа публика, винаги трябва да подчертавам отново, че никога, никъде не съм защитавал нещо различно от това, което съм придобил от собствения си вътрешен път на изследване. Това, че съм искал да бъда чул в кръга на това или онова общество, че съм бил поканен да работя в това общество, за да бъда чул, е нещо, което считам за напълно възможно, дори необходимо. И никога няма да позволя да ми бъде отнето в бъдеще, да говоря където и да съм поискан.

Затова трябва да подчертая, че не съм търсил Теософското общество, а то е стигнало до мен. И винаги трябва да подчертавам, че когато написах първата си книга „Мистицизмът в зората на съвременния духовен живот и връзката му със съвременния светоглед“, която произлизаше повече от естествените науки, в теософските кръгове, към които по това време не принадлежах, ми беше казано, че тази книга съдържа всичко, което всъщност се търси в тези теософски кръгове. Но това не дойде от тези кръгове; беше намерено по пътя на изследването, който бях принуден да поема от основите на естествената наука нагоре към духовното, към антропософията.

И така, трансформацията на „Теософското общество“ в „Антропософско общество“ също беше дадена от фактите. Но това, което протичаше през работата на тези общества, никога не се различаваше от това, което протича днес. Обаче е очевидно, че тази антропософска духовна наука, тъй като е била култивирана в продължение на десетилетия в най-разнообразни области, се е развивала бавно и постепенно и че това, което е трябвало да се каже в по-абстрактна форма в началото, е могло да се формулира с все по-конкретни и специфични термини. Следователно, когато говорим днес, можем да извлечем много повече от духовната реалност, отколкото можехме в по-ранни десетилетия. Но духовната наука в антропософски смисъл не би била жива, ако не беше така. И тези, които не се придържат към мъртвото духовно, а към живото духовно, ще разберат това живо развитие. Те ще разберат, че както зрелият човек не може повече да бъде дете, така и антропософската духовна наука, която е остаряла, не може да говори по същия начин, както е говорила, когато е била още дете. Всеки, който иска да погледне правилно на тези

неща, ще види, че те трябва да бъдат точно такива, каквито са, защото материята иска да бъде напълно жива.

Дори артистичните и медицинските аспекти, които бяха възприети сравнително късно, бяха органично интегрирани, защото нуждата от тях произлиза основно от външния свят на чистата антропософия. Бих казал, че сме се поддали на това, което е произлязло от нуждите на времето, от знаците на времето, по-съобразено със съдбата. Но разбирането на знаците на времето е това, което е важно.

Уважаема публика, скъпи колеги студенти, бих могъл да използвам много други образи, за да покажа как това, което е включено в антропософията, може да се намери в първоизточника на немския интелектуален живот. Днес няма да го направя от съображения за краткост. Дадох отделните примери само защото напоследък борбата срещу антропософската духовна наука се води и под знамето на враждебност към всичко немско. И пред лицето на това, което произтича от най-необективните мотиви и от научната неспособност, както например с гьотингенския професор Фукс, и което е съчетано с всякакви атаки от различни други личности, които никога не са усетили дори полъх на това, което всъщност представлява антропософската духовна наука и антропософският духовен стремеж, и които са насочени именно към немската същност на антропософията, пред лицето на това трябва да се каже: Каквото и да иска някой да мисли или чувства за антропософията, ние го уважаваме; Антропософията ще се изправи срещу всеки, който е честен противник. Никога не съм се противопоставял на най-суровата критика, когато тя е приела формата на осъждане. Но винаги ще се противопоставям на нещо друго. Критиката на много кръгове, които днес подхождат с враждебност към антропософията, не се основава на преценка по лесно разбираеми причини: защото на тези кръгове им липсва тази преценка, защото не искат да развият усърдието, за да намерят наистина пътя си към антропософското и към начина, по който това антропософско иска да се влее във външния социален живот; тяхната критика се основава на нещо друго. В най-широките кръгове днес многобройните атаки, за които вероятно също сте чували, се основават на лъжи. Лъжите стигат чак до фалшифицираните писма. Лъжите стигат дотам, че на априлската ми лекция, която се проведе в Щутгарт в самозащита, една от тези атаки беше отправена срещу мен от публиката: твърдеше се, че съм казал това или онова в Кьолн през последните няколко месеца. Трябваше да отговоря, че не съм бил в Кьолн от години. Въпросният човек се позова на писмо, което му е било написано от Кьолн, и той имаше наглостта да ми покаже това писмо. Трябваше да отговоря: Няма значение какво пише там, това е фалшификат, защото е лъжа, че съм бил в Кьолн през последните години. — Това е типично за атаките, идващи от определени страни. Те не основават аргументите си на преценка и мнение, всичко е лъжа. Всеки има право на собствена преценка и мнение според способностите си и на това, на което е способен; аз ще им се противопоставя само в рамките на

границите, които самите те са си поставили. Защото честният опонент се стреми да стигне до дъното на въпроса; би било грях да не се отнасяме към тези опоненти в пълно съгласие. Но с всеки, който прибегва до нечестност и дори фалшифицира писма, не може да се спори по друг начин, освен като се обърне внимание на факта, че лъже.

Това бих искал да изразя тук с тези няколко думи, защото се обръщам към всеотдайни млади хора, които с дълбините на своя ентузиазъм направиха възможно провеждането на този лекционен курс и това лекционно събитие, въпреки факта, че антропософията днес е представена на света в толкова изопачена форма.

Скъпи колеги студенти, доколкото се интересувате от антропософията, както показахте досега, ще бъдете поставени в средата на трудни борби и ще трябва да обърнете особено внимание на нечестността, която прониква в тези борби. В много случаи, особено в по-старото антропософско движение, както се е развивало през годините, се е появило нещо, което прави това движение неподходящо в много отношения да се изправи срещу добре организирана опозиция днес.

Антропософите често са спокойни хора по душа, които наистина искат да получат само това, което възвисява умовете им по определен начин. Те много рядко са бойно готови хора. Това е едната страна на въпроса. От друга страна, днес е така, че именно поради този копнеж за вътрешно приятно спокойствие, много често се е случвало, когато атаките с пълна нечестност са идвали отвън и човек е бил принуден да нарече лъжата лъжа, настроението не се е обръщало срещу онези, които са атакували с лъжи, а срещу онези, които е трябвало да се защитават, дори от антропософските кръгове. Това е нещо, което се е превърнало в изключително силен обичай, особено в нашата страна.

Сега, скъпи мои колеги студенти, тези, които вече показаха как могат да намерят своя път в тази антропософия въпреки трудностите, които антропософският път представлява, как правят жертви за нея, където и да възникне неистинност без преценка за истинската форма на антропософския стремеж, може би от тях може да се очаква да разкрият неистинността с пълна сила. В края на краищата, нечестността играе широко разпространена роля в съвременния свят и по други начини, и голяма част от начина, по който се движим напред от силите на упадък към силите на възход, ще бъде в развиването на ентузиазъм за истинност.

Истинността е най-висшата, никога индивидуалната партийна линия. Цялата система на антропософията трябва да бъде изградена върху истинност. Защото как може някой, който не разбира как да отстоява истинността във външния живот, да проникне в онези области, където човек трябва да бъде воден от истинност само чрез вътрешното ръководство, защото човек не винаги може да бъде поправян за това, че е неистин, както може във външния живот? Какво би могло да се представи

на света от областите на свръхсетивните светове, ако ентусиазмът за истинност не беше основата? Този ентусиазъм за истинност – виждаме го особено в дискусиите за вината за войната – този ентусиазъм за истинност липсва и днес в толкова много случаи, дори у онези, които се наричат носители на цивилизацията. Този ентусиазъм за истинност е нещо, от което се нуждаем, и всеки, който е толкова тясно свързан с немската идентичност, колкото съм аз – споменавам това с цялата си скромност – ще бъде, ще бъде убеден, трябва да бъде убеден, че немската идентичност няма да пострада по никакъв начин, ако се настоява за истинност, дори и в най-трудните въпроси. Всички атаки срещу антропософията, които идват от тази страна, носят печата на липса на истинност на ума. Затова, скъпи мои колеги студенти, разберете колко много трябва да ме изпълва с най-дълбоко удовлетворение, че предприехте това събитие тук, въпреки всичко, което се насочва срещу антропософията по добре организиран начин днес. И тези от вас тук днес, които вече усещат колко искрени са тези благодарности, ще почувстват също, че по начините, които за съжаление са ни отворени само частично, ще бъдат направени опити да работим заедно в най-пълна хармония в по-нататъшното следване на антропософския път. Често ми се е налагало да се укривам в гютеанизма, поради стремежа към обновление в съвременния научен и технически живот. Днес някои от вас, скъпи мои колеги студенти, търсят този път чрез антропософията, без съмнение от дъното на сърцето си. И може да се каже, от непредубедено наблюдение на развитието на времето: вие търсите този път от истинските знаци на времето. Нека затова успеем, чрез сътрудничеството си с онези, които вече работят на едно или друго място в антропософското движение, по-специално по най-плодотворния начин да развием делото на младите умове. Тогава младите умове няма да имат причина да се обръщат към песимизма на Шпенглер. Шпенглер обаче наскоро отрече, че това, към което се стреми, е песимизъм. Но във всеки случай, всеки, който е напълно пропит с вътрешно съдържание на възходящите сили на нашата епоха в антропософски смисъл, няма причина да се обръща към шпенглеризма. От друга страна, това, което е направило голямо впечатление на всички млади хора, доколкото са се обърнали към науката, ако някога са я изучавали, може да бъде възродено в нова, по-одухотворена форма: това, което Фихте някога е казал в своите „Разсъждения за същността и съдбата на учения“ в края на 18 век. Тези мисли могат да бъдат изразени отново, макар и в трансформирана форма, именно за да направят плодотворни възходящите сили през първата третина на XX век. По-специално обаче човек може да си припомни думите, които Фихте изрече в самото начало на своите речи, обръщайки се към всички онези, които не искаха да имат нищо общо с извличането на духовност за реалния, практически живот. На тях той каза: ако вярват, че цялата реалност се изчерпва в сетивния свят, че идеалите представляват само утопии, тогава би трябвало да бъдат убедени, че този, който говори така, както говори, Фихте, също знае съвсем ясно, може би по-добре от тях, че идеалите не

могат да бъдат реализирани в реалния живот толкова директно, колкото това, към което те винаги сочат. Но Фихте добави още, че може би такива умове не могат да бъдат убедени и че следователно, тъй като управлението на света всъщност не зависи от тях, Бог може да им даде храна, слънце и дъжд в точното време и, ако е възможно, също и някои добри мисли. Тъй като управлението на света всъщност не зависи от тях, Бог може да им даде храна, слънце и дъжд в точното време и, ако е възможно, също и някои добри мисли.

Така е говорил идеалистът Фихте в края на 18-ти век и така нека говорим отново днес, от най-съкровения импулс на антропософската духовна наука. Надявам се, че ще почувствате нещо от това отношение, докато се разделяме, и че именно то ви е накарало да организирате тези лекции, цялото това събитие.

Обръщам се към вас с благодарност, произтичаща от цялото внимание и ангажираност, които сте проявили към това, което успяхме да ви предложим.

Обръщам се към вас по такъв начин, че наистина вярвам, че ще бъде от особено значение за появата на ново духовно движение, когато младото човечество, докоснато в най-дълбоките си сърца, се обърне към това движение. От вас, скъпи съученици, ще зависи как ще се развият условията през следващите десетилетия. От вас ще зависи дали изнемоощалата немска нация ще може да се издигне отново. За да направи това, човечеството се нуждае от сила, не само от думи – сила! Но силата може да дойде на днешното човечество само от духа. В много отношения младото поколение е поставило началото, като е сформирало тези студентски групи. Те са продължили, като са довели почетните студентски групи от Дармшат, Франкфурт, Гиссен, Марбург, Хайделберг и Вюрцбург до това събитие. Нека това събитие бъде отправна точка за ползотворна по-нататъшна работа, работа, която ще доведе до истинско пробуждане на човечеството в идните поколения, и по-специално в Централна Европа. Защото по същество всичко, което беше постигнато тук през тези дни, беше насочено към тази цел, към този идеал. И така, скъпи мои колеги студенти, нека работим заедно в духа на истинската антропософия, за да може в нея да се влее това, от което човечеството се нуждае: преди всичко силата на младостта, ентузиазмът на младостта – и за да може тя да бъде пропита със сериозността, която младите хора изпитват чрез заниманието си с науката. Искаме да стоим здраво на земята на строгото научно наблюдение. Но искаме да излезем от абстрактното, от чисто теоретичното, от мъртвите мрежи на понятията. Искаме да преминем към живото разбиране на пълната реалност, която живее не само във външния свят на сетивата, но и в душевния и духовния свят.

И ако говоря тук по-специално на онези, които като бъдещи техници са включени в това движение, мога да кажа, че това участие в техническата дейност ми се струва особено важно за едно духовно движение. В света нещата се развиват по полярен

начин. Техникът изпитва най-високото ниво на научно мислене в строителството, в строителството и в лабораторията. Като изливаме законите на природата във външния свят, като развиваме технологиите, ние довеждаме душата си преди всичко до това, което първоначално не съдържа духа, но човешкото сърце се доближава до всичко. Човешката душа и човешкият дух навлизат в тази сфера. Именно чрез чувството си за технологията трябва да насочим чувството си, мисълта си, към другия полюс, към това, което като духовност прониква и преплита света. Технологията е особено подходяща да сочи към другата страна, към страната на духовността, защото тя най-дълбоко се намесва във външния свят на сетивата. Затова вярвам, че особено бъдещият инженер може да бъде източник на сила, който може да допринесе най-много за развитието на човечеството, като внесе духовно отношение, духовен мироглед.

В този дух исках да отправя тези заключителни думи към всички вас от настоящото събитие. Нека те още веднъж завършат с искрена благодарност към всички, които са допринесли за това събитие, с искрена благодарност към всички, които са обърнали вниманието си към това събитие.